

K.K.T.C.
YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
HALK BİLİMİ EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

AZERBAYCAN VE KIBRIS MÂNİLERİNİN BENZERLİKLERİ
HAKKINDA BİR DENEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Özlem TÜCCAR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Habib DERZİNEVESİ

Lefkoşa – 2005

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Özlem Tüccar'a ait "Azerbaycan ve Kıbrıs Mânilerinin Benzerlikleri Hakkında Bir Deneme" adlı çalışma, jürimiz tarafından Halk Bilimi Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Orhan Çiftçi:

(Üye): Doç. Dr. Habib Derzinevesi:

(Üye): Yrd. Doç. Dr. Ömer Yaraşır:

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.....// 2005

Doç. Dr. Cem Birol

Enstitü Müdürlüğü

ÖZET

Uzun yıllar bağımsızlık mücadelesi vermiş olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Azerbaycan Türkleri, birçok ortak kültüre sahiptirler. Bu ortak kültürün oluşmasındaki başlıca sebepler arasında; iki toplumun da İslamiyet'e inanması, bağımsızlıklarını kazanmak uğruna birçok sıkıntıya katlanmak ve birçok zorluğa göğüs germek zorunda kalmış olmaları sayılabilir.

İki toplum arasındaki ortak kültür, Halk Edebiyatı'na da yansımış ve birçok yönden benzerlik gösteren Halk Edebiyatı konularının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu ortak konular arasında mâniler de yer almaktadır.

Tezin ana konusu, Türk kültürünü yansıtan Kıbrıs Türk mânileri ile Azerbaycan mânilerinin benzerlik gösteren konuları bakımından karşılaştırılmasıdır.

Konuları bakımından benzerlik gösteren mâniler incelendiği zaman; sevdâ, dünürcülük ve düğün, gelin – kaynana atışması, ayrılık – gurbet – hasret konulu mânilerin söylendiği görülmektedir. Dua, beddua, nasihat niteliği taşıyan mâniler yanında, dinî inançları yansıtanları da bulmak mümkündür. Adak adanırken mâni söylendiği gibi, Ramazan'da da mâniler söylenir. Ölümle, kadere isyanla ilgili olanlar yanında, askerlikle ilgili mâniler de bulunmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte değişen iletişim araçları nedeniyle yok olmaya yüz tutmuş mektuplarda da mânilere rastlanılırdı.

Araştırma sırasında benzer konular, iki topluma ait mâni kitapları incelenerek saptanmıştır.

ÖNSÖZ

Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsü ile söylenen halk şiiri; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde "mânî", Azerbaycan'da ise "bayatı" olarak adlandırılmaktadır.

Eski dönemlerde insanlar, sevgilerini, aşklarını, üzüntülerini, mutluluklarını, dileklerini, isteklerini, yaşam felsefelerini, inançlarını ve bunlar gibi bir çok konudaki duygularını mâniler aracılığı ile aktarmışlardır.

Geçmişte televizyonun yokluğundan dolayı insanlar arasında bire bir iletişim vardı. Evlerinde otururken, tarlada çalışırken, erkekler kahvehanede, kadınlar komşu ziyaretlerinde karşılıklı mâniler söylerlerdi. Ancak bugün televizyonun yaygınlaşması ve insanların kendi hayat mücadelelerine düşmeleri nedeni ile anlatılan hikayeler, masallar, fıkralar, efsaneler, sorulan bilmeceler, söylenen tekerlemeler gibi, mânilerin söylenmesi de yok olmaya yüz tutmuştur.

Günümüzde unutulmuş olan mâniler Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ve Azerbaycan'da halkbilimciler tarafından derlenerek kitap haline getirilmiştir. Bunlar arasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Oğuz M. Yorgancıoğlu tarafından derlenen "Mâniler" adlı kitapla, Günay Karaağaç ve Halil Açıkgöz'ün birlikte derledikleri "Azerbaycan Bayatıları" adlı kitap bulunmaktadır. Bu iki kitaptaki mânilerin birbirleriyle çeşitli konularda benzerlik gösterdiklerini saptadım. Tezimin ana konusu da, bu iki kitaptan aldığım benzer konulu mânilerin karşılaştırılmasıdır.

İki Türk toplumu olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Azerbaycan arasındaki kültür benzerliğini mâniler aracılığı ile göstermek amacıyla böyle bir çalışma yapma gereği duydum.

Tez çalışmam süresince desteğini ve yardımlarını benden esirgemeyen hocam Doç. Dr. Habib Derzinevesi'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Azerbaycan adına yaptığım bu çalışmam ile Azerbaycan kültürüne ve Kıbrıs Türk kültürüne küçük de olsa bir katkı koyabildimse kendimi mutlu sayacağım. En derin saygılarımla...

23. 01. 2006

Özlem Tüccar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
JÜRİ ÜYELERİNİN ONAY SAYFASI	i
ÖZET	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
BÖLÜM I	1
1.2 PROBLEM DURUMU	1
1.2.1 Azerbaycan'ın Coğrafi Konumu ve Tarihi	1
1.2.2 Kıbrıs'ın Coğrafi Konumu ve Tarihi.....	15
1.2.3 Halk Bilimi Nedir?.....	29
1.3 PROBLEM CÜMLEŞİ	42
1.3.1 Alt Problemler	42
1.3.2 Araştırmanın Amacı	42
1.3.3 Araştırmanın Önemi	43
1.3.4 Araştırmanın Sınırlılıkları	43
1.3.5 Sayıtlılar	44
1.3.6 Tanımlar	44
1.3.7 Kısaltmalar	45
BÖLÜM II	47
2.1 Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	47
2.2 Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	48
BÖLÜM III	53
3.1 Araştırmanın Modeli	53
3.2 Evren	53
3.3 Örneklem	53
3.4 Veri Toplama Aracı	54
3.5 Verilerin Toplanması	54
3.6 Verilerin Çözümlemesi	54

BÖLÜM IV	55
4.1 Bulgular ve Yorum	55
4.1.1 Mâni Nedir?	55
4.1.2 Oğlanın, kıza aşkını ilan ederken söylediği mâniler	61
4.1.3 Kızın, oğlanın aşkına karşılık verirken söylediği mâniler	63
4.1.4 Kızın, oğlana olan güvensizliğini belirtirken söylediği mâniler.	65
4.1.5 Kıza güven vermek amacıyla oğlanın söylediği mâniler.....	66
4.1.6 Dünürçülükle ilgili olan mâniler	68
4.1.7 Kınada ve düğünde söylenen mâniler	70
4.1.8 Kızın başkası ile evlenmesi üzerine, kız veya oğlan tarafından söylenen mâniler	72
4.1.9 Beddua Niteliği Taşıyan Mâniler	74
4.1.10 Oğlanın, Sevdği Kızın Vefasızlığını Dile Getirirken Söylediği Mâniler	76
4.1.11 Oğlanın, Sevdği Kızla Beraber Olma İsteğini Dile Getirirken Söylediği Mâniler	78
4.1.12 Oğlanın, Sevdği Kız Uğruna Neler Yapabileceğini ve Onun Uğruna Nelere Katlanabileceğini Dile Getirirken Söylediği Mâniler	80
4.1.13 Oğlanın, Sevdği Kızın Güzelliğini, Onu Hiçbir Şeye Değişmeyeceğini ve Onu Diğer Kızlardan Üstün Gördüğünü Dile Getirirken Söylediği Mâniler	82
4.1.14 Gelin – Kaynana Atışması Esnasında Söylenen Mâniler	84
4.1.15 Sevgilisinden Ayrı Kalanların, Ayrılığın Zorluğunu ve Gurbette Olanlar da Gurbetin Dayanılmaz Olduğunu Dile Getirirken Söylediği Mâniler...	86
4.1.15.1 Ayrılıkla İlgili Mâniler	86
4.1.15.2 Gurbet İle İlgili Mâniler	88
4.1.16 Hasret Çekenlerin, Hasretin Dayanılmaz Olduğunu Dile Getirirken Söyledikleri Mâniler	90
4.1.17 Yanlış Düşenleri Uyarmak ve Onlara Nasihat Etmek İçin Söylenen Mâniler	92
4.1.18 Kişilerin, Yaşam Felsefelerini ve Dinî İnançlarını Dile Getirirken Söyledikleri Mâniler	94

4.1.19 Ölümle İlgili Söylenen Mâniler	96
4.1.20 Adak Adanırken Söylenen Mâniler	98
4.1.21 Kızın Yüz Vermemesi Üzerine Oğlanın Söylediği Mâniler	100
4.1.22 Parasızlıktan Yakınma Amacıyla Dile Getirilen Mâniler	100
4.1.23 Kızın Kendisine Soğuk Davrandığını Farkeden Oğlanın Söylediği Mâniler	101
4.1.24 Evlenmek İsteyenlerin, Bu İsteklerini Dile Getirmek Amacıyla Söyledikleri Mâniler	102
4.1.25 Sevdiğini Terkeden Kişi İçin Söylenen Mâniler	104
4.1.26 Kızdan, Sevgisine Karşılık Verip Vermeyeceği Hakkında Cevap Bekleyen Oğlanın Söylediği Mâniler	106
4.1.27 Dua Niteliği Taşıyan Mâniler	108
4.1.28 Sevdiğine Kavuşmak İsteyenlerin Söyledikleri Mâniler	110
4.1.29 Askerlikle İlgili Söylenen Mâniler	112
4.1.30 Kızdan Olumlu Cevap Alan Oğlanın Sevincini Dile Getirirken Söylediği Mâniler	113
4.1.31 Kadere İsyan Edenlerin Söyledikleri Mâniler	114
4.1.32 Mektup Mânileri	115
4.1.33 Ramazan İle İlgili Söylenen Mâniler	118
4.1.34 Sevgilinin İsmi Söylenerek, Sevginin Dile Getirildiği Mâniler .	119
4.1.35 Oğlanın, Sevdiği Kızı Almaktaki Kararlılığını Dile Getirdiği Mâniler	121
4.2 Araştırmanın Amaçları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar	121
4.2.1 Araştırmanın Amaçları İle İlgili Bulgular	121
4.3 Bulgular ve Sonuç	123
BÖLÜM V	124
5.1 Yorum ve Öneriler	124
KAYNAKÇA	125
SÖZLÜK	128

BÖLÜM I

1.2 Problem Durumu:

Kıbrıs Türk mânileri ile Azerbaycan mânileri arasında konu benzerliği var mıdır?

1.2.1. Azerbaycan'ın Coğrafi Konumu ve Tarihi:

Azerbaycan 38° - 25 kuzey enlemleri ile 44° - 50 doğu boylamları arasındaki coğrafi bölgeye yerleşmiştir. Azerbaycan kuzeyde Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti, kuzey batıda Gürcistan, güney batıda Ermenistan, güneyde İran Azerbaycanı (Güney Azerbaycan 618 km) ve Türkiye (11 km) sınırları arasında bulunur. Doğusunda boydan boya uzanan Hazar Denizi (825 km) Azerbaycan'a eşsiz bir güzellik ve zenginlik bahşetmiştir. Sınırlarının uzunluğu 3600 km'dir. Ülkenin yüzölçümü 86400 km²'dir. Azerbaycan, deniz seviyesinden 657 metre yüksektir ve topraklarının % 50'sini dağlık alanlar oluşturmaktadır. Dağlık alanlar Büyük Kafkasya, Küçük Kafkasya ve Talış Dağları'ndan meydana gelmektedir. En yüksek yeri olan Tufandağı 4489 metredir. Hinal Dağı, Deli Dağı, Kedi Dağı önemli dağlarındanır. Kur-Aras Ovası en büyük düzlüktür.

Azerbaycan iklimi dünyadaki on bir iklim çeşidinden dokuzuna sahiptir. Yıllık ortalama sıcaklığı 10 C'nin üzerindedir. En büyük gölü 17,5 km² ile Hacıkabul Gölü'dür. Diğer gölleri ise Sarısu, Candakar, Açınur, Büyük Sur ve Göygöl'dür. Azerbaycan'ın en uzun nehri ise, Hazar Denizi'ne dökülen ve uzunluğu 1364 km olan (Kura) Kür Nehri'dir. Kür'ün bir kolu olan Aras ise, 1072 km'dir. Azerbaycan'da, Mingeçevir, Sarsank, Ceyranbatan ve Arapçay barajları bulunmaktadır.

Başkenti Bakü'dür. Dili Batı Oğuzca'dır.

Nüfusu yedi buçuk milyon olan Azerbaycan'ın % 82.6'sı Azeri Türkü'dür. Aralık 1987'de Ermeniler'in Azerbaycan'a saldırılarıyla, 20 Ocak 1990'da ise Rus Kızıl Ordusu'nun Bakü'yü işgal etmesiyle, ülkeye Ruslar'ın ve Ermeniler'in göçü yoğunlaşmıştır. Bunun sonucu olarak toplam nüfus içinde Türkler'in oranının % 90'ı aştığı tahmin edilmektedir. Diğer Türk grupları da dikkate alındığında Azerbaycan'ın Türk kimliği daha da güçlenmektedir.

Toplam nüfusun % 62.1'i 30 yaşın altındadır. Nüfusun önemli bir bölümünün genç olması Azerbaycan'a dinamizm kazandırmaktadır.

İran'da Türkler: Yüz yıl öncesine kadar bir Türk devleti olan İran, bugün Fars hâkimiyeti altında bulunmaktadır. Bu ülkede Selçuklular'dan, Pehleviler'e kadar uzanan dokuz yüz yıllık Türk hükümdarlığı devri vardır. 1997 yılı sayımına göre bugün İran'da, otuz milyon Türk yaşamaktadır. İran'da yaşayan etnik gruplar içinde en fazla nüfusa sahip olan Türkler'dir. İran nüfusunun % 42'si Azerbaycan Türkleri, % 10'u diğer bölgelerdeki Türkmen ve yörükler, % 6'sı Kürtler, % 34'ü Farslar, % 8'i Belüçler olup, % 2'si Arap, Ermeni ve Yahudi'dir. 1997 yılı sayımına göre İran'ın resmi nüfusu yetmiş beş milyondur.

İran'da resmi dil, yaklaşık elli yıldır fiilen Farsça'dır. 1934 yılına kadar Türk ve Fars dil ve kültürü eşit haklar içinde gelişmişken, Pehlevi ailesinin başa geçmesinden sonra 1934 yılında Türkçe resmen yasaklanarak, Farsça devletin resmi dili olmuştur.

İran'da yerleşen Türk topluluklarının isimleri :

1. Azerbaycan Türkleri
2. Kaşkay'lar
3. Afşarlar
4. Şahsevenler
5. Kaçarlar
6. Karapapaklar

7. Hamse Türkleri
8. Kengerlü'ler
9. Karadağlı'lar
10. Harasani ve Boçağçi Türkleri
11. Karayiler
12. Bayat ve Kara-Çorlu Boyları
13. Timurtaş'lar ve Goudari Türk Boyları
14. Halaçlar
15. Güney Azerbaycan'daki diğer Türk boyları: Güney Azerbaycan'da yaşayan on bin nüfuslu Mişkin Türk Aşireti, Geyruklu ve Beylu soylarına ayrılmaktadır. Halhal Yöresi'nde dört bin nüfuslu Delikanlu, iki bin nüfuslu Kelişanlu, on bin nüfuslu Şabsanlı Türk boyları oturmaktadır. Bu bölgede Mukriler ve Kaparaklara komşu Çardovlu ve Mukaddem Türk boyları da bulunmaktadır. Astara Bölgesi'nin orman kısımlarında Darilu Türk Aşireti, Erdebil Bölgesi'nde de Beybağlı Türkleri oturmaktadırlar. Kazvin civarında da Çeğini Türkleri bulunmaktadır.
16. Hudabendlular
17. Ağaçeri Türkleri
18. Türkmenler

Tezimin konusu itibarı ile Azerbaycan Türkleri'nin tarihî seyrini ve tarih sahnesinde yaşadıkları çeşitli olayları anlatarak Azerbaycan Türkleri'ni daha yakından tanıtmaya gereği duyuyorum.

Azerbaycan Türkleri: 12 Ekim 1813 tarihinde Rusya ile İran arasında imzalanan Gülüstan Antlaşması ile Aras Nehri sınır kabul edilmek suretiyle Azerbaycan, kuzey ve güney olarak ikiye ayrılır. Azerbaycan Türkleri'nin bir bölümü, yani Aras Nehri'nin kuzeyinde yaşayan halk Sovyet Rusya'nın hâkimiyeti, diğerleri de İran hâkimiyeti altında yaşamaktadırlar. İran hâkimiyeti altında bulunan ve Azerbaycan Türkleri'nin çoğunlukta bulunduğu bölge, Güney Azerbaycan adı ile anılmaktadır. Güney Azerbaycan bugün Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Hemedan, Zencan, Erdebil, Gazvin ve Gilan idari bölümlerine zorla ayrılmıştır.

Bölge, Türkiye ve Hazar Denizi arasında uzanmaktadır. Tebriz, Serab, Kazvin, Erdebil, Hoy, Urmiye, Selmas Makû, Merega, Astara, Culfa, Merend, Halhal, Miyane, Soğukbulak, Bicar, Zencan, Mahabat, Sanandac, Enzeli, Reşt gibi şehir ve kasabalar bölge içinde kalmaktadır.

22 Şubat 1828 tarihinde Erdebil, Gence ve Tebriz'in Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine, İran hükümdarı Abbas Mirza barış istemek zorunda kalır. İmzalanan Türkmençay Antlaşması ile 1797 yılından beri Ruslar ve İranlılar arasında süren savaşlar sona ermiştir. Bu antlaşma ile, Ruslar'ın Basra Körfezi'ne ve Hindistan'a kadar yayılabileceğinden endişelenen İngiltere'nin Tahran Büyükelçisi Mc Donald, görüşmelere aracı olarak katılmak istemişti. Mc Donald'ın bu isteği İran Şahı tarafından kabul edilmiştir. İran adına Mc Donald tarafından imzalanan antlaşma, İran tarihinin en ağır yükümlülükler getiren antlaşması olmuştur.

On altı maddeden oluşan anlaşmaya göre; İran, Aras Nehri'nin batı ve kuzeyinde kalan Revan Hanlığı ile Nahcivan Hanlığı üzerindeki hükümdarlık haklarını devretmiştir. İran, Küçük Ağrı Dağı zirvesinden çekilen bir hatla Karasu Nehri'nin, Aras'a karıştığı noktadan itibaren Abbasabad Kalesi'ne kadar olan hattın kuzeyini Ruslara bırakmıştır. Bu antlaşma ile İran, tarih boyunca Kafkaslar üzerinde kullandığı hâkimiyet hakkını da tamamen yitirmiştir. Ruslara, İran'a karşı, kapitülasyon olarak adlandırılacak imtiyazlar sağlanmış ayrıca İran, on milyon Riyal tazminat ödemek zorunda kalmıştır.

Böylece İngiltere ve Rusya'nın bazen birlikte, bazen de ayrı ayrı İran'ın iç işlerine karışma dönemi de bu antlaşma ile başlamıştır.

Eski bir ülke olan Azerbaycan, birçok kavim ve milletlerin hâkimiyetinde bulunmuştur.

Azerbaycan halkı bir ordu-millettir. Millî varlığını daima muhafaza etmiştir. İstibdada boyun eğmez bir millet olmuş ve daima başkaldırmıştır. Yenileşme hareketlerine öncülük ederek, Tahran'a daima karşı çıkmıştır.

Batı ve Doğu Azerbaycan, Zencen, Erdebil, Gazvin, Hemedan bölgelerine ayrılmış, Gilan ve Kirmanşah vilayetleri ile Irak hududu arasında Kürdistan isimli bir vilayet daha ihdas etmiş olup, bu vilayetin merkezi Sanandac (San'an-Taç)'dır. Bu vilayet, Güney Azerbaycan Bölgesi içinde ve onun güneyindedir. İran'ın yirmi dört vilayetinden biri olan Kürdistan'da Lurlar, İlhanizadeler, Karapapaklar, Türkmenler, Milliler ile Ziller gibi Türk boyları da Aras'a kadar yerleşmiştir.

Meşrutiyete Doğru II; "Şeyh Cemalettin Efgani": İran'da hürriyet fikri Şeyh Cemalettin Efgani ile doğmuştur. Şeyh Cemalettin Efgani; Cumhuriyet fikrini, Fransız İhtilali'nin (1789) getirdiği yeni fikirlerin etkisi altında kalması sonucu benimsemiştir. Bu fikir, İran'da Genç Osmanlılar'ın, İttihat ve Terakki'nin gayretleri sonucu doğmuştur. O zamanlar İran'ın en büyük ticaret merkezlerinden biri olan Tebriz, Erivan, Tiflis ve Batum üzerinden İstanbul ile devamlı ticari ve kültürel temaslarda bulunuyordu. İran'a hürriyet akımı Tebriz üzerinden akmış ve bu yüzden hürriyetin bayraktarlığını İran Azerbaycanı'ndaki Türkler yapmışlardır.

Hürriyet Mücadelesi: 23 Haziran 1908'de Rus casusu Şapşal ve Albay Liyanof emrindeki Rus-Kazak Kuvvetleri, şehrin kilit noktalarını tuttu. Ayrıca halkın toplandığı Supeh Salar Camii'ni ve meclisin bulunduğu Baharistan Sarayı'nı da kuşattılar. İlk top ateşinin, meclis binasındaki Tebriz Encümeni toplantı salonuna yapılması emredildi. Top, makineli tüfek ve tüfek atışları arasında meclis binası ve çevresindeki diğer binalar harap edildi. Yüzlerce insan öldürüldü. Birçok milletvekili tutuklandı, birçok hürriyetçi asıldı. Bu korkunç katliam, İran mücadelesinin en kanlı sayfalarından birini oluşturmuştur. Olay bütün İran'da duyuldu. Buna en fazla tepki gösteren Azerbaycan Eyaleti oldu. Tebriz ayaklanıp başkaldırmıştır. Tebriz'de şah yanlısı, İmam Cuma, Rahim Han ve Seyit Haşim ile Tebriz'deki Rus-Kazak Birliği Komutanı Polimof bulunuyordu. Bu kuvvetlere karşı Sattar Han ve Bağır Han çarpışıyorlardı. Tebriz'deki mahalleler tek tek hürriyetçilerin eline geçiyordu. Meşrutiyetçilerin verdiği büyük mücadele sonucunda dört aydan beri süregelen Tebriz kuşatması bitmiş ve Azerbaycan Eyaleti tamamen meşrutiyetçilerin eline geçmişti. Hürriyet düşmanları kaçmışlar, Şah yanlısı İslamiye Encümeni Binası darmadağın edilmiş, Tebriz Encümeninin adı "Milli Encümen" olmuştu. Milli

Encümen, “Milli Şura Meclisi” görevini yüklenmişti. Okullarda Azerbaycan Türkçesi ile tedrisat yapılıyor, yeni okullar ve hastaneler açılıyordu. Gümrük kapılarına el konulmuş ve gümrükleri encümen idare etmeye başlamıştı. Nüfus ve pasaport işlerine de bakılıyordu. Encümen üyeleri iş bölümü yapmış, ilgili dairelere gelerek idari işleri yürütmeye başlamışlardı. Azerbaycan’da muhtelif kasabalarda kütüphaneler açılıyor, bazı gazeteler Milli Encümen’den yardım görüyor ve gazetelerin dağıtımını idare temin ediyordu. Milli Encümen, Kaçar Hanedanı’nın bütün mülküne el koyarak hazine malı yapmıştı.

Şeyh Muhammed Hıyabani; “Azadistan Devleti ve İran Demokrat Partisi”: 28 Mayıs 1918 tarihinde, kuzeyde Azerbaycan Cumhuriyeti, Milli Şura Başkanı M. Emin Resulzade başkanlığında ilan edilmişti. 7 Nisan 1920 tarihinde Demokrat Parti, Güney Azerbaycan’da “Azadistan” devletini ilan etti. Bu devletin başkanı, Şeyh Muhammed Hıyabani oldu. 27 Nisan 1920 tarihinde Emperyalist-Bolşevikler (Komünistler) Azerbaycan Cumhuriyeti’ni ortadan kaldırmışlardı. 11 Eylül 1920 tarihinde de Azadistan Devleti ortadan kaldırıldı.

Zulüm Devri; “Diktatör Şah Rıza Pehlevi”: Bir Fars ailenin çocuğu olmasına rağmen, Albay Liyanof komutasındaki Rus-Kazak Süvari Alayı’na gönüllü asker olarak girerek Türk ve Fars halklarına zulüm dolu günler yaşatan Şah Rıza Pehlevi, 16 Aralık 1925 tarihinde tahta geçmiştir.

Şah Rıza Pehlevi, “İslâm kardeşliği” fikrini senelerce tahrip etmiş, “fanatik Fars Milliyetçiliği” politikası ile Müslüman Türk toplumunu ezmiş, ona hakaret etmiş, müşterek Türk ve Fars Edebiyatı ve Dili’nin yan yana gelişmesini yasaklayarak, mü'minler arasında tefrik ve tercih yapmıştır. Toplumlar arasında düşmanlığı körükleyen, toplumların aleyhine ülkenin milli gelirlerini komünist ve kapitalist devletlere peşkeş çeken, saltanat ve tahtını korumak gayesiyle her iki toplumun evlatlarını, teba'asını insafsızca öldüren, koyu bir istibdatla ülkesini yöneten, İslâmiyet sayesinde bir millet olma şuuruna erişen halkını köle olarak kullanırken, kendisi yabancı güçlerin kölesi olan; Pakistan’ın, Afganistan’ın, Irak’ın

ve Türkiye'nin zayıflaması ve emperyalist güçlere yem olarak takdimi için merhametsizce gayret gösteren Şah Rıza Pehlevi, halkına yıllarca zulüm etmiştir.

İran Şahı Pehlevi, meşrutiyeti ve halkın hürriyetini koruyacağını alenen ve resmen Allah'ın adını zikrederek ilân etmiştir. Ancak bu ilânın hemen ardından İran'a korkunç bir mutlakiyet hâkim olmuş ve Rıza Şah kancıl bir rejim kurmuştur. Kaçar hanedanı katledilmiş ve tasfiye edilmiştir. İran Milli Şura Meclisi kukla bir meclis olmuş, Rıza Şah'ın fermanlarına korkusundan "evet" demekten başka bir şey yapamaz hâle gelmişti. Şah Rıza Pehlevi'nin gönderdiği kanun tasarılarına itiraz eden milletvekilleri parlamento önünde Şah'tan dayak yiyordu. Meclis şahsiyetini kaybetmişti. İran halkı, karacahil bir despotun eline düşmüştü. Başkaldıran Türkmen ve Kürt aşiretlerinin ayaklanmaları kanla bastırılıyordu. Hapishaneler Şah Rıza Pehlevi'nin aleyhtarları ile dolmuştu. Mahkemeler Şah'ın korkusundan en ağır cezaları veriyor, ülkede hergün bir hürriyetçi idam ediliyordu. Şah, paraya düşkündü, hergün yok pahasına arazi satın alıyor, istimlâk ediyor, servetine durmadan servet katıyor, maaş ve tahsisatlarını arttırıyordu.

Bu sırada Türkiye ile İngiltere arasında Musul meselesi yüzünden ihtilaf şiddetlenmişti. İngilizler, Türkiye'deki Kürt aşiretlerini devlete karşı ayaklandırmaya başlamıştı. İran Şahı Rıza Pehlevi de İngilizlerle birlikte Türkiye'de Kürtçülük Hareketi'ni teşvik ediyor ve onları destekliyordu. Azerbaycan'ın Türkiye ve Rusya ile olan bütün ticarî faaliyetlerini yasaklamıştı. Bu yüzden Azerbaycan'da ticaret sönmüştü. Türkler sefaletle düşünce, Tahran ve İran'ın diğer vilayetlerine göçe başlamışlardı. Azerbaycan'da afyon içimi serbest bırakılmıştı. Şah, Türkleri ruhen ve ahlaken çökertmek istiyordu.

1934 yılında Türkiye'ye Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyarete giden Şah Rıza Pehlevi, Türk Milliyetçiliği'nin Atatürk'ün şahsındaki hamlelerini görünce aşağılık kompleksine kapılmıştı. İran'a döner dönmez devletin resmi dilinin Farsça olduğunu ilân etti. Türkçe kitap, gazete neşriyatını yasakladı. Okullarda talebelerin kendi aralarında Türkçe konuşmalarını bile yasakladı. Devlet daireleri bundan böyle Türkçe dilekçe kabul etmeyecekti. "İran Nijad Kavimleri Mektebi" teorisinin resmen

devletin eğitim programı içine alınmasını emretti. İran'da Türk ve Türk Milliyetçiliği düşmanlığı devletin resmi politikası olmuştu. Türkler ve Farslar arasında düşmanlık tohumları ekilmişti.

İkinci Dünya Savaşı başlayınca Şah Rıza Pehlevi'nin, batılılardan aldığı büyük transit ücreti üzerine, 25 Ağustos 1941 tarihinde Ruslar, kuzeyden; İngilizler ise Basra'dan, İran'a asker çıkardılar. Amerikalılar da Tahran'a yerleştiler. Böylece İran işgal edilmişti. Şah Rıza Pehlevi, bir İngiliz zırhlısı ile Morris Adası'na sürgüne gönderildi. 1944 yılında sürgünde öldü.

Muhtariyet; "Seyit Cafer Pişeveri": 21 Mart 1945 tarihinde Demokrat Parti tarafından Azerbaycan Muhtar Hükümeti ilan edildi. Bu hükümet, İran'a bağlı ama iç işlerinde muhtar bir hükümet olacaktı. Milli Meclis, milli iradeyi eline alır almaz Seyit Cafer Pişeveri'yi başvekil tayin etti. Halk da Pişeveri Hükümeti'ni destekliyordu.

Seyit Cafer Pişeveri bütün gücünü Azerbaycan'ın kalkınmasına vermişti. Türkçe resmi dil olmuş ve bütün okullarda öğretilmeye başlanmıştı. Azerbaycan Türkü, ana diline kavuşmuştu. Okuma çağına giren çocuklara, ana dilinde okuma mecburiyeti getirildi. Azerbaycan'da yaşayan bütün halkın fikir ve vicdan hürriyeti garanti altına alındı, milli ve dini mensubiyetleri ile siyasi akidelerine bakılmayarak hukuk ve kanun önünde eşitlikleri temin edildi. Azerbaycan'ın muhtariyetine hanel getirmeyen merkezi hükümet kararlarının kabul ve tatbiki sağlandı. Tebriz'de bir üniversite kuruldu. İşçiler için sekiz saatlik çalışma mecburiyeti kondu. Toprak kanunu çıkarılarak, topraksız köylüye toprak dağıtımına başlandı. Yol ve okul inşaat programı yapılarak tatbikine geçildi. Yeni hastaneler kurulmaya başlandı. Devamlı asayiş Muhtar Milli Hükümet tarafından sağlandığından, Azerbaycan Ordusu ve Fedai Birlikleri takviye edildi. Basın Türkçe çıkmaya başladı. Kadın-erkek eşitliği prensibi kabul edilerek Milli Meclis'te kanunlaştı. Azerbaycan süratle kalkınmaya başladı. Ziraat, sanayi ve ticaretteki gelişme elle tutulur hale gelmiştir. 12 Aralık 1946 tarihinde İran Ordu Birlikleri, Tebriz ve Urmiye'ye girdiler. Böylece Azerbaycan Muhtar Hükümeti'nin siyasi hayatı son buldu.

İktidar Mücadelesi; Muhammed Musaddık ve Milli Cephe Partisi: Asıl adı Mehmet Hidayet olan Muhammed Musaddık, İngilizler'in "1919 Sömürge Antlaşması"nı Ahmet Şah Kaçar'a kabul ettirmeleri üzerine, İngilizler'e karşı cephe aldı. İngilizler'in siyasi ve askeri entrikaları ile emperyalist politikaları, onda İngiliz düşmanlığının doğmasına sebep oldu. Bu nefret hissi, hayatının sonuna kadar bilinçli bir şekilde gelişti.

Musaddık, İran'ın ancak 1906 anayasasının gerçekten uygulanması ile kurtulacağına inanmıştı. Demokratik yollarla ve milletin iradesi ile saltanatın disiplin altına alınacağına, milletin emperyalizmi kovacağına ve devletin asli unsuru olan Türkler'in devlete tekrar sahip çıkacağına inanıyordu. Bu yüzden politikaya atılmaya karar verdi. 1923 yılında seçimlerde aday olarak milletvekili seçildi ve 1927 yılına kadar, bu görevini sürdürdü. Musaddık'ın yeni rejime karşı ilk şahlanışı; Rıza Pehlevi'nin Şah olarak tahta geçmesi olmuştur. Musaddık, hürriyet fikrine ve demokrasi idealine inanmış bir kişi olarak, insanların tabii haklarının yasal yollarla elde edilebileceğine inanıyordu. Halbuki İran'da herşey silah zoru ile halledilir hale gelmiş, kan gövdeyi götürmüş, devlet silah zoru ile el değiştirmiştir. Parlemononun iradesine sahip çıkmaması yüzünden, politikayı terke karar verdi ve mücadelesine fikirlerini kendi köşesinde yayarak devam etti. Şah ve İngiliz aleyhtarı konuşma ve sohbetleri, münevverler ve halk arasında sempati topluyordu. Ancak İran ve İngiliz istihbaratı tarafından takip edilen Musaddık hapse atıldı. 1938 yılından 1941 yılına kadar hapiste kalmıştır.

1941 yılında Rıza Şah sürgüne gönderilince, yerine oğlu Muhammed Rıza Şah Pehlevi müttefikler tarafından iktidara getirildi. İran yabancı kuvvetlerin tam kontrolü altına girmişti. İran'ın yeni şahı, müttefiklerin kuklası olmuştu. Halk huzursuzdu, hürriyet ve milli iradenin hâkimiyetini istiyordu. Musaddık bu sırada hapisten çıkınca milletvekilliğine bağımsız olarak adaylığını koydu ve 1943 yılında parlamento'ya girdi.

Ruslar ve İngilizler, İran'da petrol işletme hakkı talep ediyor, iktidar da bu talepleri yerine getirmek istiyordu. Ancak Musaddık, meclise bir önerge vererek,

meclisin onayı alınmaksızın hükümetin petrol imtiyazı konusunda herhangi bir görüşme yapmamasını önerdi. Bu önerge meclis tarafından büyük bir çoğunlukla kabul edildi.

Musaddık seçimleri yine kazandı. Yeni meclis 17 Ağustos 1947 tarihinde çalışmalarına başladı. Musaddık ve 1949 yılında kurduğu Milli Cephe Partisi, İran'ın aleyhine işler yapan başbakanların sonunu hazırlamayı başarmıştı. Musaddık, 29 Nisan 1951 tarihinde, Şah tarafından mecburen Başbakan tayin edildi ve derhal petrolerin millileştirilmesi, İngiliz-İran şirketinin tasfiyesi ve İngiliz teknisyenlerinin yurtdışı edilmesi yolunda teşebbüslere girişti. 15 Mart 1951 tarihinde ise, Musaddık'ın meclise teklifi üzerine ülkenin bütün petrol sanayiinin devletleştirilmesine ve bütün petrol üretimi işlerinin İran Hükümeti tarafından yönetilmesine karar verilmiş ve bu karar 3 Mayıs 1951 tarihinde kanun olarak yürürlüğe girmiştir.

Musaddık, İran Milli Petrol Şirketi'ni kurdu. Cumhuriyeti ilân etmek isteyen Musaddık, elindeki yetkileri yeterli bulmadığı için 13 Temmuz 1952 tarihinde Şah'tan altı ay süre için Devlet Başkanlığı, Milli Savunma Başkanlığı dahil bütün yetkilerin kendisine verilmesini istedi. Şah'ın bu teklifleri reddetmesi üzerine Musaddık istifa etti. Tekrar Başbakanlığa atanan Musaddık'a Meclis, Şah'tan istediği bütün yetkileri verdi. Musaddık'ın ilk işi, Şah yanlısı subayları ordudan atmak oldu.

Şah Muhammed Rıza Pehlevi tahta çıkınca İran Milli Emniyet Teşkilatı'nı (SAVAK) yeniden organize görevini, CIA'da vazifeli Tuğgeneral Norman Schwarzkoph adında bir Amerikalı'ya vermişti. Yanına da yardımcı olarak General Zahidi'yi atamıştı. Yapılacak bir şey vardı, Musaddık'a karşı darbe... SAVAK ve CIA müşterek faaliyete geçtiler. General Zahidi, Başvekil tayin edilir. Darbe günü Şah ve karısı Roma'ya kaçar. Bunu öğrenen halk, Tahran'da büyük gösterilerle Musaddık'ı desteklemişlerdir. Ancak Amerika'nın verdiği dolarlar sayesinde, Musaddık'ı destekleyen Tahran piyasasının ileri gelenleri satın alınır. Hükümet meydanında çıkan çarpışmada yağmacılar, komünistler ve Musaddık yanlılarının çarpıştıkları sırada, General Zahidi elindeki fermanı göstererek Başbakan olduğunu

söyler. Musaddık, Zahidi'ye karşı iki gün mukavemet ettikten sonra, 19 Ağustos 1953 tarihinde ona teslim olur ve çıkarıldığı askeri mahkeme tarafından idama mahkum edilir. Ancak halkın desteği ile mahkeme, idam cezasını üç yıla dönüştürür. Böylece cezasını çekmek için halkın isteği ile Tebriz'e gönderilir. Musaddık 1967 yılına kadar göz hapsinde tutulur. Eceliyle vefat etmiştir.

Cumhuriyete Doğru Son Kavga: İran'da hükümet aleyhtarı gösteriler devam ediyordu. Halk ile hükümet arasındaki çarpışmalar sürüyor ve yine kan dökülüyordu. Tahran'da sıkıyönetim ilân edilmiş, gazetelere sansür konulmuştur. Dini lider Ayetullah Humeyni, İranlılar'ı genel greve çağırdı. Bunun üzerine gazete çalışanları, petrol işçileri, gümrük görevlileri, posta idaresi, bankalar işi durdurup grev yapmış, hapisanedeki mahkumlar da, İran halkı ile dayanışma için açlık grevine girmişlerdir. Hükümet şaşkına dönmüştü. Bin siyasi mahkumun serbest bırakılacağını açıklayarak, son olaylarda hükümete karşı çıkan yüz yetmiş dokuz kişiyi de hemen salıvermiştir. Ayrıca hükümet suistimal ve zimmet suçu işleyen görevlileri de bir ulusal mahkemede yargılayacağını bildirmiştir.

Gösteriler İran'ın otuz iki il ve ilçesinde yayılmıştı. Çarpışmalardaki ölü ve yaralı sayısı tespit edilemiyordu. İran'da hürriyete susamış insanlar totaliter rejime karşı başkaldırmıştı.

Ayetullah Humeyni, İran halkına çağrıda bulunarak, Şah rejimi devrilinceye kadar savaşmaları emrini vermiştir. İran halkı artık dönüşü olmayan bir yola girmiştir.

30 Ekim 1978 tarihinde basın da greve girmesi ile hükümet köşeye sıkışmıştır. Halkın büyük tepki gösterdiği SAVAK ortadan kaldırılmıştır. Böylece hürriyetçiler yeni bir zafer kazanmışlardır.

Gösteriler bütün İran'a sıçramaya başlamıştı. 5 Kasım 1978 tarihinde Cafer Şerif İmami Hükümeti'nin istifa etmesi üzerine Şah, Genelkurmay Başkanı General Azhari'yi başbakanlığa atamıştır. Yeni kabinede Dışişleri, PTT ve Endüstri-

Madenler dışındaki bütün bakanlıklara askerler getirilmiştir. Yeni Başbakan General Azhari, Radyo ve TV'nin askerlerce işgalini emretmiş ve bütün okullarla gazeteleri kapatmıştır. Yalnız hükümet organı olan Rastakiz'in intişarına müsaade etmiştir.

Sıkıyönetim ve askeri hükümetin başa geçişi direnişleri ilk anda kırmış, hükümet İran'da duruma hâkim olmaya başlamıştır. Ancak bu görüntü, muhalefetin sessizce yeni direnişi saptama hazırlığından başka bir şey değildir.

Kurulan askeri hükümetin çok sıkı tedbirlerine rağmen Tahran, Meşhed ve Hemedan'da olaylar, 6 Kasım 1978 tarihinde tekrar başlamıştır. Şah karşıtları öldürülüyordu. 15 Kasım'da petrol grevi sona erdi. Şiddet olayları devam ediyordu.

Şah, olayların durmaması yüzünden direnişlerin temelinde rejime ve şahsına karşı duyulan büyük hoşnutsuzluğun farkına varmanın şoku içine girmiştir. 22 Kasım'da yabancı gazete muhabirleri, Şah ile yaptıkları görüşmelerde bu şoku teşhis etmişlerdir.

Olaylar tüm şiddeti ile devam ederken 26 Kasım'da Tahran radyosu, İran'dan Sovyetler Birliği'ne doğal gaz nakline yeniden başladığını açıkladı. Muharrem ayının beşinci günü, Basra Körfezi kıyısında bulunan Buşehr şehrinde çevrenin en ünlü dini liderlerinden Şeyh Ebu Aşuri, polis tarafından vurulmuştur. Şeyh'in ölümü bardağı taşıran hadise olmuş ve olaylar bütün İran'a yayılmaya başlamıştır. Göstericiler yavaş yavaş silahlı eylemlere geçmeye başlamışlardır.

Hadiselerin süratle gelişmesi ve asayişin temin edilememesi yüzünden Başbakan Orgeneral Gulam Rıza Azhari, kalp krizi geçirerek hastahaneye kaldırıldı. 30 Aralık 1978 tarihinde Azhari, hükümetin istifasını Şah'a sundu ve Şah, Ulusal Cephe Partisi üyelerinden Şapur Bahtiyari'ye, Başbakanlık görevini verdi. Bahtiyari Hükümeti, 16 Ocak 1979 tarihinde vazifeye başlamıştır. Aynı gün İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ve karısı İmparatoriçe Farah, İran'dan ayrılıp Mısır'a gittiler. İran'da halk, sokaklarda bayram yapmaya başlamıştır.

Mezhep Devleti; “İran İslâm Cumhuriyeti” Ayetullah Şeriatmedari : İran Başbakanı Şapur Bahtiyari, Paris’te sürgünde olan Ayetullah Humeyni’nin İran’a dönüşüne izin vermiş ve arkasından gizlice ülkesini terketmiştir. Büyük çılgınlıklarla Humeyni’yi karşılayan halk, her yerde Pehlevi heykellerini yıkmış, hanedana ait malları ve müesseseleri yağma etmiş, bankalar basılmış, Şah taraftarı insan avı başlamıştır. Ordu ve ordu mensuplarına tecavüzler artmış, askeri depolar soyulmuş, birçok general ve subay yurt dışına kaçmıştır. Ordunun en kaliteli elemanları idam edilmekte, İslâm’a ayak uydurmayan herkes işinden atılmakta ve İran’ı terketmektedir.

Humeyni’nin gizli Devrim Konseyi Başkanı Ayetullah Seyyid Mahmut Talegani, komünistlerin tahripkar faaliyetlerini önlemekte, Naipier meclisi kapatıldığından ve hükümet olmadığından anarşi kol gezmektedir. Türk asıllı Mehdi Bazergan, Başbakanlığa getirilmiş acz içinde kalmıştır. Devrim komiteleri hükümetin işine karışmakta, ondan habersiz tasarruflarda bulunmakta, hükümetin icraatına Humeyni de müdahale etmektedir. Herkese dinsiz damgası vurulmakta, Bahailer işlerinden atılmakta, öldürülmekte, İran’dan kaçmaktadır. SAVAK taraftarı, Şah taraftarı, mason, fahişe, esrar kullanan ve taşıyanlar soruşturulmadan asılmakta, İran’da korku kol gezmektedir. Halk iftiradan yılmıştır. Humeyni en soldan en sağa kadar bütün siyasi partileri karşısına almış ve bir yıl içinde hepsini kapatmıştır. Hürriyetler yok olmuş, yeni anayasanın hazırlık oyunları yer yer ülkede ayaklanmalara sebep olmuştur. Humeyni’nin komünist militanların oyununa gelerek Amerikan elçiliği personelinin rehine alınmasını istismara kalkması, Amerika aleyhtarlığı, İran’a ambargo konulmasına sebep olmuş, Sovyet Rusya ve Tudeh’in (İran Komünist Partisi) oyunları İran’ın ekonomik yönden zayıflamasına ve dünya kamuoyunda prestijini kaybetmesine imkan hazırlamıştır.

Şah döneminde kısıtlı olan basın hürriyeti tamamen kaldırılmış, cezalar iki misline çıkarılmış, Humeyni’yi tenkit yasaklanmış, kırk dörde yakın gazete kapatılmış ve tesislerine el konulmuştur. İran’da basın hürriyeti yok edilmiştir.

Kadın haklarına el konulmuş, kadın çarşafa sokulmuş, devlet dairelerindeki kadınlar tasfiye edilmiş, yüksek tahsil yapsalar dahi çalışmaları men edilmiştir. İçki yasağı konmuş, radyo ve televizyonlarda dini müzik dışında her türlü müzik yayını yasaklanmış, sinemalar, barlar, pavyonlar kapatılmış, kadınların erkeklerle aynı plajlara girmeleri ve mayo giymeleri men edilmiştir.

Pars ajansının ismi değiştirilmemiş, Humeyni ve taraftarları İslâm adına Fars milliyetçiliği yapmaya başlamışlar ve bir mezhep devleti kurmuşlardır. Artık İran'da herkesin elinde bir silah vardır. 1979 yılı, Humeyni'nin ve rejiminin gerçek yüzünü gösterdiği yıl olmuştur.

Özerklik isteyen Kürtler, çeşitli bölgelerde isyan etmişler ve bu isyanlar kanla bastırılmıştır.

Ayetullah Humeyni, Ağustos ayında çalışmalarına başlayan temsilciler meclisi üyelerine hitaben bir konuşma yaparak, İran'da tek parti sistemine dönülmesini istediğini bildirmiştir. Dini liderin bu açıklamasından sonra, Kürtler'in en büyük siyasi kuruluşu, Kürt Demokratik Partisi'nin kapatıldığı bildirilmiştir.

Humeyni, İran'da iktidarın tek sahibi haline gelmiştir.

Kürtlerin ayaklanmaları devam eder. Kürt militanları ve askerler arasında yaşanan şiddetli çatışmalar sonucu birçok kişi ölüyordu.

30 ve 31 Mart 1979 tarihlerinde İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurulması için yapılan "evet" veya "hayır" oylaması, halkın büyük çoğunluğunun "evet" demesi ile sonuçlanmıştır. Bu oylamadan sonra hükümet, yüz altmış maddeden ibaret bir anayasa metni hazırlamıştır. Bu metinde dahi Humeyni'nin görüşleri umumiyetle esas alınmıştır.

1 Ağustos 1979 tarihinde yapılan Kurucu Meclis (Anayasa Nihai İnceleme Meclisi) seçimlerinde oynanan oyunlar sonucu Humeyni taraftarları, yetmiş üç

kişilik meclisi doldurmuşlardır. Artık yeni Anayasa, Humeyni'nin istediği gibi olacaktır. Seçimlere hile karıştırılmasını protesto etmek için İran'da gösteriler yapılmıştır. Bu günden sonra Türkler ile Ayetullah Humeyni yanlıları arasında sürekli çatışmalar yaşanmıştır.

Türkler'in, Humeyni Dönemi'ne başkaldırmaları üzerine Tebriz'e akın akın Kürt militanları gelmeye başlamıştır. Kürtler, Türklerle beraber sokaklarda gezmekte ve gerekirse Humeyni'ye karşı, birlikte başkaldırabileceklerini söylemekteydiler. Türkler, Ayetullah Şeriatmedari'nin taraftarlarının kurduğu, İslâm Cumhuriyeti Halk Partisi altında toplanmışlardı.

Adım adım niyetini gerçekleştiren Humeyni, 1980 yılının Ocak ayında Abdülhasan Beni Sadr'ı Cumhurbaşkanı, bunun rakibi olan Muhammed Ali Recai'yi de Başbakan tayin etmiştir.

İran halkının bir asırdan fazla yaptığı hürriyet mücadelesi böylece son buluyordu.

1.2.2. Kıbrıs'ın Coğrafi Konumu ve Tarihi:

Kıbrıs Adası, kuzey yarım kürede Akdeniz'in kuzey doğusunda yer almaktadır. Ada 34° 33' ve 35° 41' kuzey enlemleri ile 32° 20' ve 34° 35' doğu boylamları arasındadır.

Kıbrıs, Sicilya ve Sardinya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Yüz ölçümü 9282 km² (3572 mil²)'dir. Kıbrıs'ın en yakın komşusu, anavatan Türkiye'dir. Türkiye ile Kıbrıs arasında en kısa uzaklık 70 km (40 mil)'dir. Yunanistan'dan 600, Suriye'den 70 ve Mısır'dan 260 mil uzakta bulunmaktadır.

Kıbrıs, yeryüzü şekilleri bakımından dört bölgeye ayrılır. Bunlar, Girne Dağları (Beşparmaklar) ve Karpaz Yarımadası, Ortaçukur Alan, Trodos Dağları (Karlı Dağlar) ve Kıyı Ovaları'dır.

Başkenti Lefkoşa olan adanın, en başta gelen şehirleri; Girne, Gazi Mağusa, Güzelyurt, Larnaka, Limasol ve Baf'tır.

Kıbrıs kıyılarının uzunluğu 486 mildir. Adanın başlıca körfezleri; kuzeyde, Hirsofu ve Güzelyurt Körfezleri; doğuda, Gazi Mağusa Körfezi; güneyde, Larnaka, Limasol ve Yalova Körfezleri'dir. Burunları ise; Zafer Burnu, Poyraz Burnu, Kition Burnu, Doğan Burnu, Néa Páphos Burnu, Arnavut Burnu ve Koruçam Burnu'dur.

Adada Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Bu iklimin özelliği, yazları sıcak ve kurak; kışları ise serin ve yağışlı olmasıdır. Sıcaklık ender olarak sıfır derecenin altına düşer. Bitki örtüsüne baktığımız zaman ise, adada makiler hüküm sürmektedir.

Adanın nüfusu ise, 1994 Nüfus Sayımı'ndan elde edilen bilgilere göre yüz doksan yedi bin dolaylarındadır.

Kıbrıs Adası, ilk zamanlarda sadece avlanmak amacı ile gelinen bir adaydı. M.Ö. 8500 – 7000 yılları arasında, Taş Devri'nde insanlar artık avcılık ve toplayıcılığı bırakarak, yiyeceklerini yetiştirmektedirler. Hayvanların evcilleştirilmeye ve bitkilerin yetiştirilmeye başlamasıyla, yerleşik hayata geçiş olur. Kuzey Kıbrıs'ın en eski yerleşim yerleri, kuzey doğu kıyılarında bulunan Tatlısu Köyü'ndedir.

Anadolu'dan on bin yıl önce geldiğini tahmin ettiğimiz ilk çiftçiler, yanlarında domuz, keçi, koyun, öküz, köpek gibi evcil hayvanlar ve tilki, geyik gibi yabani hayvan getirmişlerdir. Çiftçilik yanında balıkçılıkla da uğraştıkları kazılardan çıkan balık kemiklerinden anlaşılmaktadır.

Taş Devri'nin ikinci aşaması olan M.Ö. 5500 – 3800 yılları arasında insanlar çanak çömlek yapımına başlamışlardır. Bu dönem insanları da balıkçılık, hayvancılık ve tarımla uğraşmışlardır. Yetiştirdikleri bitkiler arasında tahıl, mercimek, incir ve zeytin vardır.

M.Ö. 3800 – 2500 yıllarını kapsayan ve Kalkolitik Çağ diye adlandırılan dönemde, bakır kullanılmaya başlanmıştır. Bakır doğada bulunduğu gibi kullanılmış, işlenmemiştir. Bu dönemin en belirgin özelliklerinden birisi, idari sistemin gelişmeye başlamasıdır. Üretilen besinler ihtiyaçtan fazladır. Bu dönemde geçmiş dönemlere nazaran çok daha belirgin bir dini anlayış oluşmuştur.

M.Ö. 2500 – 1050 yılları arasındaki Tunç Çağı'nda, bakır ve çinko alaşımları karıştırılarak tunç elde edilir. Bu metalin gelişimi ile teknolojik ilerlemeler hızlanır. Bu çağda Suriye, Filistin ve Mısır ile yakın ilişkiler kurulur. Bu ilişkilerin dostça ve ticari amaçlı olduğu, Suriye'de yapılan kazılarda çıkan bu döneme ait seramikten anlaşılmıştır. Bakır her zamanki gibi en önemli ihracat kaynağı olmaya devam eder. Tunç Çağı'nın sonlarında, Kıbrıs'ın bakır ve ticaretten dolayı zenginliği ve önemi artar. Bunun sonucunda da, Kıbrıs'ta hakimiyet kuran medeniyetler ortaya çıkar.

M.Ö. 1050 – 325 yılları arasında yaşanan Demir Çağı'nda Doğu Akdeniz'den Kıbrıs'a göç olur. Kıbrıs'ta buluşan bu değişik kültürler birleşmeye başlar. Adaya yerleşenler, birbirlerinin kültürlerinden esinlenirler ve bu kültürleri benimserler. Ada nüfusunun çoğalmasıyla yeni yerleşim yerleri kurulur.

Adada ticaretin artmasıyla zenginliğin yaşanması çeşitli medeniyetlerin adaya göz dikmelerine neden olmuştur. Bu medeniyetler içerisinde Mısırlılar, Hititliler, Aka ve Dor Kolonileri, Fenike Kolonileri, Asurlular, Persler, Büyük İskender, Roma İmparatorluğu bulunur.

M.Ö. 58 yılında adayı ele geçiren Roma İmparatorluğu döneminde adada "Çok Tanrılı Din" inancı yaygındı. Romalılar zamanında M.S. 46 yılında Kıbrıs'ta Hristiyanlık yayılmaya başlar. Adanın Romalı valisinin de Hristiyanlığı kabul

etmesiyle Kıbrıs Adası, yöneticisi Hristiyan olan ilk ülke olmuştur. Çeşitli ülkelerden kovulduktan sonra adaya yerleşen Yahudiler, adanın resmi dininin Hristiyanlık olmasından rahatsız olarak, M.S. 115 yılında Romalılar'a karşı isyan ederler. Bu isyan, hareketli tarih boyunca Kıbrıs Adası'nda meydana gelecek olan din çekişmelerinin ilk örneği kabul edilebilir.

Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılır. Doğu Roma'ya Bizans denilmeye başlanır ve ada, Bizans hakimiyetine geçer. Bizans hakimiyeti sırasında Kıbrıs'ta Hristiyanlık hızla yayılır ve bu dönemde adada ilk Ortodoks Kilisesi kurulur. Söz konusu dönem, Kıbrıs Adası'nın gelişmesine ve refahın artmasına yardım eder. Bir taraftan Ortodoksluğun yayılması, diğer taraftan da resmi dil olarak Rumca'nın kabul edilmesi, adalılarının aynı din ve dil topluluğu içinde toplanmasını sağlar.

1191 yılında ada, İngiltere Kralı Aslan Yürekli I. Richard tarafından işgal edilir. I. Richard adayı, Templier Şövalyeleri'ne satar ancak, özgür yaşamak isteyen ada halkı isyan eder. Templier Şövalyeleri bu isyan sonucunda, adayı I. Richard'a geri verirler. I. Richard da, adayı 1192'de Lüzinyanlara satar.

Lüzinyan Dönemi'nde Kıbrıs Adası, Haçlılar için önemli bir merkez olur. Doğu – Batı ticaretinde tüccarların uğradığı önemli yerlerden biri konumuna gelir. Kıbrıs, Akdeniz'deki konumundan ve idarecisi olan Lüzinyanlardan dolayı Anadolu, Suriye ve Mısır'a karşı düzenlenen askeri hareketlerde önemli bir üs vazifesi görür. Adada, Katolik Başpiskoposluğu kurulur. Böylece Kıbrıs Adası'nda Ortodoks Başpiskoposluğu etkisini kaybetmeye başlar. Buna karşılık Katolik Kilisesi önem kazanır.

1489 yılında ada Venedik Cumhuriyeti'nin eline geçer. Bu dönemde Kıbrıs'tan toplanan vergilerin ancak üçte biri adaya harcanıyor, gerisi Venedik Devleti hazinesine kalıyordu. Venedikliler Kıbrıs Adası'nı bir yerleşim yerinden çok askeri ve ticari sömürge veya koloni olarak kullanmışlardır. Venedik idaresinde ada, ekonomik ve politik yönden eski önemini hızla yitirmiştir. Bunun başlıca nedeni

Lüzinyan Dönemi'nde bağımsız bir krallık olan Kıbrıs Adası'nın Venedik Cumhuriyeti'ne geçmesiyle gözden uzak, bir vali ile yönetilen sıradan bir eyalet durumuna gelmesiydi. Lüzinyan Dönemi'nden farklı olarak, Venedikliler idaresinde Kıbrıs'ta yoğun bir şekilde Katolik propagandası yapılmaktaydı. Ortodoks halkına Katolik olmadıklarından dolayı çeşitli şekillerde dini baskılar yapılmaktaydı. Bu dönemde Ortodoks Kilisesi'nin ve papazlarının bütün ayrıcalıkları kaldırılmış ve kiliseye ait birçok mülke el konulmuştur. Tarım ihmal edildiği için, eski dönemlerde Yakın Doğu'nun tahıl ambarı durumunda olan Kıbrıs Adası'nda zaman zaman yiyecek sıkıntısı da çekilmekteydi. Ayrıca bu devirde halkı olumsuz etkileyen çeşitli doğal afetler (deprem, kuraklık) ve salgın hastalıklar (sıtma, veba) da meydana gelmiştir. Bu olumsuz durumlar yüzünden yerli halkın bir kısmı adadan kaçmıştır. Kaçamayan adalılar ise, Venedik idaresine karşı isyan etmişler ve Osmanlı Devleti'nden kendilerini kurtarmasını istemişlerdir.

Osmanlı'yı Kıbrıs Adası'nı fethetmeye zorlayan etkenler arasında en başta gelen sebep, Venedik Cumhuriyeti'nin adayı üs olarak kullanması ve bu durumun Osmanlı Devleti için bir tehdit unsuru olmasıdır. Bunun dışında Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan ticaret yolu Kıbrıs Adası'ndan veya adanın yakınlarından geçirdi. Korsanlar da bu yol üzerinden geçen zengin ticaret gemilerini yağmalarlardı. Osmanlı Devleti de ticari açıdan zarar görmekteydi. Bardağı taşıran son damla ise, Venedik zulmünden ve dini baskısından bıkan ada halkının, Osmanlı'ya onları kurtarması için birçok defa çağrıda bulunması olmuştur.

1570 yılının mart ayında, adayı şehir şehir kuşatmaya başlayan Osmanlı Donanması, 1571 yılının ağustos ayında adayı tamamen fetheder. Adanın Osmanlı'nın egemenliğine girmesiyle, Kıbrıs Beylerbeyi olarak atanan Sinan Paşa, Osmanlı Devleti'ne bir mektup gönderir. Sinan Paşa, Osmanlı Devleti'ne gönderdiği mektupta, Venedikliler'den kalan birçok arazinin boşaldığını ve arazileri işleyecek yeterli sayıda sanatkar olmadığını belirtir. Ancak toprakların çok verimli olduğunu ve işlenmesi gerektiğini bildirir. Sultan İkinci Selim de bunun üzerine, 21 Eylül

1572'de "Sürgün Hükümü"nü çıkarır. Sultan İkinci Selim'in bu fermanı, sadeleştirilmiş haliyle şöyledir¹:

"Anadolu, Karaman Rum ve Zülkadiriye Kadılarına:

Halen Kıbrıs Beylerbeyi bulunan Sinan Paşa, yüce katıma bir mektup gönderip; Kıbrıs'ın Türk askerlerince fethinden sonra, adanın savaş sonucu harap olan birçok yerlerinin tarıma, bağ bahçeciliğe ve şeker kamışı ekimine elverişli olduğunu; hatta başka yerlerde bir kile ürün alınan topraktan burada elli, altmış kile ürün veren verimli topraklar olduğunu; kent ve köylerin uygun olan alanlarına inşaat yaparak adanın bayındır duruma getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İlgi yazıya muvafakat eyledim. Ada, havası ve suyu ile gayet elverişlidir. Ada, bu fetihle esenliğe kavuşmuştur. Esenlik ve güvenliğin sürdürülebilmesi için yakılan ve yıpranan kaleler yeniden tamir edilecek ve gereksinme duyulduğu takdirde yenilerinin inşasına gidilecektir. Böylece korku ve tehlike unsurları giderilmiş olunacaktır.

Bu işlemlere hemen başlansın.

Adaya iskan ettirilenlerden iki yıla değin öşür alınmasın.

Ülkemin geçim sıkıntısı olan dağlık bölgelerinde bulunan halktan sonradan Anadolu'ya yerleşenler; uzun süreden beri toprak kavgası nedeniyle araları düzelmeyenler; köylerden kentlere göç edip açıkta kalanlar; iş, güç edinemeyen bekar leventler; kent ve kasabalarda yerleşmiş çiftçi ve sanatkarlardan pabuççu, terzi, kemhacı, mutaf, hallaç, kazaz, aşçı, mumcu, semerci, nalbant, bakkal, debbağ, dülger, taşçı, benna, kuyumcu ve diğer sanat yeteneğinde olanlar ile kent ve kasabalarda bulunan her on haneden bir hane halkının da tüm gereksinmelerinin sağlanması yanında davar ve çiftleriyle adaya göç etmeleri sağlansın.

¹ İSLAMOĞLU, Mahmut. "Kıbrıs Türk Folkloru." s. 10 – 13.

Kent ve kasabalardaki her on haneden güçlü, yararlı ve güvenilir kişilerden, birer hane oluşturacak biçimde ve Kıbrıs'a gönderilmek üzere Silifke'ye sevkedin.

Ayrıca Kıbrıs'a sevk edilenlerin mal ve mülklerinin yok pahasına satılmaması için gerekli titizliği gösterin.

Her on haneden seçilerek birer hane olarak oluşturulanlar özgeçmiş ve diğer tüm nitelikleri ile açık ve seçik bir biçimde hemen deftere kaydedilsin.

Bu defterlerin bir kopyası Kıbrıs Beylerbeyine, bir kopyası yüce katıma ve bir kopyası da ilgili kadınlara gönderilsin.

Emrim uyarınca, adaya iskan için kayıtlar yapıp da sonradan başka yerlere kaçanlar olursa yakalansın ve Kıbrıs'a iade edilsin.

Emrimi ulaştıracak olanlara sıkı tenbihte bulununuz ki gaflete düşüp Kıbrıs'a gidecekleri yazmak bahanesiyle herhangi bir kimseye rüşvet karşılığı suistimale sakın kalkışmasınlar.

İskan edilmek üzere gönderilenler adaletli buyruklarına harfiyen uysunlar. Emrimden çıkarak taşkınlık ve suistimale yeltenenler derhal cezalandırılsın. Kıbrıs'a yerleştirilmek üzere gönderilenlerin iskanını kolaylaştırıcı önlemler alınız, kimseye de iltimas etmeyiniz.

Eğer bu konuda, yüce katıma şu ya da bu şekilde şikayet ulaşırsa tümünüzün hakkından gelirim.

On haneden birer hane oluşturacak şekilde ve toplam 5720 hane seçilen bölgelerimizden Karaman, İçel, Bozok, Alaiye, Teke, Manavgat kadılarına durum hakkında bilgi verilsin."

Osmanlı Devleti, fermandaki hükümlere uygun bir şekilde, Venedikliler'den boşaltılan çiftliklere ve köylere, Anadolu'dan getirdikleri aileleri yerleştirir. Bu aileler adaya yerleştirilirken, Kıbrıs Rumları'nın yerleşim bölgelerine girilmemiştir. Osmanlı Devleti, Türk halkına tanıdığı insan hak ve özgürlüklerini, Kıbrıs Rumları'na da tanımış, ayrıca din ve ibadet özgürlüğü de getirmiştir.

Adaya yerleştirilen ilk Türkler fermanla belirtildiği gibi Karaman, İçel, Bozok (Yozgat), Alaiye (Alanya) ve Teke (Antalya)'dan getirilmiş, çiftçi ve sanatkarlardan oluşmakta ve toplam 5720 ev halkından meydana gelmekteydi. Türklerin adaya yerleştirilme işlemi 18. yüzyıla kadar sürmüştür. Daha sonra Konya, Akşehir, Niğde, Kırşehir, Aydın, Çorum, Kayseri, Samsun, Çankırı, Eskişehir, Ankara ve Darende'den de aileler getirilip buraya yerleştirilmiş ve nüfusun çoğalması sağlanmıştır.

Ancak daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti çeşitli adi suçluları veya görevlerinde usulsüzlük yapan devlet görevlilerini adaya sürmüştür. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti idarecileri, Kıbrıs Adası'nı adeta bir sürgün yeri olarak kullanmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu 1700'lü yıllardan itibaren eski gücünü kaybetmeye başlamıştı. 1877 yılında Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sorunları arttı. 1787 – 1788 yılları arasında yaşanan Osmanlı – Rus Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, oldukça ağır şartlar içeren bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. İngilizler Osmanlı'yı Ruslardan korumak karşılığında, Kıbrıs'ın yönetiminin kendilerine verilmesini istediler.

Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1571 – 1878 yılları arasında yönetilen Kıbrıs, 1878 yılından itibaren Büyük Britanya İmparatorluğu'nun (İngiltere'nin) yönetimi altına girer. Büyük Britanya'nın burayı almasının sebebi, hammadde ve pazar imparatorluklarına bir yenisini daha eklemektir. Ada halkı da, ada yönetiminin geçici olarak İngilizler'e devredilmesine karşı çıkmadı.

1700'lü yılların sonlarından itibaren Avrupa'da ortaya çıkan Milliyetçilik akımından Kıbrıslı Rum din adamları (kilise), aydınlar ve tüccarlar da etkilendiler.

Bunların amacı, Osmanlı'dan birçok toprak alarak Eski Helen Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmak ve tüm Yunanlılar'ı tek çatı altında toplamaktı. Bu istek ve amaca Megali İdea (Büyük Ülkü) denmektedir. Kendilerini Yunan ulusunun bir parçası, Yunanistan'ı da anavatan olarak gören Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs'ı da Yunanistan'a bağlamayı amaç edindiler. Bu ideale ENOSİS adını verdiler. Kıbrıslı Müslümanlar, Milliyetçilik ideolojisinden etkilenmedikleri için ENOSİS isteyen Ortodoks Rumlarla fikir ayrılığına düştüler. Aralarında çıkacak çatışmadan yararlanmayı düşünen İngiltere, her zamanki gibi "böl ve yönet" stratejisini kolaylıkla uygulayabilecekti.

İngilizler adayı yönetirken her zaman Müslüman halkı ikinci planda tutmuşlar ve yönetimde de Rumlar'ın, Türkler'den üstün durumda olmasını sağlamışlardır. İngiliz yönetimi adada ağır vergi sistemleri uygular. Fakat topladığı bu vergileri adanın ve adalıların ihtiyaçları için kullanmaz. Ada halkına yüksek mevkilerde yer verilmemiş, yönetimdeki üst düzey mevkilere sadece İngilizler yerleştirilmişlerdir. Adadaki bir çok tarihi eser de İngiltere'ye götürülmüştür.

Eğitimde Rum öğrencilere Yunanistan'dan gelen öğretmenler ve getirtilen kitaplarla Kıbrıs'ın Yunan yurdu olduğu öğretilirken, Rum milliyetçiliği aşılanırdı. Türk çocuklarına ise, Türkiye'den gelen öğretmenler ve getirtilen kitaplarla Kıbrıs'ın Türk yurdu olduğu öğretilerek, Türk milliyetçiliği aşılanıyordu. İngiliz yönetimi bu milliyetçi eğitime sadece kendi çıkarlarına ters düştüğü zamanlarda kısıtlama getiriyordu.

İngilizler adamızda önemli yatırımlar da yapmıştır. Bunlar arasında Lefkoşa – Mağusa ve Lefkoşa – Omorfo (Güzelyurt) demir yolu, Mağusa Limanı, motorlu taşıtların kullanılabileceği yollar, ağaçlandırma, bankalar ve kooperatifler, bakır ve gümüş paralar, antik eserler dairesi, basımevleri sayılabilir.

1914 yılında çıkan I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesinden dolayı, İngiltere adayı tek yanlı olarak ilhak ettiğini açıklar. Bu savaştan Almanya, dolayısıyla Osmanlı Devleti yenik çıktı. 1920 yılında

Osmanlılar Kıbrıs'ın bir İngiliz toprağı olmasını kabul ettiler. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına rağmen direnen Türk milleti, özellikle Yunanistan'a karşı verilen Kurtuluş Savaşı'ndan galip çıktı ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdu.

Bu tarihten sonra Kıbrıs'taki Türkler, Kemalistler (Atatürkçüler) ve Evkafçılar (Gelenekçiler) olarak ikiye ayrıldılar. Evkafçılar, kendilerini "Müslüman İngiliz vatandaşları" olarak görüyorlar ve İngiliz yönetimiyle iyi ilişkiler kurarak adada yönetici olmak istiyorlardı. Diğer grup ise kendilerini "Kemalist Türk Milliyetçileri" veya "Halkçılar" diye adlandırıyorlardı. Türkiye ile yakın ilişkiler kurmak ve Türkiye'de uygulanan Atatürk devrimlerini adada uygulamak istiyorlardı. Farklı görüşlere sahip bu iki grup arasında liderlik yarışı vardı. Bu iki grubun tek ortak yönleri ise, ENOSİS'e karşı olmalarıydı. Sonuçta liderlik yarışını kazananlar Kemalistler olmuştur.

1931 yılında Rumlar ENOSİS'i gerçekleştirmek amacıyla isyan ederek, adadaki İngiliz valisinin konağını yaktılar. İngiliz yönetimi bunun sonucunda hem Türklere, hem de Rumlara çeşitli konularda baskı uygulamaya başladı. Bu baskı döneminde Türk ve Rum okullarında okutulan milli kitaplar yasaklandığı gibi, Türk ve Yunan bayraklarının çekilmesi ile Türk ve Yunan tarihlerinin okutulması da yasaklandı. Basına sansür kondu, siyasi faaliyetler durduruldu ve köy muhtarlarının hükümet tarafından atanması sağlandı.

II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz egemenliği altında bulunan Kıbrıs adasında, yaşam koşulları oldukça ağırlaştı. İngiliz yönetiminin savaşa katılanlara iyi maaş vereceğini söylemesiyle, işsiz kalan Kıbrıslı Türkler de savaşa katıldılar. İngiliz hükümeti halkı, her yönden kısıtlamaya başladı. Savaş sonunda İngilizler savaşa katılan askerlere hükümet işlerine alımlarda öncelik tanıdılar, iş kurmak isteyenlere parasal destek sağladılar. Şehitlerin ailelerine tazminat ödedikleri gibi, gazilere de aylık bağladılar. İngiltere adaya yatırım yapmaya başladı. Savaş nedeni ile ithalatta yaşanan zorluklar, ülkede yerli üretimin artmasına neden oldu. Yeni iş alanları açıldı ve ekonomi canlandı. Ekonomideki canlılık politik yaşama hareket getirdi. Siyasi ve toplumsal hayat canlandı. 1931 İsyanı'ndan sonra yasaklanan siyasi etkinliklere izin

verildi. Partiler kuruldu, işçi birlikleri ve sendikalar örgütlendi. Bu süreçte Kıbrıslı Rumlar'ın kurduğu parti ve örgütler program ve hedeflerine ENOSİS'i koymuşlardır. Kıbrıslı Türkler ise, buna tamamen karşıydı. Hatta İngiltere'nin adadan çekilmesi halinde, adanın Türkiye'ye verilmesini talep ediyorlardı. Aynı zamanda Türkiye'de de Kıbrıs'a olan ilgi artmaktaydı.

1950 yılında Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi öncülüğünde gerçekleştirdikleri plebisitte ENOSİS'i kabul ettiler. Bu duruma Yunanistan'ın destek vermediği gibi, Türkiye de adadaki Kıbrıslı Türklerle söz hakkı tanınmadığı için, plebisit sonuçlarını kabul etmedi. Bunun ardından ENOSİS taraftarlarının adada silahlı eylemlere başlamasıyla, İngiltere sert önlemler alır ve Londra'da da bir konferans düzenler. Konferansa Türkiye ve Yunanistan çağrılır, ama hiçbir sonuç alınamaz. Bu konferansa Türkiye'nin de çağrılması, Yunanistan'ın Kıbrıs üzerinde Türkiye'nin de söz hakkına sahip olduğunu kabul etmesini sağlar. Ancak 1955 yılında Başpiskopos Makarios'un girişimleri ile kurulan EOKA (Kıbrıs Mücadelesi Örgütü), ENOSİS'i gerçekleştirmek için adada yeniden silahlı eylemlere başlar. EOKA'nın başındaki kişi General Grivas'tır. EOKA İngiliz yönetimini, komünist Kıbrıslı Rumlar'ı ve Kıbrıslı Türkler'i hedef almıştı. İngiliz yönetimi EOKA'ya karşı sert önlemler alır ve Başpiskopos Makarios'u da Hint Okyanusu'ndaki Seyşel Adaları'na sürer. Kıbrıslı Türkler de EOKA'ya karşı çeşitli silahlı örgütler kurmuştur. Bu örgütler sırasıyla Volkan, Kıbrıs Türk Mukavemet Birliği, Karaçete, 9 Eylül ve Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'dir. TMT'nin örgütlenmesine Rauf Raif Denktaş yardımcı olmuştur. Gizli bir örgüt olarak Kıbrıslı Türkler'i, Rum saldırılarından koruyan TMT, 1976 yılında Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı'nın kurulmasıyla askeri görevini bu kuruma devredecektir. Adadaki bu durum devam ederken, bir yandan da ABD, müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan'dan Kıbrıs sorununa çözüm bulmalarını ister. Ancak Türkiye ve Yunanistan ortak bir kararda birleşemez. Adadaki silahlı çatışmalar daha da büyür. Bunun üzerine Türkler, adanın ikiye bölünmesi için "Ya Taksim Ya Ölüm" mitingleri düzenlerler. Adadaki bu soruna çözüm bulmak için 1959 yılında Zürih ve Londra'da iki konferans düzenlenir. Bu konferanslara katılan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan heyetleri adada bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verirler.

Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs Türkleri'ni adada Rumlarla eşit konuma getirdiği gibi; Türkiye'yi de Kıbrıslı Türkler'in garantörü yapıyordu. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Makarios, yardımcısı ise Dr. Fazıl Küçük seçildi. Bunun ardından biri Türkler'e biri Rumlar'a ait iki ayrı cemaat meclisi kuruldu. Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Raif Denktaş'tı. Rum Temsilciler Meclisi Başkanı da Glafkos Kleridis seçilir. Aynı yıl Kıbrıs Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler (BM)'e üye oldu. Kıbrıs Rum Liderliği azınlık olarak gördükleri Kıbrıslı Türkler'in adanın yönetiminde eşit ortak olarak yer almalarını kabul edemiyordu. Kıbrıslı Türkler de Makarios'un Kıbrıslı Rumlar'a ayrıcalık tanıdığını düşünüyorlardı. Bu anlaşmazlıklar sonucunda 1963 yılında EOKA'nın silahlı güçleri tarafından 20 Aralık'ı 21 Aralık'a bağlayan gece, Kıbrıslı Türkler'e karşı saldırılar başladı ve birçok Türk şehit edildi. Gün geçtikçe Rumlar tarafından şehit edilen Türkler'in sayısı artmakta ve toplumlar arası düşmanlık da büyümekteydi. Türkiye'nin adaya ihtar niteliğindeki ilk askeri müdahalesine rağmen, EOKA güçleri faaliyetlerini sürdürüyorlardı. EOKA güçlerinin kısa sürede Kıbrıslı Türkler'e ait köy ve mahalleleri denetim altına almaları sonucunda, Kıbrıs Türkleri de can güvenlikleri için karma köylerden büyük Türk köylerine doğru göç etmeye başladılar. İngiltere'nin çözüm önerilerine rağmen adadaki çatışmalar hızla arttı. Türkiye, Kıbrıs'a ilk fiili müdahalesini Erenköy'de gerçekleştirdi. Türkiye, 1964 yılının Ağustos ayında başlayan ablukaya önce uyarıyla, sonra da hava bombardımanı ile karşılık verdi. Bu müdahalenin sonunda Makarios ateşkes ister. Bölgedeki Rum ve Yunan birlikleri geri çekilir. Bu gelişmeden sonra Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkler'e karşı ekonomik ambargo uygulamaya başlar.

1967 yılında Kıbrıslı Türkler idari ve siyasi sorunlarını çözeceği düşüncesiyle Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi (KGTY)'ni kurdular. Bu gelişme federal devlet konusunda atılmış ilk adım sayılır. Bunun ardından Türkiye ve Yunanistan aralarında bir anlaşma yaparak Yunanistan'ın adadaki birliklerini geri çekmesine, Türkiye'nin de savaş hazırlıklarını durdurmasına karar verirler. Anavatanlar arasındaki bu anlaşma, 1968 yılının başından itibaren Kıbrıs'ın da rahatlamasını sağlar. Türk tarafına uygulanan ekonomik ambargolar kaldırılır, barikatlar açılır. Kıbrıs'taki bu durgunluktan yararlanmak isteyen Birleşmiş Milletler (BM) genel sekreteri U Taht,

Türk ve Rum toplumlarını doğrudan görüşmeye çağırdı. Böylece Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Raif Denктаş ile Rum Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Kleridis arasında görüşme süreci başlamış olur. Bu görüşmeler 1974 yılının Nisan ayına kadar devam edecektir. Ancak Rumlar'ın ENOSİS üzerinde ısrar etmeleri yüzünden bir sonuca ulaşamayacaktır.

1968 yılında yapılan Cumhurbaşkanı seçimini yeniden Başpiskopos Makarios kazandığı gibi, Cumhurbaşkanı muavinliğini de Dr. Fazıl Küçük kazanır. Ancak Yunanistan, adada bir an önce ENOSİS'e ulaşmak istediği için bu seçim sonuçlarından memnun kalmaz. Çünkü Makarios, adanın Yunanistan'a ilhakının zaman içinde gerçekleştirilmesini düşünürken, Grivas bunu bir gecede yapmak istiyordu. Böylece Yunan cuntası Makarios'a başarısız bir suikast girişiminde bulunur ve bunun ardından EOKA-B kurulur. Grivas kısa bir süre sonra ölür, ancak EOKA-B, Makarios'a karşı mücadelesini arttırarak devam ettirir. Bu arada Kıbrıslı Türkler de 1973 yılında Cumhurbaşkanlığı Muavinliği seçimlerini yenilerler. Bu seçime Dr. Fazıl Küçük, Rauf Raif Denктаş ve Ahmet Mithat Berberoğlu aday olurlar. Daha sonra Dr. Fazıl Küçük ve Ahmet Mithat'ın adaylıktan çekilmesi sonucu Kıbrıslı Türkler'in yeni lideri Rauf Raif Denктаş olur.

15 Temmuz 1974'te Makarios'a karşı düzenlenen darbe sonucu, Makarios görevden uzaklaştırılır. Yerine de EOKA'cı Nikos Sampson getirilir. Darbe haberi Ankara'ya ulaşınca Başbakan Bülent Ecevit, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne, Türkiye'nin garantörlük hakkını kullanarak, Kıbrıs'a bir askeri müdahale yapılması için hazırlık talimatı verir. Talimatı alan Türk Silahlı Kuvvetleri, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a asker çıkararak harekatı başlatır. 22 Temmuz'da da Birleşmiş Milletler'in kararı ile adada ateşkes ilan edilir. Bu arada Nikos Sampson, yerini Kleridis'e bıraktı. Birleşmiş Milletler Cenevre'de 25 Temmuz'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir konferans düzenler. Ancak Rumlar'ın ateşkese uymaması nedeniyle görüşmeler bir sonuca bağlanamaz ve 14 Ağustos'ta İkinci Kıbrıs Barış Harekatı başlar. Bu hareket esnasında Rumlar da birçok Türk köyüne saldırılarda bulunmuş ve inanılmaz boyutlarda katliamlar yapmışlardır. Ancak Türk birlikleri iki gün

içerisinde Mağusa, Lefkoşa ve Lefke hattı boyunca istenilen kontrolü sağlar. Böylece ikiye bölünen adanın kuzeyi Türkler'in, güneyi de Rumlar'ın eline geçer.

Barış Harekatı'ndan sonra Kıbrıs Otonom (özerk) Türk Yönetimi kurulmuş olur. Bu yönetimin 13 Şubat 1975'te aldığı kararla Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) ilan edildi. Başkanlığına da Rauf Raif Denktaş getirilir ve elli kişilik bir kurucu meclis oluşturulur. Bir alt komisyon tarafından hazırlanan ve meclis tarafından kabul edilen Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası, 8 Haziran 1975'te halk oylamasına sunulmuş ve büyük bir çoğunluk tarafından kabul edilerek yürürlüğe konmuştur.

Nisan 1975'te yeniden başlayan toplumlararası görüşmeler sonucunda, 2 Ağustos 1975'te Nüfus Değişimi Antlaşması imzalanır. Bu antlaşmaya göre kuzeyde kalan Rumlar, Rum Yönetimi'ne; güneyde kalan Türkler ise, Türk Yönetimi'ne iade edilir.

Ada bölünmüş olmasına rağmen, Rumlar'ın Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etme istekleri hala devam ediyordu. Rumlar, bu isteklerini gerçekleştirmek için de çabalarını sürdürüyorlardı. Türkler de Rumlar'ın bu isteklerine son vermek ve bunu gerçekleştiremeyeceklerini göstermek için 15 Kasım 1983'te bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Cumhurbaşkanı olarak da Rauf Raif Denktaş görevlendirilmiştir. 6 Aralık 1983 tarihinde KKTC Kurucu Meclisi oluşturuldu. 12 Mart 1985 tarihinde Kurucu Meclis'ten geçen anayasa, 5 Mayıs 1985'te de, halk oylamasına sunulup kabul edilmiştir. 9 Haziran 1985'teki seçimlerde halk tarafından Cumhurbaşkanlığı'na Rauf Raif Denktaş getirildi. 23 Haziran 1985'te yapılan milletvekilliği seçimlerinde elli milletvekili seçilmiş, böylece Kurucu Meclis görevini kurulan KKTC Meclisi'ne devretmiştir. Bunun ardından iki toplum arasında yapılan tüm barış görüşmeleri, Rumlar'ın sunulan önerileri reddetmesi sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1.2.3. Halkbilimi Nedir?

Halk; aynı dili konuşan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdüren, gelenek ve göreneklerle birbirine bağlı ilişkileri, birinci ortak bir tarihi olan homojen toplum kesimidir.

Bilim; toplum denilen varlığın zaman içerisinde çevresindeki eşya ve şeylerle olan ilişkisinden doğan, anonim karakterli maddi ve manevi hayatı çevreleyen, her türlü yaratılmış ve sistemleşmiş kurumlardır.

Folklor; halkın geleneğine bağlı maddi ve manevi kültürünü, kendine özgü metodlarla derleyen, araştıran, sınıflandıran, çözümleyen ve halk kültürü üzerinde değerlendirmeler yapan bir bilimdir.

Bir toplumun halk kültürüne ait, gerek maddi gerek manevi kültürlerini araştırıp, usulüne göre tespit etmek ve bunlarla ilgili olarak genel sonuç ve kuralları ortaya koymak, folklorun amaçlarını belirler. Şöyle ki; folklorun amacı, insanların binlerce yıldan beri biriktirip getirdiği ve onların yaşantılarını sürdüren ve bugün de halk tabakaları arasında yaşayan bilgileri araştıran, inceleyip değerlendirdikten sonra bölgesel kültürlerden ulusal kültüre öğeler aktarmak suretiyle, onları kuvvetlendirmek ve dolayısıyla insanlık kültürüne katkıda bulunmaktır. Folklor kapsamında iki temel öge bulunmaktadır:

1. Maddi Hayat Kültürü: Maddi hayat ögesinden, toplumun tabiat olaylarına yaklaşımı, tabiatla mücadelesi, ona hakim olma ve ondan faydalanma savaşında bulunduğu ilkel teknik, fen ve bilim anlaşılmaktadır. Elde edilen maddi hayata ait bilgiler babadan oğula, ustadan çırağa ve kulaktan kulağa olmak üzere nesilden nesile aktararak, anonim mahsuller olarak varlıklarını devam ettirirler.
2. Manevi Hayat Kültürü: Manevi hayat ögesi açısından bakıldığında zaman folklor, “gelenekler bilimidir” denilebilir. Çünkü bir toplulukta kuşaktan kuşağa geçen kültür mirasları, alışkanlıklar, bilgiler, töreler

ve davranışlar, bütünü ile gelenek kavramı içerisindedir.
(<http://hoy.erciyes.edu.tr/halkbilimi.htm>)

Halkbilimi'nin sözlük anlamına bakıldığı zaman “Bir ülkede yaşayan halkın kültür ürünlerini, sözlü edebiyatını, geleneklerini, törelerini, inançlarını, mutfakını, müziğini, oyunlarını, halk hekimliğini ve benzeri özelliklerini inceleyerek, bunların birbirleriyle ilişkilerini belirten; kaynak, evrim, yayılım, değişim, etkileşim gibi sorunlarını çözmeye, sonuç, kural, kuram ve yasaları bulmaya çalışan bilim dalı, folklor, halkiyyat” olarak geçmektedir. (Parlatır; 1998; 934)

Doğumdan ölüme kadar insanların yaşantısında yer alan maddi ve manevi bütün kültür öğelerini bilimsel olarak derleyen, araştıran, değerlendiren ve bunların sistematik bir açıklamasını yaparak, insanlığın kültür tarihini ve özellikle halk kültürünün genel gelişme kurallarını inceleyen, kültürler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirleyip ortaya koyan, gerektiğinde de bu bilimsel sonuçları halkın yararına olacak biçimde düzenleyip halka aktaran ve hatta birtakım uygulamalarda bulunan bir bilim dalıdır. Halkbilimi çalışmalarının birincisi, 1812 yılında Almanya'da Grimm Kardeşler'in, sözlü gelenekten derleyerek oluşturdukları “Ev ve Çocuk Masalları” adlı masal kitabı; ikincisi ise bilim dalının adı olarak, uluslararası bir kullanıma erişmiş olan, folklor “Folk-lore” teriminin 1846 yılında İngiliz William John Thomas (1803-1885) tarafından icat edilip, Atheneum adlı dergide yayımlanmasıdır.

1846 yılından bu yana Anglo-Sakson ülkeleriyle İsveç, Norveç, Finlandiya, Fransa gibi ülkelerde yaygınlık kazanan bu terim, ülkemizde de yakın zamana kadar kullanılmış, ancak son yıllarda Folklor sözcüğünün yerini Halkbilim sözcüğü almaya başlamıştır. Alman dili konuşan ülkelerde ise “Volkskunde”nin kullanılışı yaygınlaşmıştır. (<http://www.ogu.edu.tr/~hamer/yazilar.htm>)

Bilim adamları, insanla uğraşan bilim dalları içinde, folklorun da diğer toplum bilimlerinden ayrılması görüşünü savunmuşlardır. Bu yolda ilk adım 22 Ağustos 1846 tarihinde, İngiltere'de arkeolog ve yazar olan William John Thomas

tarafından atılmıştır. Thomas, yayınlanan bir yazısında, o güne kadar halk edebiyatı, halk adetleri, halk ürünleri adı altında değerlendirilen ürünleri folklorun bir parçası olarak açıklamıştır. Bu görüş kısa zamanda, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, bütün dünyada etkisini göstermiş ve folkloru bağımsız bir bilim dalı olarak bakılmaya başlanmıştır. (<http://www.tufak.org.tr/halkbilimivefolklor.htm>)

Folklor, terim olarak Türkçe'ye çevrildiğinde "folk=halk, lor=bilim, bilgi" karşılığı "halk bilgisi" ya da "halk bilimi" olmaktadır. Artık folklor birçok bilimlerin kavşak noktasında bulunan ya da onlarla birçok konuları, ortaklaşa paylaşılan bir bilimdir. İnsanlardan insana uzanan bir kültür olan folklor, "alanı insan, konusu özgün kültür olanı, bilimsel yöntem anlayışı ve alana özgü araştırma ve teknikler aracılığı ile elde ettiği bulgularla genellemeler düzeyinde, kuramlara ulaşmayı amaçlayan, toplumsal bilimler içerisinde yer alan bir bilimdir. Folklor, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bileşime vordırmayı amaçlayan bir bilimdir. Böyle bir işlevi üstlenen bu bilim, başta Etnoloji olmak üzere Toplumbilim, Ruhbilim, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Edebiyat, Dilbilim, Dinbilim, Tarih, Dinler Tarihi, Sanat Tarihi, Coğrafya, Tıp, Hukuk gibi bilimlerle yakından ilgilidir. Gerekğinde bunların yöntem ve bulgularından yararlanır. Sırası geldiğinde başka ülkelerin halkbilimsel ürünleri ile ilişki kurar, karşılaştırmalar yapar, bunların kökenine inmeye çalışır. Böylelikle yerellikten ve ulusallıktan evrenselliğe geçerek insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmaya çalışır.

Tanımını ve amacını ana çizgileriyle anlatmaya çalıştığımız Halkbilimi, ne yazık ki uzun bir süreden beri ülkemizde çoğunlukla yalnız yerel halkdanslarını, türkülerini kapsayan dar ve yanlış bir alana sıkıştırılmıştır. Giderek yoz ve zararlı bir "folklorculuk" modasının gelişip yayılmasına yol açılarak, "folklor" terimi bilimsel anlamından saptırılmıştır. İnsanların ağızında "folklor sanatçısı", "folklor ekibi", "folklor sergisi", "folklor gösterisi" gibi deyimler türemeye başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkışında ve yaygınlaştırılmasında birtakım "folklorcu"ların, kurumların, derneklerin, sanayi kuruluşlarının, turistik büroların, basın, radyo ve televizyon gibi

kitle iletişim araçlarının da etkisi olmuştur.
(<http://www.ogu.edu.tr/~hamer/yazilar.htm>)

Folklorun inceleme alanı, halk kültürüdür. Folklor malzemeleri, halkın meydana getirdiği ürünlerdir. Genellikle bir olayın veya bir kültür ürününün folklor malzemesi sayılabilmesi için, şu özelliklere sahip olması gerekmektedir:

- a. Halka ait olması
- b. Sözlü geleneğe dayalı olması
- c. Anonim olması
- ç. Nesilden nesile, toplumdan topluma geçerek yayılmış olması
- d. Belli bir coğrafya üzerinde yaygın olması
- e. Belli bir tarih geleneğine sahip bulunması
- f. Bilinçsiz bir süreçte oluşması
- g. Genellik özelliği taşıması

Folklor malzemelerinin üç yönü bulunmaktadır:

1. Bilgi haline gelmiş folklor malzemeleri
Atasözü, destan, halk ilençleri (vecize) gibi...
2. Yaşanan folklor malzemeleri
Doğum, ölüm, düğün gelenekleri gibi...
3. Sanat haline gelmiş folklorik malzemeler
Halk oyunları, halk türküleri, el sanatları gibi...

Folklorojik özellikler; folklor ürünlerinin dış görünüşlerini kapsar. Herhangi bir folklor ögesinin halk arasında kullanılan şeklidir. Üç bölümde inceleyebiliriz:

1. Varyantlı olanlar: Ülkemizde bu konuda tükenmesi mümkün olmayan dünyanın en zengin hazinelerine sahibiz. Varyantlı bir folklor uygulaması bölgelere göre değişik folklor uygulamaları altında değişmeye uğrayarak

özde aynı, uygulamada bazı ufak farklılıklar gösterebilmektedir. Her varyant belli bir kaynakla doğmakla birlikte kendi çağına ait özellikler taşır.

2. Varyantsız olanlar: Bunlar değişik sosyal, kültürel ve ekonomik etkinliklere rağmen, hiçbir değişikliğe uğramamış folklor ürünleridir. Türkiye'nin neresinde olursa olsun bu ürünler arasında fark yoktur. İşte bu nedenle varyantsız folklor ürünlerini aynı tip folklor kalıntısı olarak nitelemek mümkündür. Örneğin; nazar folklorunda karşılaşılan durum. Sarı saçlıların, mavi gözlülerin nazarının değdiğine inanılması gibi...
3. Tek yer örnekli olanlar: Sadece bir tek yerde bulunan canlı ve cansız folklor ürünleridir. Bunların varyantları yoktur. Başka bir yerde rastlamak mümkün değildir. (<http://hoy.erciyes.edu.tr/halkbilimi.htm>)

Halkbilimi'nin içerdiği konuları özgün bir biçimde, yeterli ve eksiksiz, bütün Halkbilimi ile uğraşanların, üzerinde anlaşılabileceği gibi düzenleyebilmek, şemasını çıkarabilmek oldukça zordur. Çünkü sosyal bilimlerin özelliği gereği, birtakım konuları kesin çizgilerle ayırabilmek ve diğer bilimlerle olan sınırlarını belirlemek güçlüğü vardır. Ancak burada en ayrıntılı düzenlenmiş şemayı sunmak gerekirse:

I. İnsan-Doğa İlişkileri

A. Yerleşim Birimleri: Topoğrafya, Bitki Örtüsü, Nüfus, Tarihçe.

1. Kent Özel Birimleri (Gecekondı vb.)
2. Kasabalar (Köylerden büyük yerleşim birimleri)
3. Köyler
4. Köyaltı Yerleşim Birimleri
 - a. Yaylak
 - b. Kışlak
 - c. Oba
 - ç. Mezra

B. Halk Konutları (Barınaklar: Yapımı, Kullanımı ve Onarımı)

1. İnsan Barınakları
2. Hayvan Barınakları (Dam, Ağıl, Çit, Kuşevi, Arıevi vb.)
3. Ortak Yapılar (Cami, Okul, Köyodası, Hamam, Okuma Odası, Sağlık Ocağı, Kahvehane.)
4. Taşınabilir ve Mevsimlik Barınaklar:
 - a. Çadırlar
 - b. Çardaklar
 - c. Hayma
 - ç. Kulübe ve Mağaralar vb

C. Halk Konutlarında Kullanılan Araçlar:

1. Taşınabilir Olanlar (Yatak, Yorgan, Sergi vb.)
2. Taşınmaz Olanlar (Yükler, Kurna, fırın vb.)
3. Aydınlatma Araçları
4. Isıtma Araçları
5. Mutfak Araçları
6. Kiler Araçları
7. Süs ve Nazarlık Araçları (Üzerlik, At Nalı, Boynuz vb.)

Ç. Geleneksel Düşünce

1. Özdeşlik
2. Çocuksuluk
3. Öznellik
4. Nedensellik
5. Ortakçılık
6. Dünya Görüşü

D. Geleneksel Ölçme Biçimleri

1. Günbilgisi
2. Zaman Ölçme Birimi
3. Mekan (Uzunluk-Alan) Ölçme Birimi

4. Ürün (Ağırlık, Hacim) Ölçme Birimi

ÜRETİM BİÇİMİ (Üretim Araçları, Üretim İlişkileri):

A. Geleneksel Tarımcılık: Mülkiyet, Birim Sayısı ve Kullanılışı.

1. Tarla, Bağ, Bahçe, Bostan
2. Ekim Araçları (İnsan Gücü, Motor ve Hayvan Gücü)
3. Ekim Türleri (Yaz Ekini, Güz Ekini, Yolmalar, Biçmeler vb.)
4. Sulama ve Gübreleme
5. Ürün Alma (Kaldırma):
 - a. Pazarlama
 - b. Saklama
 - c. Hazırlama, kullanma

B. Geleneksel Hayvancılık: Beslenme, Koruma, Sağaltma, Döl Alma

1. Sığır
2. Davar
3. Tek Tırnaklılar (At, Eşek, Katır)
4. Kümes Hayvanları
5. Arıcılık, Kuşçuluk

C. Geleneksel Toplayıcılık:

1. Mevsimlik Otlar (İnsan ve Hayvan Yiyecekleri)
2. Meyveler (Ahlat, Dağ Çileği, Alıç, Böğürtlen vb.)
3. Tohumlar (Çam Fıstığı, Palamut, Keçi Boynuzu vb.)

Ç. Geleneksel Avcılık:

1. Deniz, Göl, Nehir Avcılığı
2. Kara Avcılığı
 - a. Uçarlar
 - b. Kaçarlar

D. Geleneksel Ormancılık:

1. Odun, Kömür
2. Kereste vb.

E. Dokumacılık, Örmecilik:

1. Çul, Çuval, Çadır, Kolan, Kuşak vb.
2. Keçe, Kilim, Halı, Heybe vb.
3. Çorap, Eldiven, Terlik, Poşu, Atkı vb.
4. Aş, Sepet, Küfe, Çit vb.

F. Marangozluk:

1. Oymacılık (Bardak, Dibek, Yalak, Yemlik, Suluk, Tekne vb.)
2. Ev ve Mutfak Araçları
3. Taşıma Araçları (Kağrı, At Arabası, Çek-çek, Teskere vb.)

TÜKETİM BİÇİMİ (Tüketim İlişkileri, Tüketim Araçları)

A. Geleneksel Alışveriş

1. Bakkallık
2. Dökmecilik (Çerçi, Gezgin Satıcı)
3. Celeplik
4. Pazarcılık
5. Tırampa (Değiştokuş - Takas)
6. Alışverişe İlişkin Adetler
 - a. Doğrultma (Baca, Kuyruk vb.)
 - b. Islatma
 - c. Pazarlık
 - ç. Siftah vb.

B. Beslenme:

1. Besin Türleri
 - a. Bitkisel
 - b. Hayvansal
2. Yemek Türleri
 - a. Günlük Yemekler
 - b. Özel Gün Yemekleri (Bayram, Düğün, Ölüm vb.)
3. Yemek Pişirme Biçimleri
4. Kışlık Besin Hazırlama
5. Mutfak, Kiler Düzeni
6. Sofra Düzeni
7. Öğünler
8. Alkollü İçki Geleneği ve Yapımı
 - a. Rakı (Boğma vb.)
 - b. Şarap
9. Alkolsüz İçkiler
 - a. Şıra
 - b. Mayam Şerbeti
 - c. Şalgam Suyu
 - ç. Turşu Suyu
 - d. Boza vb

C. Geleneksel Giyim - Kuşam

1. Bebek Giysisi
2. Çocuk Giysisi
3. Ergen Erkek ve Kız Giysisi
4. Ergin Erkek ve Kadın Giysisi
5. Özel Günler Giysisi
6. Bağlama Şekil ve Teknikleri:
 - a. Baş Bağlama (Ergen, Gelin, Dul, Ergin)
 - b. Poşu, Kuşak Bağlama
 - c. Agil, Kofi Bağlama

ç. Taster Bağlama

II. İnsan-İnsan; İnsan-Toplum İlişkileri:

A. Kültürleme (Toplumsallaşma, Eğitim)

1. Yaygın Eğitim
2. Örgün Eğitim
3. Çocuk Oyunları
 - a. Küçük Küme Oyunları
 - b. Büyük Küme Oyunları

B. İletişim:

1. Dil

- a. Yapı Özelliği
- b. Ağız Özelliği
- c. Küfürler
- ç. Kargışlar (Beddualar)
- d. Alkışlar (Dualar)
- e. Islıklar
- f. Takma Adlar (Lakaplar)

2. Haberleşme

- a. Okuntu (Haber)
- b. Okuyan (Haber Kaynağı)
- c. Okuyucu (Haberci)
- ç. Okunan (Haberi Alan)
- d. Haberi Değerlendirme Simgesi (Özel Simge)

C. Düzenlenmiş Toplumsal İlişkiler (Kurumlar)

1. Aile

- a. Evlilik Türleri
- b. Akrabalık Türleri

c. Düzmece (Sanal) Akrabalıklar: Kan Kardeşliği, Süt Kardeşliği, Yol Kardeşliği, Kirvelik, Sağdıçlık vb.

2. İnançlar

- a. Din
- b. Büyü
- c. Yatırlar
- ç. Düş ve Fal Yorumları
- d. Tarikatlar vb

3. Hukuk

- a. Ceza
- b. Ödül
- c. Yargı

4. Örgütler

- a. Delikanlı Örgütü
- b. Seğmenlik
- c. Ahiler
- ç. Dernekler
- d. Ferfeneler Ocaklar, vb.

Ç. Halk Yazını (Edebiyat)

- 1. Destanlar
- 2. Efsaneler
- 3. Masallar
- 4. Halk Hikayeleri
- 5. Halk Şiirleri
- 6. Halk Türküleri
- 7. Fıkralar
- 8. Atasözleri
- 9. Tekerlemeler
- 10. Bilmecele-Bulmacalar
- 11. Ağıtlar
- 12. İlahiler

13. Mâniler

D. Halk Seyirlik Oyunları

1. Oyun Çıkarmalar (Damat Tıraşı vb.)
2. Orta Oyunu
3. Karagöz
4. Kukla
5. Meddahlık
6. Cirit
7. Tura
8. Silah Atışları
9. Güreş
10. At Yarışı vb.

E. Halk Oyunları (Dansları)

F. Halk Müziği ve Araçları, Çalgıları

G. Halk Hekimliği:

1. İnsan Sağaltma (Tedavi)
 - a. Ocaklık
 - b. Berberlik (Diş, Sünnet vb.)
 - c. Sınıkçılık (Kırık-Çıkık)
 - ç. Üfürükçülük (Muska-Nazar)
 - d. Hacamatçılık, Sülükçülük
2. Hayvan Sağaltma
3. Bitki (Dal) Sağaltma

III. Toplumda Kalıplaşmış Düzenli İlişkiler:

TÖRELER

TÖRENLER

A. Geçiş Törenleri:

1. Doğum Töreni
2. Sünnet Töreni
3. Evlenme Töreni
4. Ölüm Töreni

B. Bayram Törenleri:

1. Şeker Bayramı
2. Kurban Bayramı
3. Nevruz Bayramı vb.

C. Uğurlama, Karşılama, Ürün ve Kutlama Törenleri:

1. Askere Uğurlama ve Karşılama
2. Hacı Uğurlama ve Karşılama
3. Hıdrellez
4. Koç Katma
5. Ekme ve Biçme
6. Yağmur Duası
7. Ad Koyma
8. Tırnak Kesme
9. Saç Kesme
10. Diş Hediği
11. Yürüme
12. Kütük Atma vb. (<http://www.ogu.edu.tr/~hamer/yazilar.htm>)

1.3 PROBLEM CÜMLESİ:

Kıbrıs Türk mânileri ile Azerbaycan mânileri arasında konu benzerliği var mıdır?

Azerbaycan ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında kültür benzerliğinin olması, iki devletin de Türk toplumu olmasından dolayı kaçınılmazdır. İki devlet de bağımsızlığını kazanabilmek için uzun yıllar mücadele etmiştir. Bu mücadele de, iki toplumun benzer yönlerinden birini oluşturmaktadır. Her iki devletin de oluşturduğu kültür değerleri, nesilden nesile aktarılmış ve bu değerlerin bazıları değişikliğe uğrayarak, bazıları da olduğu gibi günümüze kadar gelmeyi başarmışlardır. Mâni de her iki toplumda da günümüze kadar gelmeyi başaran kültür değerlerinden biridir.

1.3.1 Alt Problemler

Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ortak konu başlıkları altında toplanabilen mâniler nelerdir?

1.3.2 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı, Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde varolan mânilerin sahip oldukları ortak konuları tespit etmek ve bu ortak kültür değerinin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Bunu başarabilmek için de şu sorulara cevaplar aranmıştır.

- Azerbaycan'da ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde sevda konulu mâniler var mıdır?
- Her iki toplumda da düğün ve düğün esnasında söylenen mâniler var mıdır?
- Dua ve beddua niteliği taşıyan mâniler var mıdır?

- ç) Gelin – kaynana atışması ile ilgili mâniler var mıdır?
- d) Ayrılık – gurbet – hasret konulu mâniler var mıdır?
- e) Nasihat niteliği taşıyan mâniler var mıdır?
- f) İki toplumun da dinî inançlarını belirten mâniler var mıdır?
- g) Ölümle ilgili mâniler var mıdır?
- ğ) Adak adanırken söylenen mâniler var mıdır?
- h) Kadere isyan ile ilgili söylenen mâniler var mıdır?
- ı) Her iki toplum için de en önemli vatani görev olan askerlikle ilgili söylenen mâniler var mıdır?
- i) Ramazan ile ilgili söylenen mâniler var mıdır?
- j) Kaybolmaya yüz tutmuş iletişim araçlarından biri olan mektuplarda yazılan mâniler var mıdır?

1.3.3 Araştırmanın Önemi

Her toplumun kendine özgü kültür değerleri bulunmaktadır. Bu değerler zaman zaman diğer toplumlarla da benzerlik gösterebilmektedir. Bu araştırmanın önemi de iki Türk toplumu olan Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında da ortak kültür değerleri olduğunu göstermesidir. Bu da, unutulmaya yüz tutmuş mâni konusu ele alınarak yapılmıştır.

1.3.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Azerbaycan'ı kapsamakla birlikte, iki toplum yazarları tarafından derleme yöntemi kullanılarak hazırlanan kitaplar taranarak, yani tarama yöntemi kullanılarak ve internetten yararlanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma 2004 – 2005 yılları ile sınırlıdır.

1.3.5 Sayılıtlar

Araştırmada kullanılan kitaplarda verilen bilgilerin doğru olduğunu kabul ediyoruz.

1.3.6 Tanımlar

Bu araştırmada geçen ve anahtar kelime olarak kullanılan kavramların tanımları aşağıda verilmiştir.

Azerbaycan: Azerbaycan 38° - 25 kuzey enlemleri ile 44° - 50 doğu boylamları arasındaki coğrafi bölgede yer almaktadır. Kuzeyinde Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti, kuzey batısında Gürcistan, güney batısında Ermenistan, güneyinde İran Azerbaycanı (Güney Azerbaycan) ve Türkiye, doğusunda ise boydan boya uzanan Hazar Denizi bulunmaktadır.

Azerbaycan'ın Başkenti Bakü'dür; dili ise, Batı Oğuzca'dır. Nüfusu yedi milyon beş yüz bin olan Azerbaycan'ın % 82.6'sı Azeri Türkü'dür.

Kıbrıs: Sicilya ve Sardinya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs Adası, kuzey yarım kürede Akdeniz'in kuzey doğusunda yer almaktadır. Ada, 34° 33' ve 35° 41' kuzey enlemleri ile 32° 20' ve 34° 35' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Kıbrıs'ın en yakın komşusu anavatan Türkiye'dir. Kıbrıs Adası'nın diğer komşuları arasında Yunanistan, Suriye ve Mısır da bulunmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: 1974 yılında kuzey ve güney olarak ikiye ayrılan Kıbrıs Adası'nın kuzey kesimidir. Kıbrıslı Türkler'in yerleştiği bu kesimin başkenti Lefkoşa'dır; resmi dili ise, Türkçe'dir. Nüfusu yüz doksan yedi bindir.

Kültür:

1. Tarihi, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin.
2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü.
3. Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi.
4. Bireyin kazandığı bilgi.

Mâni: Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsü ile söylenen halk şiiridir.

1.3.7 Kısaltmalar

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BM:	Birleşmiş Milletler
BÜFÖK:	Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü
Doç. Dr:	Doçent Doktor
Dr.:	Doktor
Dyt.:	Diyetisyen
EOKA:	Kıbrıs Mücadelesi Örgütü
GKRY:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KATAK:	Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu
KGTY:	Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi
KKTC:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KMTB:	Kıbrıs Milli Türk Birliği
KMTHP:	Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi
KTBİP:	Kıbrıs Türk Birliği İstiklal Partisi

KTFD:	Kıbrıs Türk Federe Devleti
KTKF:	Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu
M.Ö:	Milattan önce
M.S:	Milattan sonra
SAVAK:	İran Milli Emniyet Teşkilatı
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC:	Türkiye Cumhuriyeti
TEM:	Türkiye Edebiyat Mecmuası
THBT:	Türk Halkbilim Topluluğu
TMT:	Türk Mukavemet Teşkilatı
Vb:	Ve benzeri, ve bunun gibi.

BÖLÜM II

Bu bölümde Halk Bilimi alanında, yurt içinde ve yurt dışında yapılmış folklorik araştırmalara örnekler verilmiştir.

2.1 Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Halkbilimi çalışmaları, 1846 yılından itibaren İngiltere’de başlayarak zamanla tüm dünyaya yayılmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde de halkbilimi ile ilgilenen araştırmacılar, Kıbrıs Türk kültürünü tanıtmak amacıyla araştırmalar yapmışlardır. Sınırlı sayıda olan bu araştırmalar, Mahmut İslamoğlu, Oğuz M. Yorgancıoğlu, Mustafa Gökçeoğlu, Erdoğan Saraçoğlu, Ali Gürkan, Haşmet Muzaffer Gürkan, Harid Fedai, Ali Nesim, Nazım Beratlı, Dyt. Şevket Direktör, Yaşar Ersoy, Mehmet Ertuğ, Neriman Cahit, Osman Bulun, Ahmet An, Ahmet C. Gazioğlu, Bülent Fevzioğlu, Suna Atun, Erbil Çinkayalar, Dr. Vehbi Zeki Serter, Ozan Zeki Fikretoğlu, Şükrü S. Gürel tarafından ortaya konulmuşlardır.

Bu araştırmalara örnek olarak şu eserleri saymak mümkündür: Mahmut İslamoğlu, “Kıbrıs Türk Folkloru”, “Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı İnceleme Yazıları”; Oğuz M. Yorgancıoğlu, “Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler”, “Kıbrıs Türk Folkloru”, “Kıbrıs Türk Çocuk Oyunları”, “Masallar”, “Mâniler”; Mustafa Gökçeoğlu, “Dulun Oğlu”, “Tezler ve Sözler I-II-III”, “Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü”, “Aynalı’nın Okuduğu Şiirler”, “Kıbrıs Halk Fıkraları”, “Şu Adamız/Dediğimiz”, “Cihan Şah”, “Bir Varmış/İki Yokmuş”, “Bilmecelerimiz”, “Hikayelerimiz/Tekerlemelerimiz”, “Bildiriler/Panel Notları I”, “Masal Ağacı”, “Telefonun Ucundaki Seveda Sözleri”, “Manilerimiz”, “İkilemeler ve Yansıma Sesleri Sözlüğü”, “Efsanelerimiz”, “Toplu Masallar I-II”; Erdoğan Saraçoğlu, “Kıbrıs Ağzı”, “Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru – Bildiriler –”; Ali Gürkan, “Kıbrıs Ağzında Edatlar Bağlaçlar ve Ünlemlerin Kullanım Özellikleri”, Haşmet Muzaffer Gürkan, “Bir Zamanlar Kıbrıs’ta”, “Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa”; Harid

Fedai, "Aşık Kenzi Divanı I-II-III"; Ali Nesim, "Kıbrıs Türk Edebiyatı'nda Sosyal Konular"; Dr. Nazım Beratlı, "Kıbrıslı Türklerin Tarihi"; Dyt. Şevket Direktör, "Kıbrıs Türk Mutfağı"; Yaşar Ersoy, "Kıbrıs Türk Tiyatro Hareketi"; Mehmet Ertuğ, "Geleneksel Kıbrıs Türk Tiyatrosu"; Neriman Cahit, "Eski Lefkoşa Kahveleri ve Kahve Kültürü"; Osman Bulun, "Bölgesel Rivayetler, İnanç ve Adetlerimiz"; Ahmet An, "Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar", "Kıbrıs'ta İsyenlar ve Anayasal Temsiliet Mücadeleleri"; Ahmet C. Gazioğlu, "Kıbrıs'ta Türkler", "Kıbrıs Türk Tarihi – Türk Dönemi", "Kıbrıs Tarihi – İngiliz Dönemi"; Bülent Fevzioğlu ve Suna Atun, "Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı'nda Destanlar ve Ağıtlar Üzerine Bilgiler – Belgeler – Araştırmalar"; Erbil Çinkayalar, "Kıbrıs Türk Halk Oyunları"; Dr. Vehbi Zeki Serter, "Kıbrıs Tarihi", "Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi" ve yine Dr. Vehbi Zeki Serter'in Ozan Zeki Fikretoğlu ile birlikte kaleme aldığı "Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi"; Şükrü S. Gürel, "Kıbrıs Tarihi (1878 – 1960)".

2.2 Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Türkiye'de Halkbilimi çalışmaları aslında 20. yüzyıl içinde değil çok daha önceleri başlamıştır. Ne var ki, bunlar gerçek bilim düşüncesi taşımadan yalnız bilgi vermek, olayları okuyucuya aktarmak, haber vermek gibi düşüncelerle kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar arasında Divan-ı Lugat it Türk, Battalname, Danişmendname, Dede Korkut Hikayeleri, Seyahatname gibi eserler sayılabilir. Özellikle Seyahatname'de Evliya Çelebi, verdiği bilgiler, aktardığı örnekler, anlattığı olaylarla çok zengin bir Halkbilimi malzemesi oluşturmuştur.

İlk bilimsel yazıların ise yüzyılımızın başlarında yayımlanmaya başladığını görüyoruz. Daha çok "folklor"un ne olduğunu açıklamaya yönelik bu yazılarda, Türk Halkbilimi'nin kimi sorularına kültür ikiliği açısından bakılmış "Halkiyat (=folklor)"ın batı toplumlarındaki yerinden örnekler verilerek pratikteki yararlarına değinilmiştir.

1913 yılında Ziya Gökalp, "Halka Doğru" adlı dergide yayımladığı "Halk Medeniyeti I" başlıklı yazısında, 6 Şubat 1914 tarihinde Mehmet Fuat Köprülü de "İkdam" gazetesindeki "Yeni Bir İlim: Halkiyat-Folklor" konulu yazısında, folklorun Avrupa'daki gelişiminden ve ülke için öneminden söz etmiş ve bu yazısında "Folklor" terimi yerine "Halkiyat"ı kullanmışlardır. Daha sonra Rıza Tevfik Bölükbaşı "Peyam" gazetesinin 5 Mart 1914 tarihinde yayınlanan edebiyat ekinde yer alan "Folklor" başlıklı yazısında, kelimenin aslını açıklayarak bizdeki anlamıyla Avrupa'daki anlamı arasındaki farkları işaret etmiştir. Folklorun bizde bir karşılığı olmadığını, konunun halk edebiyatı ürünlerini kapsadığını belirtmiştir. Selim Sırrı Tarcan 1924 yılında Türkiye Edebiyat Mecmuası (TEM)'nda "Halk İlimi (Halkiyat)" dergisinde folkloru tanımlayarak, folklorun birleştirici ve eğitsel bir bilim dalı oluşunun üzerinde durmuştur, Rauf Yekta "Darül Elhan Külliyyatı"nda ilk Halkbilimi yazılarını kullanmışlardır.

1926-1929 yılları arasında İstanbul Belediye Konservatuarı halk oyunları ve türkülerini derlerken, tekke ve mevlevi müziği hakkında "Defter" adı altında seri kitaplar yayımlamaya başladı. Derlediği malzemeleri 14 defter halinde yayımladı. Bu defterler, Türkiye'de ilk resmi derlemelerdir. (<http://www.tufak.org.tr/halkbilimivefolklor.htm>)

Cumhuriyet'in ilanına kadar Türk Halkbilimi ile ilgili araştırma-inceleme ve yayınların dağınıklığı dikkati çekmektedir. 1927 yılında Ankara'da "Anadolu Halkbilgisi Derneği" adıyla kurulan, bir süre sonra adı "Türk Halkbilgisi Derneği" olarak değiştirilen dernek, Türk Halkbilimi'ne ilişkin çalışmaları başlatan ilk kuruluştur. Çıkardığı "Halkbilgisi Haberleri" adlı süreli yayınıyla ülkemizin çeşitli yörelerinden derlenen Halkbilim verilerini toplu bir biçimde sergilemiştir. Daha sonra 1932 yılında kurulan "Halkevleri", 1955 yılında "Folklor Araştırmaları Kurumu", 1964 yılında "Türk Folklor Kurumu", 1966 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurulan "Milli Folklor Araştırma Dairesi" halkbilimine ilişkin ilk köklü çalışmaları başlatmışlardır.

Asıl amaçlarının yanısıra Türk kültürüne katkıda bulunmak amacıyla Akbank, İş Bankası, Vakıflar Bankası, Yapı ve Kredi Bankası ve Sümerbank gibi bankaların özellikle yayın alanındaki etkinlikleri önemlidir.

Üniversitelerimizde ise Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji ve Antropoloji kürsüsünün yaptığı çalışmalar ve Atatürk Üniversitesi'nde Halk Edebiyatı'na ilişkin yapılan çalışmaların yanısıra, Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü (BÜFOK), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türk Halkbilim Topluluğu (THBT) ve Anadolu Üniversitesi Halkbilim Araştırmaları Merkezi, halkbilimi alanındaki çalışmaları sürdüren bazı kuruluşlardır. Bunlardan başka Türkiye'de Halk Eğitim Merkezleri ve Gençlik Merkezleri'nin yanısıra Ankara'da HOY-TUR, TÜFEM, TUBİL, İstanbul'da FOLKTUR, FOYAK, İzmir'de İFAK, EFEM ve diğer illerimizde değişik adlarla kurulmuş amatör dernekler ve kuruluşlar, halkdansları başta olmak üzere Türk Halkbilimi'ne önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. (<http://www.ogu.edu.tr/~hamer/yazilar.htm>)

Türk Halkbilimi'ne katkısı bulunan araştırmacı ve incelemecilerin dışında Halkbilimi'ne ilişkin çalışmalarıyla bilinen bazı araştırmacıların ve değerli bilim adamlarının adlarını ve eserlerinden birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Mahmut Ragıp Gazimihal, "Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz"; Selim Sırrı Tarcan, "Yeni Zeybek Raksı", "Halk Dansları ve Tarcan Zeybeği"; Vahit Lütfi Salcı (Vahit Dede), "Gizli Türk Dini Oyunları"; Osman Bayatlı, "Zeybek Oyunları ve Havaları"; Numan Sırrı, "Erzurum Oyunları ve Havaları"; Kasım Ülgen, "Doğu Anadolu Oyunları ve Havaları I-II-III"; Mehmet Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatı Tarihi" (<http://www.tufak.org.tr/halkbilimivefolklor.htm>); Özkul Çobanoğlu, "Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş", "Türk Dünyası Epik Destan Geleneği", "Türk Halk Kültüründe Memorantlar ve Halk İnançları"; Saim Sakaoğlu, "Masal Araştırmaları"; Sedat Veyis Örnek, "Türk Halk Bilimi"; Nail Tan, "Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler"; Orhan Hakalmaz, "Ege Bölgesi Ağır Zeybekleri"; Hayrettin İvgin, "Anadolu Halk Hikayeleri"; Pertev Naili Boratav, "Folklor ve Edebiyat I, II", "Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği", "Le Tekerleme", "Zaman Zaman İçinde", "Az Gittik Uz Gittik", "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı", "100

Soruda Türk Folkloru”, “Folklor ve Edebiyat”; Yaşar Kalafat, “Türkmen Halk İnançları”; Metin Karadağ, “Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri”, “Halkbilimine Giriş”, “Türk Halkbilimi İncelemeleri”, “Erzurumlu Emrah Hayatı Sanatı Şiirleri”, “Türk Halk Şiiri”, “Türk Halk Şiirinde Anlam Çerçevesi”, “Sözlü Anlatım Bilgileri”, (Mehmet Akkaya ile) “Kazdağı Masalları”; Suat Batur, “Açıklamalı – Örnekli Türk Halk Edebiyatı”; Cevdet Kudret, “Ortaoyunu I-II”; Metin And, “Geleneksel Türk Tiyatrosu”, “Türk Köylü Oyunları”, “Kültürel Etkinlikler ve Büyük Kuruluşlar”; Özer Ozankaya, “Toplumbilimine Giriş”; Emre Kongar, “Türkiye’nin Toplumsal Yapısı”, “İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı”, “Kültür Üzerine”, “Atatürk – Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından”; Saadettin Elibol, “İnanç ve Kültür”; Abdülbaki Gölpınarlı, “Melamilik ve Melamiler”, “Sosyal Açıdan İslam Tarihi”, “100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatler”, “Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri”; Saadettin Nuzhet Ergun, “Konya Halkıyyat ve Harsiyatı”, “Halk Edebiyatı Antolojisi”, “Türk Musikisi Antolojisi”; M. Halit Bayrı, “Anadolu Manileri”, “Cumhuriyet Devrinde Halk Bilgisi Hareketleri”, “İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri”, “Halk Adetleri ve İnanmaları”, “İstanbul Folkloru”; Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, “Türk Milli Kültürü”; Peter Burke, “Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü”; Vlademir Propp, “Folklor – Teori ve Tarih”; Ayşe Pamirdietrich, “Rus Halk Masalları”; Ehliman Ahundov, “Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri”.

Azerbaycan’da yapılan halkbilimi araştırmalarına ise şu örnekleri vermek mümkündür: Feridun Bey Köçerli, “Azerbaycan Türk Edebiyatı”; Salman Mümtaz, “El Şairleri”; Ebulkasım Hüseyinzade, “Muhtasar Rusça ve Azerbaycanca Atalar Sözü”; Hanefi Zeynallı, “Destanlar ve Nağıllar”; Ehli İman Ahundof, “Azerbaycan Aşıkları ve El Şairleri”; Himmet Alizade, “Azerbaycan Bayatıları”; Muhammed Hüseyin Tehmasib, “Bayatı”; Azize Caferzade, “Azerbaycan’ın Aşık ve Şair Kadınları”; Vagıf Veliyef, “Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı”, “Azerbaycan Kahramanlık Destanları”, “Azerbaycan Folkloru”, “Bayatılar”; Efendiye Paşa Şerifoğlu, “Folklor Nasıl Toplanmalı?”; Tehmasib Ahmedoğlu Aliyev, “Azerbaycan Klasik Edebiyatı Kitaphanesi”, “Azerbaycan Aşıkları ve El Şairleri”, “Azerbaycan Bayatıları”; Hekimof Mürsel İsmailoğlu, “Bayatılar”; Paşayev Sednik Haliloğlu

Pirsultanlı, “Nizami ve Halk Efsaneleri”, “Azerbaycan Folkloru ve Aşık Yaratıcılığı”, “Azerbaycan Halk Efsaneleri”, “Azerbaycan Halk Söylemleri”; Aliyev Oruç Sohraboğlu, “Merasimlerimiz”; Azad Nebiyev, “Azerbaycan, Özbek Folklor Alakaları”, “Azerbaycan – Özbek Folklorunun Karşılıklı Alakası”, “Nağmeler, İnançlar, Algışlar”; İlhan Memmetli, “Azerbaycan Bayatıları”; Ramazan Kafarof, “Azerbaycan Tapmacaları”. (İdrisi; 1993)

Türkiye’de Halkbilimi alanında yayımlanan dergilere örnek olarak ise şu isimler verilebilir: “Halk Bilgisi Mecmuası”, “Halk Bilgisi Haberleri”, “Folklor Postası”, “Türk Folklor Araştırmaları”, “Türk Etnografya Dergisi”, “Folklor”, “Folklor Doğru”, “Sivas Folkloru”, “Halkbilimi”, “Türk Folklor Araştırmaları Dergisi” (<http://www.tufak.org.tr/halkbilimivefolklor.htm>).

Halkbilimi alanında yazılan makalelere ise, şunlar örnek olarak verilebilir: Elnara Bashirova, “Azerbaycan ve Kıbrıs Mânilerinin Karşılaştırılmalı Özellikleri”; Doç. Dr. Tamilla Aliyeva, “Azerbaycan ve Kıbrıs Türklerinin Toy Adetleri”; Prof. Dr. Celil Gariboğlu (Nağıyev), “Kıbrıs – Azerbaycan Folklor İlişkileri ve Ortak Türk Kültürü”.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Azerbaycan ve Kıbrıs Türk mânileri arasındaki konu benzerliklerini tespit etmeye yönelik, internet araştırması ve kaynak taraması türünde yapılan bir çalışmadır. Elde edilen veriler değiştirilmeden karşılaştırılmış ve kendi dil özelliklerine uygun olarak yazıya aktarılmıştır.

3.2 Evren

Araştırmanın evreni, Kıbrıs Adası'nın kuzeyinde kalan Türk kesimi ile Azerbaycan'dır.

3.3 Örneklem

Araştırmanın örneklemi, Kuzey Kıbrıs Türkleri ile Azerbaycan Türkleri'nin söyledikleri mânilerdir.

Azerbaycan'da yaşayan yedi milyon beş yüz bin insanın % 82.6'sı Azeri Türkü'dür, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin nüfusu ise 1994 sayımına göre yüz doksan yedi bin dolaylarındadır.

Kaynak olarak Oğuz M. Yorgancıoğlu'nun "Mâniler" adlı kitabı ile, Günay Karaağaç ile Halil Açıkgöz'ün ortak çalışması olan "Azerbaycan Bayatıları" adlı kitap kullanılmıştır.

3.4 Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada öncelikle konu ile ilgili kitaplar tespit edilmiştir. Daha sonra bu kitaplarda bulunan mâniler arasından, konu bakımından benzerlik gösterenler seçilmiş ve konu başlıkları altında karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

3.5 Verilerin Toplanması

Veriler internet araştırması ve kaynak taraması yapılarak elde edilmiştir. Seçilen kaynak kitaplar incelendikten sonra en fazla bilgiye ulaşılabilecek olanlar saptanmış, konu bakımından benzerlik gösteren mâniler ayrılmıştır.

3.6 Verilerin Çözümlemesi

Kaynak taraması ve internet araştırması sırasında elde edilen bilgiler, daha sonra düzenlenip konu başlıkları altında ayrılarak karşılaştırmalı olarak yazıya dökülmüştür.

BÖLÜM IV

4.1 BULGULAR VE YORUM

Bu bölüm, Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti mânilerinin benzer konu başlıkları altında karşılaştırılmasını içermektedir. Otuz beş ana başlık altında elde edilen bilgiler ve sonuçları verilecektir.

4.1.1 MÂNİ NEDİR?

Anonim Halk Edebiyatı'nın en yaygın ürünlerinden olan mâni, dört dizelik bir bütün içinde kendine özgü bir ezgi ile söylenen şiiirdir. (Batur; 1998; 106)

Mâni sözcüğünün kaynağı (etimolojisi) hakkında türlü görüşler ileri sürülmüştür. Fuad Köprülü ile Pertev Naili Boratav, mâni sözcüğünün Arapça "Mâna"dan bozulma olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazı araştırmacılar ise, mâninin Türkçe kökenli olduğu kanısındadırlar. Niyazi Eset mâninin, Türkçe "Man" (adam, soy, sop) sözcüğüne "î" nisbet ekinin ulanmasıyla oluştuğunu belirtir. Sami Akalın ise, mâni sözü "a. "Türkmanî"den kısaltılmış olabilir, b. "Manglamak" (bağırmak) mastarından türemiş olabilir. c. Kaşgar Türkçesi'ndeki "mangmak" (sallanmak, salınarak yürümek) mastarından türemiş olabilir, ç. Çağatay Türkçesi'ndeki "mane" (yol başlarına konan işaretler) sözcüğünden gelmiş olabilir" demektedir.

Gerek dil gerek gelenek ortaklığı bakımından çok geniş bir alana yayılmış olan mâni, en çoğu yedi heceli ve "a a b a" düzeninde uyaklı bir dördüklük olarak kendini gösterir. Bazı hallerde uyak düzeni ile dize sayısı değişebilir. Birinci ve üçüncü dizeleri serbest, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı mâniler de vardır: "b a b a". Bu şiir çeşidini gösteren mâni adı Anadolu'da, İstanbul'da, Rumeli'nde,

Besarabya Gagavuzları'nda, Kırım Tatarları'nda, Azerbaycan'da kullanılır. "Mâni" sözü Arapça 'Ma'nâ' (= ma'nî) dan gelmedir; onun değişik başka okunuşlarına da rastlarız. Kırım Tatarları "Mane, şığır törü", Başkurtlar "şığır törö", Kazaklar "ölen türü", Kırgızlar "türt sap", Özbekler "törtlik" (halk şe'ri), Türkmenler "rubayı, rubağı", Uygurlar "törtlik" demektedirler. Denizli'de "Mâna", Azerbaycan'da "Mahni" denmektedir. Azerbaycan ile Azerî dilinin etki alanı olan Doğu Anadolu Bölgeleri'nde mâni kelimesinin yanında "bayatı" sözü de kullanılır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ise "karşıberi" adıyla tanınır. Urfa'da kadınların söyledikleri mânilere "me'ânî", erkeklerin söylediklerine "hoirat" derler. Diyarbakır'da "hoirat" sözü çoğu zaman, uyağı meydana getiren sözlerin çift anlamı üzerinde oynayan cinaslı mâni özelliğindeki dörtlükler için kullanılır. Burada da Urfa'da olduğu gibi hoiratların yanında mâni adı verilen dörtlükler vardır.

Cinaslı mâni oldukça eski bir geleneğe dayanır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sindeki bir metin bu tip mânilerin 17. yüzyılda söylendiğine bir tanıktır. Evliya, buna "Acem mânisi" der; bu deyimi "Azerî tipi mâni" anlamında almamız gerekir. Metin gerçekten de Azerî ağzının özelliklerini taşır.

Mâniyi öbür şiir biçimlerinden ayıran başlıca nitelik, uyak düzenidir. Mânilerin dizeleri çoğu kez "a a b a" düzeninde uyaklıdır. Dört dizelik her mâni bağımsız bir bütündür.

Mânilerde, kimi zaman mâni metninden önce bir ünlem, bir seslenme kelimesi söylenir; buna da mâninin uyak kelimesi koşulur. Bu ünlem kelimesi bölgeye ve mâninin konusuna göre değişiktir. Ezizim, eziziyem gibi...

T. Kowalski, "Encyclopédie de l'Islam"ın eski basımına yazdığı mâni maddesinde mâninin, aslında "b a c a" düzeninde uyaklı bir dörtlük olup sonraki bir aşamada sondaki dizelerini yitirerek, "a a b a" düzenine dönüştüğünü ileri sürüyordu. Ancak biz, mâninin asıl düzeninin "a a b a" uyaklı olduğunu düşünüyoruz. Dört dizelik bir mânide anlam ağırlığı son iki dizede bulunur.

Mânilerin içerikleri, onların kullanılmasını gerektiren olaylarla ya da işlerle ilgilidir. (Boratav; 2000; 170 – 175).

Günümüzde mâninin en canlı olarak yaşadığı yerlerden biri de Kerkük Bölgesi'dir. Irak Türkleri (Kerkük), cinaslı özellik gösteren mânilere hoyrat demektedirler. Atâ Terzibaşı, hoyrat ve mânilerin doğuş sebeplerini şöyle açıklar:

Hoyrat ve mânilerin, aslında aşk, elem ve ızdırap kaynağından coşan içli duyguları, gönüllerin aksettirme ihtiyacından doğduğu düşünülebilir. Bu da, içtimâî hayatın doğurduğu mahrumiyetler sebebiyle ve başa gelen felâket ve faciâların bıraktığı yankının uzun sürmesi, söz gelişi, sevgiliden herhangi bir sebeple ayrılma, ölünün arkasından haftalarca yas tutup yıllarca yanıp yakılma olayı yüzünden husule gelmiş sayılır.

Gençlerin, askerlik ve daha başka sebepler dolayısıyla geç evlenmeleri veya istediklerini bazı sebeplerden ötürü alamamaları veyahut herhangi bir sebepten ötürü muratlarına ermemeleri, hoyrat ve mânilerin doğuşunda hep önemli roller oynamıştır.

Bazı hoyrat ve mânilerin, bir takım tarihî vakalar sonunda meydana geldiği bilinmektedir.

Bir de, umumî olarak hoyrat ve mânilerin, başka şiir çeşitleri gibi Halk Edebiyatı meyanında, bilinen şartlar içinde meydana geldiği gözden uzak tutulmamalıdır.

Hoyrat ve mâni çeşidine, eskiden yüksek zümre edebiyatı sahasında istihza ve istihfaf ile bakıldığından, bunların düzenleri (nazımları), tanınmamaktadır. Bununla beraber hoyrat ve mânilerin bir kısmının halk şairleri tarafından söylendiğine muhakkak nazarıyla bakıldığı gibi, öbür kısmının da klâsik şairler tarafından yazıldığına inanılmaktadır. Nitekim cinaslı hoyratları, en çok bilgili şairler, nisbeten zayıf olan mânileri de halk şairleri meydana getirmektedir.

Eski çağlardan bu yana, çeşitli Türk bölgelerinde olduğu gibi, bizim dolaylarda da meydana gelen yüzlerce, hatta binlerce hoyrat ve mâniler, zaman aşımı dolayısıyla bazı hadisatın tesiriyle unutulmuş olabilir. Nitekim yeri düştükçe zaman ve hadiseler göre uygun mâniler düzülmekte olup bunların, bir müddet bütün şiddet ve sıcaklığıyla ağızlarda dolaşarak sonradan, vücuda getirilmelerindeki sebeplerin eskimesiyle, ortadan kalktığı görülmüştür.

Hoyrat ve mânilerin doğuş sebeplerini çoğunlukla aşk ve elem, şahsi zevk ve sanat görüşü hususlarında atfettiğini unutmamaktayız.

Yedi heceden az ya da çok sayıda dizelerden oluşan mâniler de vardır:

- a) Dört heceli dizelerden oluşan mâni
- b) Beş heceli dizelerden oluşan mâni
- c) Sekiz heceli dizelerden oluşan mâni
- ç) On bir heceli dizelerden oluşan mâni

Mânilerin ilk iki dizesi, uyağı doldurmak ya da temel düşünceye bir giriş yapmak amacıyla söylenir. Genel olarak asıl söylenmek istenen düşünceyle anlam yönünden pek ilgisi yokmuş gibi görünse de, konuya bağlı olarak yorumlanabilir. Üçüncü dizenin serbest olması mâni söyleyene kolaylık sağlar. Asıl söylenmek istenen son dizede kendini gösterir.

Bazı mânilerin ilk dizelerinde anlamsız denilebilecek sözcükler kullanıldığı da olur. Bazı mânilerin tüm dizelerinde anlam birliği de bulunabilir. Biçim özelliklerini anlam bütünlüğü ile tamamlayan bu tür mânilerin estetik yönü yüksektir.

Mâniler genellikle dört dizeden oluşmakla birlikte, daha az ve daha çok dizeden oluşan mâniler de vardır.

Mânilerin başlıca konusu aşk olmakla birlikte, gurbet, özlem, kıskançlık, kırgınlık, doğa gibi türlü konularda da mâniler söylenir. Halk arasında “mâni

söylemek” terimi yerine, “mâni yakmak, mâni düzmek, mâni atmak” gibi terimler de kullanılır. Mâni söyleyenlere de “mânici, mâni yakıcı, mâni düzücü” denir. Halkın ortak malı olan mâniler, kendilerine özgü bir beste ile söylenirler. (Batur; 1998; 106 – 116)

Suat Batur (1998)’a göre, mâniler yapısı bakımından beş gruba ayrılabilirler:

- a) Düz ya da tam mâni
- b) Kesik ya da cinaslı mâni
- c) Yedekli ya da artık mâni
- ç) Karşılıklı mâni (deyiş)
- d) Katar mâni

Pertev Naili Boratav (2000)’a göre, mânileri konuları bakımından sekiz gruba ayırmak mümkündür:

- a) Niyet, fal (yorum) mânileri
- b) Sevda mânileri
- c) İş mânileri
- ç) Bekçi ve davulcu mânileri
- d) İstanbul’da bazı sokak satıcılarının mânileri
- e) İstanbul meydan kahvelerinin cinaslı mânileri
- f) Doğu Anadolu’da hikâye mânileri
- g) Mektup mânileri

Oğuz M. Yorgancıoğlu (2003)’na göre ise, mânileri beş sınıfta tasnif etmek mümkündür:

- 1) Mısra sayısına göre mâniler
- 2) Hece sayısına (veznine) göre mâniler
- 3) Kafiye şemasına göre mâniler
- 4) Kafiye türüne göre mâniler

5) Konularına göre mâniler

Oğuz M. Yorgancıoğlu beş gruba ayırdığı bu mânileri yine kendi içinde de gruplandırmaktadır. Mısra sayısına göre mâniler; dört, beş ve altı mısralık mâniler olarak ayırdedilmektedir. Hece sayısına göre mâniler, beş heceli, sekiz heceli, ayaklı (kesik), düz, karma vezinli mâniler olarak beş gruba ayrılırlar. Kafiye şemasına göre mâniler, “a a b a”, “a b c b”, “a a b b”, “a a a a”, “a b b b” olarak beş gruba ayrılırlar. Kafiye türüne göre mâniler, yarım kafiye, tam kafiye, zengin kafiye, tunç kafiye ve cinaslı kafiye olarak beş gruba ayrılırlar. Konularına göre mâniler ise, on üç gruba ayrılırlar. Bu gruplar ise şunlardır:

- 1) Oğlan aşkını ilan ederken mâni söyler.
- 2) Kız istenirken mâni söylenir.
- 3) Düğünlerde mâni söylenir.
- 4) Düğüne davet bazı hallerde mâni ile yapılır. Tabii bu davet mum ve gül suyu ile yapılan davete ilaveten olur.
- 5) Doğal veya tarihi olaylara mâni ile tarih düşürülür.
- 6) Siyasi durumlar için mâni söylenir.
- 7) Beddua etmek için mâni söylenir.
- 8) Mânilerle ağıt da yakılır.
- 9) Yaşam felsefesiyle ilgili mâniler de söylenir.
- 10) Bulmaca şeklinde düzenlenmiş mâniler de vardır.
- 11) Sosyal olaylar hakkında da mâniler söylenir.
- 12) Yanlış düşünceleri veya toplum kurallarını tam bilmeyenleri uyarmak için de mâni söylenir.
- 13) Ölüm hakkında da mâniler söylenir.

On birinci maddede söz edilen sosyal olaylar arasında karı – koca arasındaki atışmalar; eş beğenmeyenler veya evlenmeyen – evlenemeyenler; pişmanlık duyguları; gelin – kaynana çatışması yer alır.

4.1.2 OĞLANIN, KIZA AŞKINI İLAN EDERKEN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Eskiden insanlar, sevdikleri kişiye olan duygularını açıkça dile getiremezlerdi. Günümüzde de olduğu gibi, geçmişte de her erkeğin gönlüne bir kız girerdi. Bugün bu tür konular doğal karşılanıp rahatlıkla konuşulabilmektedir. Ancak geçmişte bu tür konuların konuşulması ayıp karşılandığından erkekler, sevdikleri kıza olan duygularını mâni ile dile getirirlerdi. Erkeğin kıza olan sevgisini anlatan bu mânilere Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde olduğu gibi Azerbaycan'da da rastlanmaktadır. Bu tür mânilere örnek olarak aşağıdaki mânileri vermek mümkündür.

KKTC

Ağusdoz var Ekim var
Hasdayısan hekim var
Benim aglımda sensin
Senin göğnünde kim var? (Yorgancıoğlu; 2003; 28)

Beyaz bir incisin sen
Bilsen ne cicisin sen
Sana canım diyemem
Canımın, içisin sen (Yorgancıoğlu; 2003; 67)

Bu sevgi candan gitmez
Daş üsdünde ot bitmez
Bu gözler seni gördü
Başka sevda kâr etmez (Yorgancıoğlu; 2003; 75)

Çeşmeyi açdım akar
 Elimi goydum, yakar
 Gomşunun güççük gızı
 Benim yüreğmi yakar (Yorgancıoğlu; 2003; 84)

Nar gibi soydun beni
 Ne hale goydun beni
 Sevda nedir bilmezdim
 Sevdana goydun beni (Yorgancıoğlu; 2003; 189)

AZERBAYCAN

Bu dere almalıdı,
 Alması galmalıdı.
 Burda bir gız sévmişem,
 Gadasın almalıdı. (Karaağaç; 1998; 101)

Dağların başı gara,
 Dibi göy, başı gara,
 Bir gız mana oh vurdu,
 Göz ala, gaşı gara. (Karaağaç; 1998; 39)

Ezizim, üzü gara,
 Yar geldi üzüğara.
 Ağlım başımdan aldı,
 Burda bir gözü gara. (Karaağaç; 1998; 39)

İstekânı yarıncı,
 İçdim ğaldı yarıncı.
 Bugün bir gızı gördüm,
 Gözüm ğaldı dalınca. (Karaağaç; 1998; 3)

Men âşîğ gözlerine,
 Goy ba_hım gözlerine.
 Canım canına gurban,
 Gözlerim gözlerine. (Karaağaç; 1998; 75)

4.1.3 KIZIN, OĞLANIN AŞKINA KARŞILIK VERİRKEN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Erkeğin, sevgisini dile getiremediği gibi kız da erkeğe olan sevgisini açıkça söyleyemezdi. Cesaret edip duygularını kıza mâni ile aktaran erkeğin sevgisine karşılık, kız da ona olan sevgisini yine mâni ile aktarırdı.

KKTC

Adım adım yürüdüm
 Eteğimi sürüdüm
 Beni isdeyen pek çok
 Ben, seni mehel gördüm (Yorgancıoğlu; 2003; 26)

Al dülbendi yuydurmam
 İçine gül goydurmam
 Sevmediğim oğlana
 Nikâhımı gıydırmam (Yorgancıoğlu; 2003; 32)

Bahçede salıncağım
 Daha gelmedi çağım
 Senden gayrıya bakmam
 Ben, sana varacağım (Yorgancıoğlu; 2003; 56)

Gidiyorum yokdur çâre
 Yaktı anam, beni nâre
 Merak etme ey sevgilim
 Teslim olmam, başka yâre (Yorgancıoğlu; 2003; 134)

Hazırlık yaptım gışa
 Atı sürdüm yokuşa
 Ben göğnümü kapdırmam
 Senin gibi şarfoşa (Yorgancıoğlu; 2003; 148)

AZERBAIJAN

Bu gelen gâmbir oğlan,
 Müşg ile enber oğlan.
 Seni mene yétirsin,
 Bélki peygamber oğlan. (Karaağaç; 1998; 293)

Gara burug saç oğlan,
 Gapımız aç oğlan.
 Atam, anam yatıbdır,
 Götür meni, gaç oğlan. (Karaağaç; 1998; 292)

Garşıda şirin oğlan,
 Şirin dil, şirin oğlan.
 Alem oda düşdü, yandı,
 Senden (çoğ) şirin oğlan. (Karaağaç; 1998; 292)

Köyneyi yaşıl oğlan,
 Aceb yaraşır oğlan.
 Gözüm gözüne düşücek,
 Dilim dolaşır oğlan. (Karaağaç; 1998; 293)

Sene gurban ay oğlan,
 Mene vér sen hay, oğlan.
 Gezdim éli, obanı,
 Yohdur sene tay, oğlan. (Karaağaç; 1998; 293)

4.1.4 KIZIN, OĞLANA OLAN GÜVENSİZLİĞİNİ BELİRTİRKEN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Sevgisini dile getiren erkeği kaybetmekten korktuğu için ona güvenemeyen kız, bu güvensizliğini erkeğe yine mânîlerle anlatır ve erkekten, ona bu korkusunu giderecek ve güven verecek sözler söylemesini beklerdi.

KKTC

Bahceler gara duttur
 Beslediğim umuddur
 O yâre güvensen mi
 Yoksa sözü buluttur? (Yorgancıoğlu; 2003; 57)

AZERBAYCAN

Gızıl gülsen, butasan,
 Meni salma oda sen.
 Men o gülden déyilem,
 İylesen, atasan! (Karaağaç; 1998; 298)

4.1.5 KIZA GÜVEN VERMEK AMACIYLA OĞLANIN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Erkeğe olan güvensizliğini dile getiren kıza karşılık erkek, yine boş durmazdı. Kızın, korkularının üstesinden gelmesini sağlamak ve kızın güvenini kazanabilmek için erkek, kıza bu kez güven kazandırıcı mâniler söylerdi.

KKTC

Bahcalarda altın top
Severim, inkârım yog
Yüz bing yemin ederim
Senden başga yârim yog (Yorgancıoğlu; 2003; 55)

Ben kandım el sözüne
Bakamam yâr yüzüne
Affet beni sevdiğim
İnan artık sevgime... (Yorgancıoğlu; 2003; 65)

Çarşafım humayından
Öperim dudağından
Sende göğnüm olmasa
Geçmezdim sokağından (Yorgancıoğlu; 2003; 82)

Hanay yaptım yükseğe
Pençeresi kilseye
Sen dururken a güzel
Göngül vermem kimseye (Yorgancıoğlu; 2003; 144)

Mendilim humayından
 Öpeyim dudağından
 Seni sevmese idim
 Geçmezdim, sokağından! (Yorgancıoğlu; 2003; 183)

AZERBAYCAN

Aragcının mendedi,
 Sermişem, çemendedi.
 Dünya gözele dönse,
 Menim gözüm sendedi. (Karaağaç; 1998; 162)

Eceb sebzeli bağıdı,
 Gétsem, yolum uzağıdı.
 Men senden ayrılmaram,
 Ne geder, canım sağdı. (Karaağaç; 1998; 100)

Ezizim meze sizde,
 Méy sizde, meze sizde.
 Men senin serhoşunam,
 Méysiz de, mezesiz de. (Karaağaç; 1998; 63)

Gapıda gal éyleme,
 Ğelbimi ħal éyleme.
 Men seninem, sen benim,
 Özge ħeyal éyleme. (Karaağaç; 1998; 70)

Ovçu gezer maralı,
 Maral durar aralı.
 Men seninem, sen benim,
 Gözlerimin garalı. (Karaağaç; 1998; 131)

4.1.6 DÜNÜRCÜLÜKLE İLGİLİ OLAN MÂNİLER:

Kız olsun, erkek olsun insan hayatındaki dönüm noktalarından biri de evliliğdir. Evliliğin de ilk aşaması dünürcülüktür. Hayatı değiştirecek bu önemli geçiş devresinin ilk adımı olan dünürcülük için de her iki toplumda da çeşitli şekillerde mânilere rastlamak mümkündür. Erkek tarafı dünürcü gideceği zaman mâni söylediği gibi; kız, erkekte kendisine artık bir dünürcü yollamasını istediği zaman da bu isteğini mâni ile dile getirirdi. Kıza dünürcü göndereceğini söyleyip de sözünde durmayan erkeğe olan sitemini kız, yine mâni ile aktarırdı. Dünürcülük esnasında erkek tarafı, kızın ailesinden mâni ile isterdi. Kızın verilip verilmeyeceği de yine mâni ile belirtilirdi.

KKTC

Ağaçlar yüklü ceviz

Biz cevizi yemeyiz

Oğlumuz gelin isder

Dünürcü gideceğiz (Yorgancıoğlu; 2003; 27)

Beyaz gül desde desde

Beni annemden isde

Eğer annem vermezse

Git de bubamdan isde (Yorgancıoğlu; 2003; 67)

Düşünme gara gara

Girmesin başın dara

Oğlunun kısmetini

Başga kapuda ara (Yorgancıoğlu; 2003; 107)

Havlısında var padem
 Gelişim oğur kadem
 Bir cevâhır isderim
 Verecen, yoksa ne den? (Yorgancıoğlu; 2003; 147)

Mavi çember bağladım
 Akşam ben çok ağladım
 Anan düngür gelmedi
 Demek ki, yollamadın (Yorgancıoğlu; 2003; 180)

AZERBAYCAN

Aragcının sallama,
 Gülü mene tullama.
 Sen menimsen, men senin,
 Daha élçi yollama. (Karaağaç; 1998; 24)

Ay geler gün batana,
 Géder éller yatana.
 Eger meni sevirsen,
 Elçi gönder atama. (Karaağaç; 1998; 30)

Dağda payız olanda,
 Sarı sünbül solanda,
 Yara nişan gönderdin,
 Onbeş yaşa dolanda. (Karaağaç; 1998; 9)

Ġara şevesaç gelin,
 Dur, gapını aç, gelin.
 Atan seni vérmeyir,
 Keheri min, gaç, gelin. (Karaağaç; 1998; 337)

İyne saçdım divara,
 Elçi gönderdim yara.
 Elçiye zaval olmaz,
 Özüm elçiyem yara. (Karaağaç; 1998; 43)

4.1.7 KINADA VE DÜĞÜNDE SÖYLENEN MÂNİLER:

Dünürçülüğün ardından gerçekleştirilecek olan düğün için önce kına gecesi düzenlenirdi. Bu gecede bir araya gelen kişiler ise, geceye özel mâniler söyleyip eğlenirlerdi. Kınadan sonra kıyılan nikâhın ardından da, düğün sonuna kadar düğünle ilgili mâniler söylenirdi.

KKTC

Al gelin, allı gelin
 Dovağı telli gelin
 Sen göngülsüz evlendin
 Halinden, belli gelin (Yorgancıoğlu; 2003; 32)

Alay önünde gelin
 Dostlar alaya gelin
 Davul zurna eşliğinde
 Gelini gezdirelim (Yorgancıoğlu; 2003; 31)

Duvağı telli gelin
 Süt beyaz elli gelin
 Sürmeli gözlerinden
 Sevdğin belli gelin (Yorgancıoğlu; 2003; 105)

Garşımızda durub da
 Öyle yan yan bakmayın
 Bu, kına bahşışidir
 Güççük para atmayın! (Yorgancıoğlu; 2003; 126)

İndim derin ırmağa
 Zeytin dalı kırmaya
 On iki yüzük saydım
 Bir kınalı parmağa (Yorgancıoğlu; 2003; 154)

AZERBAIJAN

Almanı atdım düze,
 Yalgızam, dur, gel bize.
 Anlımın yazısıdı,
 Ğismet oldum men size. (Karaağaç; 1998; 84)

Geline ba_h, geline,
 Elin vurub béline.
 Geline söz démeyin,
 Çı_har, géder éline. (Karaağaç; 1998; 75)

Geline ba_h, geline,
 Şana vurub téline.
 Geline gurban olum,
 Ğend ezilib diline. (Karaağaç; 1998; 75)

Geline ba_h, geline,
 Zülfün alıb eline.
 Şirin şirin danışır,
 Men gurbanam diline. (Karaağaç; 1998; 75)

Zülf töküb üze dilber,
 Çıhıbdır düze dilber,
 Duvağ salın üzüne,
 Gelmesin göze dilber. (Karaağaç; 1998; 417)

4.1.8 KIZIN BAŞKASI İLE EVLENMESİ ÜZERİNE, KIZ VEYA OĞLAN TARAFINDAN SÖYLENEN MÂNİLER:

Erkeğin kıza olan sevgisi, sevdiği kızıdan her zaman karşılık bulmayabilir. Kız, başkası ile yuva kurduğu zaman bunu, erkeğe mâni ile bildirir ve erkeğin ondan vazgeçmesini isterdi. Sevdiği kızın başkası ile evlendiğini öğrenen erkek ise, üzüntüsünü mâni ile belirtirdi.

KKTC

Ayrana yayık mıdır?
 Gözüyen balıg mıdır?
 Eller aldı yârimi
 Ağlasam ayıp mıdır? (Yorgancıoğlu; 2003; 50)

Bir taş attım hurmaya
 Dallarını gırmaya
 Yârimi eller almış
 Hazırım çıldırmaya (Yorgancıoğlu; 2003; 71)

Denizin dibi ayna
 Arifisan sen ağna
 Ben yâr buldum evlendim
 Bulgur gibi sen gayna (Yorgancıoğlu; 2003; 98)

Gökde uçar tayyare
 Selâm söyle o yâre
 Ben yâr buldum evlendim
 Bulsun derdine, çâre. (Yorgancıoğlu; 2003; 135)

Yatağım goyun yüngü
 Görmez oldum yüzünü
 Yârim ellere varmış
 Hafdayadır düğünü (Yorgancıoğlu; 2003; 246)

AZERBAYCAN

Çeperi basma oğlan!
 Yolumu kesme oğlan!
 Men özgenin malıyam,
 Hele telesme oğlan! (Karaağaç; 1998; 293)

Dağ başın gar alanda,
 Gül dibin har alanda,
 Günüm ah-vahla geçer
 Yar yada yar olanda. (Karaağaç; 1998; 9)

Dağlar abı boyandı,
 Yatmış derdim oyandı.
 Men sévdim, yad apardı,
 Ahım arşa dayandı. (Karaağaç; 1998; 117)

Dağlara guş geler mi?
 Gelse de boş geler mi,
 Men sévim, yad aparsın,
 Tanrı'ya hoş geler mi? (Karaağaç; 1998; 189)

Dam üste yatan oğlan,
 Köyneyi ketan oğlan.
 Nişanlın apardılar,
 Biheber yatan oğlan. (Karaağaç; 1998; 292)

4.1.9 BEDDUA NİTELİĞİ TAŞIYAN MÂNİLER:

İnsanlar bazen, kendilerine ve sevdiklerine zarar verenlerin zor durumda kalmaları ve Allah tarafından cezalandırılmaları için o kişilere beddua ederler. Bu beddualara mânilerde de rastlamak mümkündür.

KKTC

Asmadan kesdim üzüm
 Sevgilim iki gözüm
 Benden başka seversan
 Kôr olsun iki gözün (Yorgancıoğlu; 2003; 42)

Ben bir altın makasım
 Biçtim ölüm yakasın
 Benden başka seversan
 Teneşire yatasın (Yorgancıoğlu; 2003; 64)

İneğin tanasına
 Yem verdim anasına
 Yâri elimden alan
 Doymasın safasına (Yorgancıoğlu; 2003; 156)

Kara kara kazanlar
 Kara yazı yazanlar
 Cennet yüzü görmesin
 Aramızı bozanlar (Yorgancıoğlu; 2003; 161)

Köprünün altı tiken
 Yaktın beni gül iken
 Allah da seni yaksın
 Üç günlük gelin iken (Yorgancıoğlu; 2003; 173)

AZERBAYCAN

Aşığ, özün dé yara,
 Ürek sözün dé yara.
 Yarı menden éyleyen,
 Düşsün itkin diyara. (Karaağaç; 1998; 43)

Bülbül gele, bağ dola,
 Terlan gona, dağ dola.
 Yarıma kec ba_hanın
 Gözlerine ağ dola. (Karaağaç; 1998; 23)

Laylayım él başına,
 Sancılsın tél başına.
 Seni kim istemese,
 Galmasın il başına. (Karaağaç; 1998; 36)

Mi_hek ekdim tas ile,
 Biçirdim heves ile.
 Seni menden édenin
 Günü kéçsin yas ile. (Karaağaç; 1998; 68)

Üzerrik dana dana,
 Ocağdan götür, sana.
 Nezeri bed olanın
 Gözleri odda yana. (Karaağaç; 1998; 27)

4.1.10 OĞLANIN, SEVDİĞİ KIZIN VEFASIZLIĞINI DİLE GETİRİRKEN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Erkeğin bütün yaptıklarına karşılık değer bilmeyen ve kendisine karşı vefa göstermeyen kıza olan sitemini erkek, mâni ile belirtirdi.

KKTC

Bağa girdim nar için
 Gül koparttım yâr için
 Ben ömrümü harcadım
 Bir vefâsız yâr için! (Yorgancıoğlu; 2003; 53)

Belimde golan ensiz
 Edemem yârim sensiz
 Çok vefâsız yârmışsın
 Neden geziyon bensiz? (Yorgancıoğlu; 2003; 63)

Dudakları kirazdır
 Ettiği bana nazdır
 Aşkî fazladır amma
 Yârin vefâsı azdır (Yorgancıoğlu; 2003; 105)

Dut yedim duttu beni
 Sevdan guruttu beni
 Çok vefâsız yârmışsın
 Ne tez onuttun beni? (Yorgancıoğlu; 2003; 105)

Güvercin uçar gider
 Gannadın açar gider
 O yârim çok vefâsız
 Bırağır, gaçar gider (Yorgancıoğlu; 2003; 142)

AZERBAIJAN

Aşığ déyer al éle,
 Doğra bağrım, al éle.
 Seni bivefa gördüm,
 Hêç vérmedi al éle. (Karaağaç; 1998; 64)

Gécenin ayına bah!
 Ulduzun sayına bah!
 Yar yolunda can üzdüm,
 Vérdiyi payına bah! (Karaağaç; 1998; 90)

Hal görmedim halınca,
Halından kâm alınca.
 Bilseydim bivefasan,
 Göz goymazdım dalınca. (Karaağaç; 1998; 3)

Hal görmedim halınca,
Halından kâm alınca.
 Bilseydim vefan budur,
 Düşmez idim dalınca. (Karaağaç; 1998; 3)

Heber gétsin o yada,
 Yatmış könlüm oyada.
 Bivefaya sir vérme,
 Géder açar o, yada. (Karaağaç; 1998; 6)

4.1.11 OĞLANIN, SEVDİĞİ KIZLA BERABER OLMA İSTEĞİNİ DİLE GETİRİRKEN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Her insan, sevdiğini bir süre uzaktan sevmeye dayanabilir. Ancak daha sonra sevdiğine kavuşmak, ona dokunabilmek, onunla birlikte olabilmek ister. Bu isteğini de mâni ile belirtirdi.

KKTC

Acı gavun dilimi
 Yedim, yakdı dilimi
 Gollarım seyiriyor
 Saraydım sevgilimi (Yorgancıoğlu; 2003; 24)

Arpa ekdim iz iken
 Topladım temiz iken
 Gel yârim sarılalım
 Sen ergen, ben kız iken (Yorgancıoğlu; 2003; 41)

Bağa gel buluşalım
 Yüz yüze gonaşalım
 Artıg sabrım galmadı
 Sarılıp koklaşalım (Yorgancıoğlu; 2003; 53)

Bahçelerde sarmısak
 Gucak gucak sarılsak
 İkimiz bir olsak da
 Sarılıykan bayılsak (Yorgancıoğlu; 2003; 59)

Sarı babuş dabanda
 Gızlar geyer yabanda
 Gel yârim sarılalım
 Şalvar mintan bir yanda (Yorgancıoğlu; 2003; 211)

AZERBAYCAN

Balta goydum bucağa,
 Yar gelibdir ocağa,
 Onbeş yaşıdaki gızı
 Götüreydim gucağa. (Karaağaç; 1998; 13)

Bosdan ekdim tağbatağ,
 Eydim sındı şah budag.
 Bir sen, bir men olaydığ,
 Bir de helvet bir otag. (Karaağaç; 1998; 87)

Eline, can eline,
 Tamburun bés téline,
 Aç golların sarmaş(-ım),
 Nazik, ince béline. (Karaağaç; 1998; 75)

Geline bağ, geline,
 Sarmaşeydim béline.
 O gızın ince béli,
 Ne vaht düşer elime. (Karaağaç; 1998; 75)

Yük üste sarı halça,
 Kim galdıra, kim aça,
 O yara gurban olum,
 Dindire, könlüm aça. (Karaağaç; 1998; 5)

4.1.12 OĞLANIN, SEVDİĞİ KIZ UĞRUNA NELER YAPABİLECEĞİNİ VE ONUN UĞRUNA NELERE KATLANABİLECEĞİNİ DİLE GETİRİRKEN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Erkek, sevdiği kız uğruna bütün engellere karşı koyabileceğini ve zorluklara göğüs gerebileceğini her fırsatta göstermek ister. Erkek, sevdiği kız için nelerin üstesinden gelebileceğini veya nelere katlandığını anlatmak için de mâniye başvurur.

KKTC

Ben gelemem nazlara
 Çok bakarım gızlara
 Senin için sevdiğim
 Ben düşdüm mapuslara (Yorgancıoğlu; 2003; 65)

Bir ah çeksem duyar mı
 O yâr bana uyar mı
 Bütün servetim gitti
 Aceb bir gün doyar mı? (Yorgancıoğlu; 2003; 69)

Eski yarayıdeşmen
 Üstüne fazla düşmen
 Kapında kul olmayı,
 Sultanlığa değişmem (Yorgancıoğlu; 2003; 116)

Garafil kesdim sapsız
 Su verdim ona gapsız
 Ben o yârın uğruna
 Para yedim hisapsız (Yorgancıoğlu; 2003; 123)

Kadere uymak gerek
 Sesini duymak gerek
 Ben yârimi severim
 Uğruna can vererek (Yorgancıoğlu; 2003; 158)

AZERBAIJAN

Bahdım hicran ayına,
 Ay istedi yayına.
 Canıma gurban vérdim,
 Yarın haggı sayına. (Karaağaç; 1998; 37)

Bu yara kim sadağa?
 Kim gurban, kim sadağa?
 Men Mecnun varisiyem,
 Goymaram kimse dağa. (Karaağaç; 1998; 14)

Bülbüller uçdu bağa,
 Gondu budag budağa.
 Dünyada bir canım var,
 Olsun yara sadağa. (Karaağaç; 1998; 13)

Ezizim günde dara,
 Zülfünü günde dara.
 Senden élim üzmerem,
 Çekseler günde dara. (Karaağaç; 1998; 38)

Eziziyem bu bağa,
 Bu bağçaya, bu bağa.
 Bir defe üzün gülse,
 Canım verrem sadağa. (Karaağaç; 1998; 13)

4.1.13 OĞLANIN, SEVDİĞİ KIZIN GÜZELLİĞİNİ, ONU HİÇBİR ŞEYE DEĞİŞMEYECEĞİNİ VE ONU DİĞER KIZLARDAN ÜSTÜN GÖRDÜĞÜNÜ DİLE GETİRİRKEN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

İnsanlar sevdiklerini her şeyden üstün görürler. Sevdiklerini hiçbir şeye değişmezler. Hiç kimsenin, sevdikleri kişi kadar güzel olmadığını düşünürler. Erkekler de sevdikleri kıza karşı hissettikleri bu duyguları, mâni ile şu şekilde dile getirirler.

KKTC

Altın sahat elinde
 Gümüş kemer belinde
 Böyle güzel kim gördü
 Güzellik, sevdiğimde (Yorgancıoğlu; 2003; 34)

Ay doğar sini gibi
 Sallanır selvi gibi
 Bütün cihânı gezdim
 Görmedim senin gibi (Yorgancıoğlu; 2003; 48)

Bileğimi bükemez
 Sevdasını çekemez
 Dünyanın en güzeli
 Eline su dökemez (Yorgancıoğlu; 2003; 67)

Kül oldum yana yana
 Sözü geldim beyana
 Bir yana goca dünya
 Benim yârim, bir yana (Yorgancıoğlu; 2003; 174)

Sanma bana elsin sen
 Herkesten özelsin sen
 Ben sana gül deyəmem
 Gülđen da güzelsin sen (Yorgancıoğlu; 2003; 210)

AZERBAYCAN

Çeltik ekdim daşanda,
 Sünbül onda, baş onda.
 Gardaş bir gız sévibdi,
 Ğelem onda, gaş onda. (Karaağaç; 1998; 11)

Çıhdım çınar başına,
 Bahtım évler toşuna.
 Bir nişanlı gız gördüm,
 Ohşur cennet guşuna. (Karaağaç; 1998; 37)

Dağ döşü mağaradı,
 Çalınan nağaradı.
 Özün ağ maya dilber,
 Gözlerin ne garadı? (Karaağaç; 1998; 99)

Eziziyem dürdana,
 Sedef dana, dür dana.
 Dünyada güzel çoħdu,
 Men sevdiyim bir dana. (Karaağaç; 1998; 27)

Saya yahşı sayadı,
 Yéri, yurdu gayadı.
 Onun gözel sözleri,
 Yatanları uyadı. (Karaağaç; 1998; 99)

4.1.14 GELİN – KAYNANA ATIŞMASI ESNASINDA SÖYLENEN MÂNİLER:

Hayatın en önemli gerçeklerinden bir tanesi de, çok eski zamanlardan beri süregelen gelin – kaynana çatışmasıdır. Bir annenin, oğlunu hiç kimseyle paylaşmak istemediği gibi, hiçbir kadın da kocasını, bu kişi kocasının annesi olsa bile, kimseyle paylaşmak istemez. İşte bu yüzden gelin ile kaynana arasında çoğunlukla, çatışma yaşanır. Bu çatışma mânilerde de kendini gösterir.

KKTC

Bahçelerde lâhana
 Kesdim goydum sahana
 Hiç ömrümde görmedim
 Böyle kâfir gaynana. (Yorgancıoğlu; 2003; 58)

Çarşıdan aldım lâhana
 Gıydım godum sahana
 Ben oğlundan ayrılmam
 Geberesin gaynana. (Yorgancıoğlu; 2003; 83)

Dereler vardır susuz
 Yemekler yenmez dussuz
 Seni kimseler çekmez
 Hem tembelsin, hem huysuz (Yorgancıoğlu; 2003; 102)

Oğluma yazacağım
 İşime bakacağım
 Oğlum gelsin asgerden
 Seni boşadacağım. (Yorgancıoğlu; 2003; 195)

Sokak sokak gezersin
 Oğlumu çok üzersin
 Sende güzellik n'arar?
 Tam maymuna bengzersin (Yorgancıoğlu; 2003; 218)

AZERBAYCAN

Ay gelin, gözüm gelin,
 İşlerem özüm gelin.
 Néylesin gaynanası,
 Tenbeldir bizim gelin. (Karaağaç; 1998; 338)

Bu dere buz bağladı,
 Dibi yarpız bağladı.
 Gelin vurdu, ohladı,
 Yaramı kız bağladı. (Karaağaç; 1998; 97)

Dağlar başı ışıdır,
 Yar elinden ışıdır.
 Gaynanam sévmese de,
 Oğlu mene aşığıdır. (Karaağaç; 1998; 454)

Gar yağdı, buz bağladı,
 Dondu, salbuz bağladı.
 Gelin ehdinden döndü,
 Péymanı kız bağladı. (Karaağaç; 1998; 97)

Ulduz deyilem, ayam,
 Ulduzlardan men sayam.
 Bir aman gaynanam var,
 Elinden cazandayam. (Karaağaç; 1998; 236)

4.1.15 SEVGİLİSİNDEN AYRI KALANLARIN, AYRILIĞIN ZORLUĞUNU VE GURBETTE OLANLAR DA GURBETİN DAYANILMAZ OLDUĞUNU DİLE GETİRİRKEN SÖYLEDİKLERİ MÂNİLER:

Her birlikteliğin sonu mutluluk olmayabilir. Hayatın acı bir gerçeği de ayrılıktır. Sevdüğinden ayrılan kişi de ayrılığın acısını uzun zaman içinde taşır. Bu acıyı bir nebze olsun azaltabilmek için de mânilere başvurur.

4.1.15.1 Ayrılıkla ilgili mâniler;

KKTC

Akardım çağlamazdım
 Gülerdim, ağlamazdım
 Bileydim ayrılık var
 Sana bel bağlamazdım (Yorgancıoğlu; 2003; 31)

Bir ah çekdim derinden
 Dağ oynadı yerinden
 Göğnüm yandı tutuşdu
 Ayrıldım sevdiğimden (Yorgancıoğlu; 2003; 69)

Hisarın altı pınar
 Elimi gorum yanar
 Ben yârimden ayrıldım
 Yüreğim ona yanar (Yorgancıoğlu; 2003; 151)

Karanfil evlek evlek
 Dadandı gara leylek
 Yazın beraberidik
 Kışın ayırdı felek (Yorgancıoğlu; 2003; 162)

Yolda giderim yayan
 Yoldan geçer bir bayan
 O yârdan ayrı düşdüm
 Dayan yüreğim dayan (Yorgancıoğlu; 2003; 250)

AZERBAYCAN

Aşıgem gala gala,
 Gar yağdı gala gala.
 Cavan ömrüm zay oldu,
 Hicranda gala gala. (Karaağaç; 1998; 18)

Evleri gün düşene,
 Alma goydum nişane.
 Gara yaylıg yaraşar,
 Yardan ayrı düşene. (Karaağaç; 1998; 74)

Göyerib bağça nane,
 Bağ nane, bağça nane.
 İntizarlı gözlerim,
 Doyunca ba_h canane. (Karaağaç; 1998; 71)

Narıncı oyub gétme,
 Gabıgın soyub gétme.
 Men yazığa rehm éyle,
 İntizar goyub gétme. (Karaağaç; 1998; 70)

Tut ağacı boyunca,
 Héç yémedim doyunca.
 Bilseydim ayrılık olacak,
 Danışardım doyunca. (Karaağaç; 1998; 4)

4.1.15.2 Gurbet ile ilgili mâniler;

KKTC

Alçaktan uçan guşlar
 Öteye geçen guşlar
 Yârime selâm edin
 Sılaya göçen guşlar (Yorgancıoğlu; 2003; 33)

Bahçeler bağlar oldu
 Gözlerim ağlar oldu
 Yaralı geyik gibi
 Vatanım dağlar oldu (Yorgancıoğlu; 2003; 57)

Ben bir garip yiğidim
 Evvel böyle değildim
 Gurbet beni çökertti
 Erim erim eridim (Yorgancıoğlu; 2003; 64)

Keten gömlek er işi
 Kolay olur geyişi
 Yâr gurbete gideli
 Ben onuttum her işi (Yorgancıoğlu; 2003; 169)

Mendilim yele yele
 Ben düştüm gurbet ele
 Yedi mendil çürüttüm
 Göz yaşım, sile sile (Yorgancıoğlu; 2003; 183)

AZERBAYCAN

Araz gelir arhınan,
 Maşın işler çarhınan.
 Men gédirem gürbete,
 Yarım galır halhınan. (Karaağaç; 1998; 295)

Bu yoldan ötene bah!
 Köyneyi ketana bah!
 Gürbetde gözün açma,
 Açanda vetene bah! (Karaağaç; 1998; 92)

Dağ başında minara,
 Şoğu düşüb çınara.
 Gismetim gürbet oldu,
 Sen başına gıl çara. (Karaağaç; 1998; 43)

Geribem, gelbim duman,
 Dilimden düşmez aman.
 Men düşmüşem, görmüşem,
 Sen düşme, gürbet yaman... (Karaağaç; 1998; 294)

Gızıl gül deste deste,
 Yarımın boyu beste.
 Gürbetden dönüb gelsen,
 Beslerem sinem üste. (Karaağaç; 1998; 83)

4.1.16 HASRET ÇEKENLERİN, HASRETİN DAYANILMAZ OLDUĞUNU DİLE GETİRİRKEN SÖYLEDİKLERİ MÂNİLER:

İnsanlar, çeşitli sebeplerden dolayı gurbete giderken sevdiklerini geride bırakmak ve onlara hasret kalarak yaşamak zorundadırlar. Gurbette olan kişi de, onu hasretle bekleyen sevenleri de gurbetin ve hasretin zorluğunu mânilere aşağıdaki gibi konu etmişlerdir:

KKTC

Agşamınan ikindi
Mum şamdanı dikildi
Hepsinin yâri geldi
Benim boynum büküldü (Yorgancıoğlu; 2003; 27)

Al atıma binsene
Az yanıma gelsene
Sensiz geçen her günüm
Sanki gelir bir sene! (Yorgancıoğlu; 2003; 31)

Dere gelir da akar
Hasretin beni yakar
Derdinden verem oldum
Bana hekimler bakar (Yorgancıoğlu; 2003; 101)

Kar yağar kürek isder
Davulcu bürek isder
Hasreti çekmek için
Demirden yürek isder (Yorgancıoğlu; 2003; 160)

Süslü bir papağansın
 Yol üstüne konarsın
 Hasret koy sevgilimi
 Hep beni sayıklasın (Yorgancıoğlu; 2003; 222)

AZERBAYCAN

Av gétdi, bu küngele,
 Avçi, sen bu küngele,
 Hesret olmuş bülbül(-ü),
 Meydan(-a) bu gün gele. (Karaağaç; 1998; 66)

Bülbül uçar kôllarda,
 Gül butaglı gollarda,
 Hardasan yar hardasan?
 Gözüm galdı yollarda. (Karaağaç; 1998; 12)

Gızıl gül açılанда,
 Saralıb saçılанда,
 Sen yadıma düşürsen,
 Seher gül açılанда. (Karaağaç; 1998; 9)

Men âşig, gözde gara,
 Çek sürme gözde gara.
 Yar yolun gözlemekden
 Galmadı gözde gara. (Karaağaç; 1998; 39)

Su çekdim dulda galdı,
 Gözlerim yolda galdı.
 Hamının yarı geldi,
 Menimki harda galdı? (Karaağaç; 1998; 105)

4.1.17 YANLIŞA DÜŞENLERİ UYARMAK VE ONLARA NASİHAT ETMEK İÇİN SÖYLENEN MÂNİLER:

Mâniler sadece aşk, sevgi, ayrılık gibi konuları içermez. Yanlış düşenleri uyarmak, onlara nasihat etmek için de mâni söylenir. Bu tür mânilere en güzel örneklerden bir kaçını aşağıda görmek mümkündür:

KKTC

Ay doğar aya gider
Elinde maya gider
Uzaklardan yâr sevme
Emeğin zaya gider (Yorgancıoğlu; 2003; 47)

Bağrım bir aşk selinde
Bir şeyler var halinde
Yâr üsdüne yâr sevme
Biri galmaz elinde (Yorgancıoğlu; 2003; 54)

Basdığın yer çürükdür
Bu hayat bize yüküdür
Kendini büyük sanma
Allah, senden büyükdür (Yorgancıoğlu; 2003; 62)

Bu gün ayın onudur
Yüküm buyday unudur
Evliye göngül verme
Eve gider, onudur (Yorgancıoğlu; 2003; 74)

Güneşte yok, ayda yok
 Durgun akan çayda yok
 Eyilik et herkese
 Fenalıkda fayda yok (Yorgancıoğlu; 2003; 141)

AZERBAIJAN

Al kemeri, bəl bağla,
 Saçlarına tēz bağla,
 Ne yada sirrini dé,
 Ne namerde bəl bağla. (Karaağaç; 1998; 22)

Biçare, yahşsı sına,
 Yahşsı güd, yahşsı sına.
 Serin vér, sirrin vérme,
 Yoldaşın yahşsısına. (Karaağaç; 1998; 36)

Ezizim daldasına,
 Merd iyid daldasına,
 Namerd aslan olsa da,
 Sığınma daldasına. (Karaağaç; 1998; 34)

Keman bala, oh bala,
 El geleli yoh bala.
 Namerdle dost olanın,
 Başı çeker çoh bala. (Karaağaç; 1998; 17)

Men âşig, duman yérde,
 Dağ yérde, duman yérde.
 Düşmen féline düşme,
 Galarsan yaman yérde. (Karaağaç; 1998; 62)

4.1.18 KİŞİLERİN, YAŞAM FELSEFELERİNİ VE DİNÎ İNANÇLARINI DİLE GETİRİRKEN SÖYLEDİKLERİ MÂNİLER:

Her insanın, içinde yaşadığı, kendine özgü inançları vardır. İnsanlar, inançlarına göre de kendilerine bir yaşam felsefesi belirlemişlerdir. Bu inançlarını mâniler yardımıyla da başka kişilere aktarmışlardır.

KKTC

Ahımdan eyvâhımdan
Merhamet Allah'ımdan
Üş-beş vakit nâmaz kıl
Temizlen günâhından (Yorgancıoğlu; 2003; 29)

Asger, ombaşı, paşa
Kıdem uymuyor yaşı
İnsannar gurtulamaz
Yazılan gelir başa (Yorgancıoğlu; 2003; 42)

Camide büyük gubbe
İmamlar geyer cübbe
Etmeli günahlara
Candan gönülden tövbe (Yorgancıoğlu; 2003; 79)

Dünya dediğin inan
İki kapulu bir han
İnsan gelir dünyaya
Geçirmeğe imtihan (Yorgancıoğlu; 2003; 107)

Gönül, yel gibi esme
 Hemen talihe küsme
 Her dilediğin oldu
 Tanrı'dan ümit kesme (Yorgancıoğlu; 2003; 137)

AZERBAYCAN

Bülbül uçar bu dala,
 Gonar o dal, bu dala,
 Dost sözün açıg déyer,
 Düşmen déyer budala. (Karaağaç; 1998; 17)

Dağ başı duzağ olmaz,
 Gün gara, üz ağ olmaz.
 Sen hağg işe boyun goy,
 Hağg senden uzağ olmaz. (Karaağaç; 1998; 514)

Derd aşar başdan kéçer,
 Kirpikden, gaşdan kéçer.
 Doğru söz, doğru kalam,
 Dağ eler, daşdan kéçer. (Karaağaç; 1998; 418)

Kepez dağın başında,
 Sir var her bir daşında.
 Sen özüne dost gazan,
 Düşmen ocağ başında. (Karaağaç; 1998; 11)

Men âşiğ bir ustada,
 Dür kimi dür ustada.
 Dost odur öz dostunun,
 Nemekin dürüst dada. (Karaağaç; 1998; 6)

4.1.19 ÖLÜMLE İLGİLİ SÖYLENEN MÂNİLER:

Doğumla başlayan hayat, ölümle son bulur. Geride kalanlar için hayatın acı gerçeklerinden biri olan ölüm sonunda hissedilen sonsuz ayrılık acısını yaşamak istemeyenler, sevdikleriyle birlikte ölmeyi arzu ederler. Bu arzularını mânilerle dile getirirler. Sevdığını kaybedenler de yine sevdiklerinden ayrılmanın acısını mânilerle yansıtırılar. Her zaman insanın aklında bulunması gereken ölüm hakkında çeşitli mâniler söylenmiştir. Ölümle ilgili mânilere örnek olarak şu mâniler verilebilir:

KKTC

Bir başladık hayata
Bunun neresi hata?
İkimiz bir ölelim
Çift goysunnar tabuta (Yorgancıoğlu; 2003; 69)

Karşıda Tuz gölü mü
Tez açan, yaz gülü mü?
Hep fenalık yapannar,
Onutmasın ölümü! (Yorgancıoğlu; 2003; 165)

Okunur ezan salâ
Hazır olur musalla
Gılınır son namazı
Saf durullar insana (Yorgancıoğlu; 2003; 196)

Şu dağlar olmasaydı
Gülleri, solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri,
Ayrılık olmasaydı (Yorgancıoğlu; 2003; 226)

Yüce dağlar olmasa
 Çiçekleri solmasa
 Ölüm Allah'ın emri
 Şu ayrılık olmasa (Yorgancıoğlu; 2003; 251)

AZERBAYCAN

Ezizim, sen gelene,
 Senet vérsen gelene,
 Ezraile can vérmem,
 Sahlaram sen gelene. (Karaağaç; 1998; 72)

Ezizim tike tike,
 Kes bağrım tike tike.
 Goy mene yar ağlasın
 Kefenim tike tike. (Karaağaç; 1998; 63)

Gızılgül perde pere,
 Açılsın perde perde.
 İkimiz birden ölek,
 Goysunlar bir gebire. (Karaağaç; 1998; 61)

Köyneyim buta buta,
 Kim yapışa, kim tuta.
 İkimiz birden ölek,
 Bir goyulag tabuta. (Karaağaç; 1998; 48)

Men aşig(-em), galadı,
 Gétdiyim yol haradı.
 Ölüm Allah işidir,
 Ayrılık ne beladı? (Karaağaç; 1998; 97)

4.1.20 ADAK ADANIRKEN SÖYLENEN MÂNİLER:

Batıl inançlarımızdan biri de adak adamaktır. İnsanlar, isteklerinin gerçekleşmesi için çeşitli şekillerde adak adamaktadırlar. Bunların en önde gelenleri mum yakmak ve kurban kesmektir. Bu adaklar mânilerde de kendilerini gösterirler.

KKTC

Arpa ekdim kırlara
Varmadım kapılara
O yâr benim olunca
Mumum var yatırlara! (Yorgancıoğlu; 2003; 41)

Basdım çıkdım furuna
Girdim Mısır yoluna
Oğlum gelsin asgerden
Çifde gurban yoluna (Yorgancıoğlu; 2003; 62)

Çoban elinde kaval
Çaldıkca döner davar
O kız benim olursa
Yedi baş gurbanım var (Yorgancıoğlu; 2003; 86)

Gırık golum gannadım
Seniylan çıkdı adım
Benim olasın diye
Yatıra mum adadım (Yorgancıoğlu; 2003; 131)

Küp içinde unum var
Allah'dan umudum var
Yârim gelsin asgerden
Teggelere mumum var (Yorgancıoğlu; 2003; 174)

AZERBAIJAN

Dağlarda gezdim lala,
 Gözüm deydi hilala.
 Yara gurban keserem,
 Bir géce méhman gala. (Karaağaç; 1998; 20)

Gün sende, géce sende,
 Bağa meh geç esende,
 Bir cüt gurban keserem
 Sen gelen gécesinde. (Karaağaç; 1998; 57)

Köyneyin biç biç,
 Heber allam kef(i)n néce.
 İki gurban keserem,
 Sen bize gelen géce. (Karaağaç; 1998; 53)

Mihek ekdim legende,
 Mihek boynun egende,
 Bir cüt gurban démişem,
 Elim eline degende. (Karaağaç; 1998; 55)

Yaylğın mice mice,
 Heber allam kef(i)n néce.
 Bir cüt gurban démişem,
 Yar bize gelen géce. (Karaağaç; 1998; 53)

4.1.21 KIZIN YÜZ VERMEMESİ ÜZERİNE OĞLANIN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Her sevgi karşılıklı olmayabilir. Tek taraflı yaşanan sevgi de her zaman için acı vericidir. Sevgisine karşılık bulamayan kişi de, bu acısını dile getirmek için sevdiğine sitem dolu sözler sarf eder. Aşkına karşılık bulamayan erkek, sevdiği kıza olan sitemini mâni ile şekillendirerek yansıtır.

KKTC

Ateş yagdım yanmadı
Selâm verdim, almadı
Gidi gahbenin gızı
Göngül verdim, almadı (Yorgancıoğlu; 2003; 45)

AZERBAYCAN

Çıhdım hündür divana,
Bağdım bir güzel yara.
Men bağdım, o bağmadı,
Gelbime vurdu yara. (Karaağaç; 1998; 32)

4.1.22 PARASIZLIKTAN YAKINMA AMACIYLA DİLE GETİRİLEN MÂNİLER:

İnsanın hayatını her yönden etkileyen bir faktör de paradır. Sevgisiz yaşanamayacağı gibi, parasız yaşamak da imkânsızdır. Ne yazık ki, dünyada parasızlıktan dolayı sıkıntı çeken bir çok insan vardır. Parasızlık nedeni ile isteklerinden mahrum kaldıkları gibi, sevdiği ile kavuşamayanlar da fakirliğe olan isyanlarını mânilere de dökmüşlerdir.

KKTC

Atımın başlığı yok
 Göğnümün hoşluğu yok
 Ben kimseyi sevemem
 Cebimin, harçlığı yok (Yorgancıoğlu; 2003; 45)

Pazumuz tıpkı çelik
 Fakat cebimiz delik
 Fakır doğduk anadan
 Tutmuyoruz metelik (Yorgancıoğlu; 2003; 203)

AZERBAYCAN

Ezizim gucag gucag,
 Odun vér gucag gucag.
 Yoğsulun dağmasında,
 Ne od olar, ne ocag. (Karaağaç; 1998; 86)

Gün kéçir perde perde,
 Men dözürem bu derde,
 Ev éşiyim dağılıb,
 Galmışam guru yérde. (Karaağaç; 1998; 61)

4.1.23 KIZIN, KENDİSİNE SOĞUK DAVRANDIĞINI FARKEDEN OĞLANIN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Sevgisinin karşılıklı olup olmadığını anlayamayan erkek, kızıdan kendisine kesin bir cevap vermesini ister. Bu isteğini de kıza, mâniler yardımı ile aktarırdı.

KKTC

Ah buğdayım, buğdayım
 Yıkayım gurudayım
 Bende göğnün yoğusa
 Haber et, onudayım (Yorgancıoğlu; 2003; 28)

Yılan akar ok gibi
 Ayakları yok gibi
 Doğru söyle sevdiğim
 Bende göğnün yok gibi (Yorgancıoğlu; 2003; 249)

AZERBAYCAN

Eziziyem yal yéne,
 Yaralandım, yar, yéne.
 Gör ne güne galmışam,
 Menden kaçır yar yéne? (Karaağaç; 1998; 74)

Men âşig, néylim sene,
 Gonubdu méylim sene.
 Men dönsem, üzüm dönsün,
 Sen dönsen, néylim sene? (Karaağaç; 1998; 73)

4.1.24 EVLENMEK İSTEYENLERİN, BU İSTEKLERİNİ DİLE GETİRMEK AMACIYLA SÖYLEDİKLERİ MÂNİLER:

Eski dönemlerde, evlenme çağına gelmiş gençlerin, bu konuyu aileleri ile konuşmaları ayıp karşılandığından gençler de bu isteklerini mâniler aracılığı ile dile getirirlerdi.

KKTC

Armudun irisine
 Ben yandım birisine
 Ana beni evlendir
 Gızların en eyisine (Yorgancıoğlu; 2003; 40)

Denizde gara balık
 Okkalıkdır okkalık
 Anne beni evlendir
 Yeter artık bekârlık (Yorgancıoğlu; 2003; 97)

Vapur gelir hızıla
 Pakla yedim duzula
 Anne beni evlendir
 Şu sevdiğim gızıla (Yorgancıoğlu; 2003; 240)

AZERBAJCAN

Arif odur söz gana,
 Söz anlaya, söz gana.
 Sene süd véren ana,
 Olsun mene gaynana. (Karaağaç; 1998; 28)

Başmagım altı mıhıdı,
 Düşerha meni yıhıdı.
 Ana meni évlendir,
 Subaylıh meni sıhıdı. (Karaağaç; 1998; 101)

Ezizim, goynunuza,
 Çoban ollam goynuza,
 Ya meni évlendirin,
 (-Ya) salın goyununuza. (Karaağaç; 1998; 51)

4.1.25 SEVDİĞİNİ TERKEDEN KİŞİ İÇİN SÖYLENEN MÂNİLER:

Yaşanan birlikteliğin ardından gelen ayrılıkta, en büyük acıyı yaşayan terkedilen olur. Terkedilen kişinin, bu üzüntüyü içinden atması zaman alır. Bu zaman içerisinde, içindeki acıyı gidermesini sağlayabilecek bir yol da, üzüntüsünü dışa vurmasıdır. Terkedilen kişi bu üzüntüsünü, mânilerle şöyle dile getirmektedir:

KKTC

Bakır tencerem paslı
 Deli göğnün pek yaslı
 Yâr beni brakıp gitmiş
 Benim gözlerim yaşlı (Yorgancıoğlu; 2003; 60)

Gömleğim yırtık sökük
 Sütlerim yere dökük
 Yârim beni terketti
 Ben galdım boynu bükük (Yorgancıoğlu; 2003; 137)

Su işdim ben tasınan
 Yola düşdüm basınan
 Yârim terkedip gitti
 Öldüm bittim yasınan (Yorgancıoğlu; 2003; 221)

Üzüm ezdim yemedim
 Yâre bişey demedim
 Yârim beni terkeddi
 Ben yârsız edemedim (Yorgancıoğlu; 2003; 238)

Yasemin sıralıdır
 Sevdığım buralıdır
 Beni terkedip gitti
 Yüreğim yaralıdır (Yorgancıoğlu; 2003; 245)

AZERBAIJAN

Bu géce uymamışam,
 Baş yére goymamışam.
 Sen menden doydun gétdin,
 Men senden doymamışam. (Karaağaç; 1998; 235)

Eziziyem can gétdi,
 Yaralandım, gan gétdi.
 Gız boynun büküb ağlar,
 Namurad oğlan gétdi. (Karaağaç; 1998; 181)

Gara atı bağlaram,
 Sağ golundan dağlaram.
 Yar meni goydu gétdi,
 Géce gündüz ağlaram. (Karaağaç; 1998; 231)

Gédirsen meni de apar,
 Gétme giyamet gopar.
 Tökerem göz yaşımı
 Dalınca séller ahar. (Karaağaç; 1998; 355)

Parta^hal oymamışam,
 Gabı^ğın soymamışam.
 Sen menden doymuş olsan,
 Men senden doymamışam. (Karaağaç; 1998; 235)

4.1.26 KIZDAN, SEVGİSİNE KARŞILIK VERİP VERMEYECEĞİ HAKKINDA CEVAP BEKLEYEN OĞLANIN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Cesaret edip kıza sevgisini mânîlerle açıklayan oğlan, kızdan olumlu veya olumsuz bir cevap almak ister. Bu isteğini de yine mânîlerle dile getirir.

KKTC

Bu derenin armudu
 Anan buban var mıdır?
 Doğru söyle be yârim
 Bende göğnün var mıdır? (Yorgancıoğlu; 2003; 74)

Elekler eler mumu
 Kim olsa yapar bunu
 Bana söz ver bileyim
 Sevgilim olduğunu (Yorgancıoğlu; 2003; 110)

Kavakta yeller eser
 Dost ile düşman ne der
 Ya evet ya hayır de
 Kararını çabuk ver (Yorgancıoğlu; 2003; 167)

Kırlangıcın yuvası
 Düşdü evin suvası
 Ya evet de, ya hayır
 Yokdur bunun ortası! (Yorgancıoğlu; 2003; 170)

Üzüm kesdim yeyesin
 Doğruyu söyleyesin
 Senin göğnün kimdedir
 Saklamayan, deyesin! (Yorgancıoğlu; 2003; 238)

AZERBAYCAN

Ağ köyneyi géyirsen,
 Kırletmeyüb yuyursan.
 Men seni isteyirem,
 Sen bana ne déyirsen? (Karaağaç; 1998; 331)

Dağlarda garım mısan?
 Bağlarda bağım mısan?
 Güle güle durubsan,
 Yareb benim yarım mısan? (Karaağaç; 1998; 298)

Elif üstünde mimler,
 Bülbül gefesde inler.
 Menim gelbimde sensen,
 Senin gelbinde kimler. (Karaağaç; 1998; 432)

Ezizim tut nüberi,
 Yétişib tut nüberi.
 Meni sene vérmezler,
 Adımı tutma bari! (Karaağaç; 1998; 203)

Gızıl gül lepelendi,
 Méh vurdu, sepelendi.
 Yardan heber gelmedi,
 Üreyim şübhelendi. (Karaağaç; 1998; 174)

4.1.27 DUA NİTELİĞİ TAŞIYAN MÂNİLER:

Her insan, isteklerinin ve içinden geçen iyi dileklerinin kabul edilmesi için Allah'a yalvarmaktadır. Dua olarak adlandırılan bu yalvarma, mânilerde de kendini göstermektedir.

KKTC

Denizlerden garadan
 Yâr gelir Angara'dan
 Dutan gözden saklasın
 Seni bana Yaradan (Yorgancıoğlu; 2003; 100)

Hanaydan endim düze
 Suyu goydum gerize
 Allah'ım nasibetsin
 Oturalım diz dize (Yorgancıoğlu; 2003; 144)

İnsanlar üşümesin
 Çok derin düşünmesin
 Allah hiçbir gulunu
 Hekime düşürmesin. (Yorgancıoğlu; 2003; 155)

Portokal dallarında
 Lefke'nin bağlarında
 Dilerim can vereyim
 Ayşe'min kollarında (Yorgancıoğlu; 2003; 205)

Rakı içdim şişeden
 Yâr geliyor köşeden
 Allah ömürler versin
 Seni bana, eş eden (Yorgancıoğlu; 2003; 208)

AZERBAYCAN

Bu dağın ortasında,
 Gül biter ortasında.
 Allah metlebin vérsin,
 Gelen ay ortasında. (Karaağaç; 1998; 10)

Deryalar üze üze,
 Üzüben çıhdım üze.
 Bir Allah kömek olsun,
 Bu bizim ikimize. (Karaağaç; 1998; 84)

Dostum gezme al günde,
 Çıhıb otur, balkunda.
 Ömrüne duaçıyam,
 El götürüb her günde. (Karaağaç; 1998; 59)

Gence'nin ocağında,
 Şam yanır bucağında.
 Allah muradın vérsin,
 Ağ oğlan gucağında. (Karaağaç; 1998; 10)

Yol vérin gemisine,
 Su vérin zemisine.
 Hêç bendenin balası,
 Galmasın emisine. (Karaağaç; 1998; 76)

4.1.28 SEVDİĞİNE KAVUŞMAK İSTEYENLERİN SÖYLEDİKLERİ MÂNİLER:

Sevdiğinden uzun zaman ayrı kalanlar ona kavuşmanın hayali ile yaşarlar. Bu kavuşma isteğini her fırsatta dile getiren sevdalı, özlemini mânilere şöyle yansıtmaktadır:

KKTC

Ay doğar aşmag isder
 Al yanag yaşmak isder
 Bu benim deli göğnüm
 Yâre gavuşmag isder (Yorgancıoğlu; 2003; 46)

Ay doğar bedir Allah
 Bu keder nedir Allah?
 Ya yârimle evlendir,
 Ya beni, öldür Allah! (Yorgancıoğlu; 2003; 47)

Gahve saldım kömüre
 Allah hayıra getire
 Ne zamandır ayırıym
 Gavuşayım o yâre! (Yorgancıoğlu; 2003; 122)

Gökde yıldız az galdı
 Teller kobdu saz galdı
 Maraz etme sevdiğim
 Gavuşmağa az galdı (Yorgancıoğlu; 2003; 135)

Rüzgâr esme öyle sert
 Eyle biraz merhamet
 Senelerdir ayrıyk
 Gavuşalım nihayet. (Yorgancıoğlu; 2003; 208)

AZERBAIJAN

Bir yaram var golumda,
 Sağımda, hem solumda,
 Görüm haçan gelisen?
 Gözüm galıb yolunda. (Karaağaç; 1998; 8)

Durmuşam özüm yolda,
 Dolaşar sözüm yolda.
 Yarın feragındayam,
 Galıbdır gözüm yolda. (Karaağaç; 1998; 7)

Elim goydum el üste,
 Mına kemer bél üste.
 Bugün yarım gelecek,
 Gédim, durum yol üste. (Karaağaç; 1998; 82)

Gün çıhđı, gedir Allah!
 Tagsırım nedir Allah?
 Ya meni yara yétir,
 Ya da ki, öldür Allah! (Karaağaç; 1998; 93)

Iragdan gelene bah!
 Bir geri dönene bah!
 Yarı gürbetden gelib,
 Çırağı yanana bah! (Karaağaç; 1998; 92)

4.1.29 ASKERLİKLE İLGİLİ SÖYLENEN MÂNİLER:

Her genç erkeğin en önemli vazifesi askerlik görevini yerine getirmektir. Bu görevi yerine getirirken ailesinden, sevdiğinden, bazen de eşinden ve çocuklarından ayrı kalır. Asker yolu gözleyen anne ve eş, ona olan özlemlerini dile getirirken mâni de söylerlerdi. Askere giden oğlan da sevdiklerinin onu unutmaması ve beklemesi için mâni söylerdi.

KKTC

Denizler gara oldu
 Gidmemiz ara oldu
 Yâr asgere gideli
 Yüreğim yara oldu (Yorgancıoğlu; 2003; 100)

Durnalar yeşil başlı
 Oğlum asgere gaşdı
 İki dane yavruyu
 Bana yadigâr brakdı (Yorgancıoğlu; 2003; 105)

Giderim ırak ırak
 Elimde altın orak
 Yâr asgere giderkan
 Yüreğni bana bırak (Yorgancıoğlu; 2003; 133)

AZERBAIJAN

Bugün ayın dördüdür,
 Çeper dibi hörlüdür.
 Esgerliğe düşmedim,
 Bu derd meni öldürür. (Karaağaç; 1998; 483)

Durna sanınnan kéçer,
 Öter, sanınnan kéçer,
 İgid veten yolunda,
 Öler canından kéçer. (Karaağaç; 1998; 418)

Onbir ondan yahşısıdı,
 Çuğa dondan yahşısıdı.
 Düşmene boyun eyme,
 Ölmek ondan yahşısıdı. (Karaağaç; 1998; 103)

4.1.30 KIZDAN OLUMLU CEVAP ALAN OĞLANIN, SEVİNCİNİ DİLE GETİRİRKEN SÖYLEDİĞİ MÂNİLER:

Sevdiği kıza duygularını açan oğlan ondan, sevgisine karşılık vermesini bekler. Bu bekleyişin sonunda olumlu bir cevap alması ile de sevincini mânîlerle aktarır.

KKTC

Avluda yümsek seki
 Düşdü potinin teki
 Sevinçden duramam ben
 Yâr bana dedi "Peki!" (Yorgancıoğlu; 2003; 46)

AZERBAIJAN

Narınca bah, narınca,
 Saqlaram saralınca.
 Şama döndü üreyim,
 Senden cavab alınca. (Karaağaç; 1998; 3)

4.1.31 KADERE İSYAN EDENLERİN SÖYLEDİKLERİ MÂNİLER:

İçinde Allah inancı bulunan her insanın inandığı diğer bir unsur da kaderdir. İşleri yolunda gitmeyen veya istekleri gerçekleşmeyen her insan, bunu alın yazısına bağlar ve kaderine isyan eder. Bu isyana mânilerde de rastlamak mümkündür.

KKTC

Ay doğar azısına
 Söz denmez bazısına
 Ne deyim ne söyleyim
 Annımın yazısına (Yorgancıoğlu; 2003; 47)

Megdubun yazısına
 Av duttur tazısına
 Ben, bişey söyleyemem
 Annımın yazısına (Yorgancıoğlu; 2003; 180)

Şu dağın mazıları
 Kınalı guzuları
 Allah hep bana yazdı
 Bu gara yazıları (Yorgancıoğlu; 2003; 226)

AZERBAYCAN

Bu dağın altı daşdı,
Yatmıram, yérım yaşdı.
Üzün gara olsun felek,
Yar meni goydu, gaçdı. (Karaağaç; 1998; 100)

Feleyin gehri mene,
Hêç gelmez rehmi mene.
Aleme şerbet vérdi,
İçirtti zehri mene. (Karaağaç; 1998; 73)

Tenhayi, gara günde,
Oğuram gara günde,
Menim evvel defterim,
Yazılmış gara günde. (Karaağaç; 1998; 59)

4.1.32 MEKTUP MÂNİLERİ:

Telefonun ve ulaşım araçlarının bulunmadığı eski dönemlerin en önemli iletişim aracı mektuptu. İnsanlar başka ülkelerdeki sevdikleriyle mektup aracılığı ile haberleşebildikleri gibi; sevgililer de, yüzyüze görüşmeleri ayıp karşılandığından, mektuplaşırlardı. Sevgilerini, özlemlerini mânilerle anlatan insanlar, mektuplarında mânilere de yer verirlerdi. Mektuplarda yazılan en güzel mâni örneklerini aşağıda görmek mümkündür:

KKTC

Karanfilim düz beyaz
Ayrı düştük biz bu yaz
Sevdiğini bileyim
Mektubunu sıkça yaz (Yorgancıoğlu; 2003; 162)

Mektup yazdım yolladım
Üzerini pulladım
Uzak olduğun için
Hem yazdım, hem ağladım (Yorgancıoğlu; 2003; 181)

Menevşem hane hane
Toplarım dane dane
Yârimden mektup geldi
Okudum yane yane (Yorgancıoğlu; 2003; 185)

Sabah açılsın yârim
Işık saçılsın yârim
İki satır mehdup yaz
Göğnüm açılsın yarım (Yorgancıoğlu; 2003; 209)

Sarı ipek tokudum
Sen yanımda yoğudun
Gönderdiğin mektubu
Gözyaşım ile okudum (Yorgancıoğlu; 2003; 212)

AZERBAIJAN

Arahçın burma burma,
 İçinde sarı hurma.
 Nâme yazıb göndersem,
 Üç günden artıq durma. (Karaağaç; 1998; 26)

Dağların başı ile,
 Dibinin daşı ile,
 Yara bir name yazdım,
 Gözümün yaşı ile. (Karaağaç; 1998; 67)

Dağların garı derman,
 Yarama sarı derman.
 Yarım bir name yazıb
 Yarı derd, yarı derman. (Karaağaç; 1998; 294)

Géderem, géden olsa,
 Yolun öyreden olsa,
 Yara name yazmışam,
 Yanına géden olsa. (Karaağaç; 1998; 46)

Gızıl gül deste deste,
 Tutmuşam deste deste.
 Yardan gelen mektubu,
 Goymuşam sinem üste. (Karaağaç; 1998; 82)

4.1.33 RAMAZAN İLE İLGİLİ SÖYLENEN MÂNİLER:

Hicri ayların dokuzuncusu, üç ayların sonuncusu ve İslamiyet'te farz olan orucun tutulduğu ay olan Ramazan, "yanmak" demektir. Çünkü bu ayda oruç tutan ve tövbe edenlerin günahları yanar yok olur. "Ramazan çok hayırlı ve mübârek bir aydır. Gündüz tutulan oruca, gece kılınan namaza, bu ayda verilen sadakaya Allah ü Teâlâ kat kat sevâb verir."¹ İslamiyet'e gönül vermiş Kıbrıs Türk halkı ile Azerbaycan Türkleri de, bu mübârek ay için mâni düzmüşlerdir.

KKTC

Minarenin ucunu
Gör saadet burcunu
Özrün yoksa bırakma,
Ramazan orucunu (Yorgancıoğlu; 2003; 187)

AZERBAYCAN

Aşığ gezer, derd éler,
Dolanar, vargerd éler.
Oruçluğ ayı geldi,
Yohsul her gün derd éler. (Karaağaç; 1998; 426)

¹ "Dini Terimler Sözlüğü" cilt 2 Ramazan maddesi.

4.1.34 SEVGİLİNİN İSMİ SÖYLENEREK, SEVGİNİN DİLE GETİRİLDİĞİ MÂNİLER:

Oğlanın ve kızın, sevdikleri kişinin ismini her zaman saklamak yerine cesaret edip, mânîlerle dışa vurdukları da olur. Sevilen kişinin ismine düzenlenmiş mânîlere örnek olarak şunlar verilebilir:

KKTC

A murafa murafa
Leymon goydum irafa
Benim bir sevdiğim var
Adı güzel Mustafa. (Yorgancıoğlu; 2003; 24)

Derdli oldum içerim
Kapusundan geçerim
Zehra'm doldurup verse
Zehir olsa içerim (Yorgancıoğlu; 2003; 101)

Gızın adı Gülizar
Böyün günnerden Bazzar
Sarı geydi, mor geydi
Dilerim değmez nazar (Yorgancıoğlu; 2003; 132)

Havaya düşdü cemre
Sakın uyma her emre
Beklersen, alacağım
Sevdiğim sensin Zühre! (Yorgancıoğlu; 2003; 146)

Macun yaptım furmadan
 Neyçün yedin sormadan
 Benim bir sevdiğim var
 Adı, güzel Ramadan. (Yorgancıoğlu; 2003; 177)

AZERBAYCAN

Ay gız, adın Hürüdü,
 Gün dağları bürüdü.
 Vêrdiyin gızıl üzük,
 Barmağımda çürüdü. (Karaağaç; 1998; 503)

Ay gız adın Nur'udu,
 Duman dağı bürüdü.
 Sennen mene yar olmaz,
 Cavan canım çürüdü. (Karaağaç; 1998; 503)

Çölde tutdum bir ceyran,
 Men sana oldum heyran.
 Eyil yüzünden öpüm,
 Hürünün gızı Meryem. (Karaağaç; 1998; 237)

Oğlan adın Talıbdır,
 Gün dağları alıbdır.
 Gönderdiyin üzükler,
 Barmağımda galıbdır. (Karaağaç; 1998; 452)

Oğlan, adın Yağubdu,
 Dağlara gün doğubdu.
 Gönderdiyin yüzükler,
 Barmağımı boğubdu. (Karaağaç; 1998; 488)

4.1.35 OĞLANIN, SEVDİĞİ KIZI ALMAKTAKİ KARARLILIĞINI DİLE GETİRDİĞİ MÂNİLER:

Oğlan, sevdiği kızı hiç kimseye yar etmeyeceğini, ne olursa olsun kendisi alacağını belirtmek için de yine mânilere başvurur.

KKTC

Sahatım düşdü yere
Garışdı gazellere
Ölürüm da sevdiğim
Vermem seni ellere. (Yorgancıoğlu; 2003; 209)

AZERBAYCAN

Ğaşın kim olabiler,
Gözün kim ola biler,
Seni benim elimden,
Görüm kim alabiler? (Karaağaç; 1998; 429)

4.2 ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUM

4.2.1 ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI İLE İLGİLİ BULGULAR

Araştırmanın amacı, iki Türk toplumu olan Azerbaycan ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasındaki kültür benzerliğini mâniler aracılığı ile ortaya koymaktır. Araştırmanın amacına uygun olarak iki topluma ait tarih ve mâni kitapları incelenmiş, sonuçlar internet aracılığıyla ve kitap taraması yöntemiyle elde edilmiştir.

1. Azerbaycan'da da, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde de evlenmek isteyen gençler, bu isteklerini mânilerle dışa yansıtırlar. Oğlan mâniler aracılığıyla sevdiği kıza aşkını ilan ettikten sonra, kızıdan aşkına cevap vermesini bekler. Cevap beklediği süre içerisinde de boş durmayıp kıza yine mânilerle seslenir. Kız da, oğlanın aşkına olumlu veya olumsuz bir karşılık verirken, yine mâniler söyler. Bu mâniler söylenirken, zaman zaman sevgilinin ismi de söylenir.
2. Her iki toplumda da, oğlan sevdiği kızın güzelliğini, onu hiçbir şeye değişmeyeceğini, onu diğer kızlardan üstün gördüğünü; sevdiği kız uğruna neler yapabileceğini, onun uğruna nelere katlanabileceğini ve sevdiği kıza almaktaki kararlılığını dile getirirken mânilere başvurur.
3. Kızın oğlana yüz vermemesi, ona soğuk davranması, ona karşı vefasız bir tavır sergilemesi veya başkası ile evlenmesi üzerine, oğlan yine mâniler söyler.
4. Kız kendisini sevdiğini söyleyen oğlana karşı güvensizliğini mânilerle dile getirdiği gibi, oğlan da kızın güvenini kazanmak için ona güven verici mâniler söyler.
5. Kızıdan olumlu cevap alan oğlan, mutluluğunu mânilerle aktarır. Sevdiğinden dünürü göndermesini isteyen kız, bu isteğini mâni ile dile getirirken; dünürü gidileceği zaman ve dünürlük esnasında da, kızın ailesinden istenmesi ve aile tarafından verilen cevap mâniler aracılığıyla olur. Olumlu cevap alınmasının ardından gerçekleştirilen kınada ve düğünde de çeşitli mâniler söylenir.
6. Sevdiğini terkeden kişi için mâni söylendiği gibi; gelin – kaynana atışmalarında da mânilere başvurulur.
7. Sevdiğinden ayrı kalanlar, ayrılığın zorluğunu; gurbette olanlar, gurbetin dayanılmaz olduğunu; hasret çekenler ise, hasretin dayanılmaz zorluğunu anlatmak için de mâniler söylemişlerdir.
8. Sevdiğine kavuşmak isteyenler ve sevdiği kıza beraber olmak isteyenler de çeşitli mâniler söylemişlerdir.
9. Her iki toplumda da, dua veya beddua niteliği taşıyan mâniler vardır.

10. Yanlışa düşenleri uyarmak ve onlara nasihat etmek amacını taşıyan mâniler yanında; kişilerin yaşam felsefelerini ve dinî inançlarını belirten mânilere rastlamak mümkündür.
11. Azerbaycan'da da, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde de, parasızlıktan yakınmak ve kadere isyan etmek amacıyla söylenen mâniler bulunmaktadır.
12. İki toplumda da adak adanırken söylenen mâniler bulunduğu gibi; Ramazan, askerlik ve ölüm ile ilgili söylenmiş mâniler bulunur.
13. Geçmişte en önemli iletişim aracı olan mektuplarda da sevenlerin birbirlerine yazdıkları mâniler yer alırdı.

4.2.2 BULGULAR VE SONUÇ

1. Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hakkında incelenen mâni ve tarih kitapları ile yapılan internet araştırmaları sonucunda, iki toplum arasında kültür benzerliğinin olduğu saptanmıştır.
2. Ulaşılan kaynaklar aracılığıyla iki toplumun da, en az otuz dört konuda benzer mânilere sahip olduğu tespit edilmiştir.
3. İki toplumda da, sevdâ üzerine söylenen mâniler yanında, dinî konularla ve günlük yaşamla ilgili söylenen mânilere de ulaşılmıştır.
4. Her iki toplumda da mululuğu yansıtan mâniler düzüldüğü gibi, üzüntüyü aktaran mâniler de söylenmiştir.

BÖLÜM V

5.1 YORUM VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışmayla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Azerbaycan mânilerini sınıflandırılarak karşılaştırmaya çalışılmıştır. Bu araştırma yapılırken, bu konuda yararlanabilecek karşılaştırmalı bir kitaba ulaşamamıştır. Bu da gösteriyor ki; halkbilimi alanında yapılan araştırmalar yeterli sayıda değildir. Derlenen materyaller ise, sistemli bir biçimde ve belli bir kurala bağlı kalınarak hazırlanıp yayınlanmamıştır.

Türk halkbilimcilerinin yayınladıkları eserlere bakıldığı zaman, halkbilimi konularını farklı şekilde tasnifledikleri görülmektedir. İşte bu sebepten dolayı da, bugün dahi halkbilimi alanında hazırlanmış ve halkbiliminin bütün konularını kapsayan bir halkbilimi sözlüğünden yoksunuz.

Halkbilimi alanında elden geldiğince çeşitli araştırmalar yapılmaya çalışılsa da, yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu gün yüzüne çıkarılamıyor. Bunun en önemli nedenleri arasında, ekonomik zorluklar ve destek görmeme sayılabilir. Yapılan araştırmaların devlet tarafından desteklenip yayınlanmasına yardımcı olunması gerekmektedir. Bunun yanında, üniversitelerde okutulan halkbilimi derslerine daha çok ağırlık verilmesi gerekmekte ve böylece öğrencilerin Türk halk kültürünün çeşitli özelliklerini öğrenmelerini sağlamakla birlikte, farklı Türk kültürlerini de tanımalarına yardımcı olmak gerekmektedir.

Tezimin konusunu tespit etmemde bana yardımcı olan ve Türk Halkbilimi'ne katkıda bulunabilmemi sağlayan ve çalışmam süresince de yardımlarını benden esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Habib Derzinevesi'ye tekrar teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

1. ALİCİK, Hasan ve diğerleri; (2004) **Kıbrıs Tarihi**, Lefkoşa: K.K.T.C Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
2. ALTAYLI, Seyfettin; (1994) **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
3. BATUR, Suat; (1998) **Açıklamalı – Örnekli Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
4. BORATAV, Pertev Naili; (2000) **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
5. DEVELLİOĞLU, Ferit; (2000) **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
6. <http://alivegulmete.sitemynet.com/alivegulmete/id6.htm>
7. <http://hoy.erciyes.edu.tr/halkbilimi.htm>
8. <http://kktcdbb.tripod.com/devlet.html>
9. <http://shaquirr.sitemynet.com/tarihi.htm>
10. <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv/birsen2.html>
11. <http://www.geocities.com/turkdunyasi/azerbaycan/azerbaycan.htm>
12. <http://www.kkk.odtu.edu.tr/aboutnc.htm>

13. <http://www.neu.edu.tr/tr/main.asp?sayfa=news%5CYDU%20KIBRIS5>
14. http://www.odevsitesi.com/ornekler/2005_7/141959-azerbaycan-cumhuriyeti.asp
15. <http://www.ogu.edu.tr/~hamer/yazilar.htm>
16. <http://www.tufak.org.tr/halkbilimivefolklor.htm>
17. İDRİSİ, Hebib; (1993) **Kuzey Azerbaycan Folklorçuları (Biyografiler) I**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
18. KARAAĞAÇ, Günay; AÇIKGÖZ, Halil; (1998) **Azerbaycan Bayatıları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
19. ÖREN, Mehmet Metin; **İran Türkleri Hürriyet Hareketleri**, Mars Matbaası.
20. PARLATIR, İsmail ve diğerleri; (1998) **Türkçe Sözlük**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
21. SADRAZAM, Halil; (2002) **Azerbaycan Gezisi (27 Ağustos – 3 Eylül 2001)**, Lefkoşa: Emekli Subaylar Derneği Yayınları.
22. SERTER, Vehbi Zeki; (1991) **Kıbrıs Tarihi**, Lefkoşa: Kema Ofset.
23. SERTER, Vehbi Zeki; FİKRETOĞLU, Ozan Zeki; **Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi**, Lefkoşa: Kema Matbaacılık.
24. TAĞİYEVA, Şövkət ve diğerleri; (2000) **Güney Azərbaycan**, Bakı: “Orxan” Nəşriyyat və Poliqrafiya Evi.

25. YORGANCIOĞLU, Oğuz M.; (2000) **Kıbrıs Türk Folkloru**, Gazi Mağusa.

26. YORGANCIOĞLU, Oğuz M.; (2003) **Mâniler**, Gazi Mağusa: Mert Temel Basımevi LTD.

SÖZLÜK

Abluka: Bir ülkenin veya bir yerin dış dünya ile olan her türlü bağlantısını kuvvet kullanarak kesme, kuşatma, ihata.

Acz: Beceriksizlik.

Ahlat: 1. Gülgillerden, kendi kendine yetişen, üzerine armut aşıl原因an ağaç, yaban armudu. 2. Bir ağacın armuda benzeyen ve ancak iyice olgunlaştıktan sonra yenilebilen yemişı.

Akide: Bir şeye inanarak bağlanış, inanç, din inancı.

Alenen: Açıktan açığa, herkesin gözü önünde, herkesin içinde, gizlemeden açıkça.

Ambargo: 1. Bir devletin, gemilerin kendi limanlarından ayrılmasını yasaklama buyruğu. 2. Bir malın serbest sürümünü engellemek için konulan yasak.

Anarşi: 1. Siyasi ve idari kurumlardaki çözölme sonucu olarak devlet denetiminin kalmaması durumu, başsızlık. 2. Kargaşa, başı boşluk.

Antropoloji: İnsanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen bilim, insan bilimi.

Aparmak: 1. Bir şeyi eline alarak veya sırtına yüklenerek bir yerden başka bir yere götürmek, getirmek. 2. Birisinin hareketini yöneltmek, yol göstermek, kendisiyle beraber yürümesine yardımcı olmak veya gitmesini, yürümesini mecbur etmek, kendisiyle beraber getirmek. 3. Çalmak, kaçırmak, alıp kaçmak.

Atfetmek: 1. Bir işi veya bir sözü, bir kimseye mal etmek, yüklemek. 2. Yöneltmek, çevirmek.

Bas: Otobüs.

Bayındır: Gelişip güzelleşmesi, hayat şartlarının uygun duruma getirilmesi için üzerinde çalışılmış olan, mamur.

Benna: Yapıcı ustası.

Bolşevik: Rusya'da XX. yüzyıl başlarında doğan ve Lenin tarafından gerçekleştirilen komünist hareketi destekleyen.

Buta: 1. Gonca. 2. Kumaşların üzerine nakşedilmiş bademe benzeyen bezekler, küçük gül resimleri.

Celeplik: Koyun, keçi, sığır gibi kesilecek hayvanların ticaretini yapma işi.

Cunta: Bir ülkede yönetime el koyan kimselerden oluşan kurul.

Cüt: Çift.

Çek-çek: Dört tekerlekli el arabası.

Çeper: 1. Bir yerin veya bir şeyin etrafına tahtadan veya başka şeylerden yapılan çit.
2. Bostanda ekini rüzgardan korumak için evleklerin arasına dikenlerden vesairenden yapılan siperlik.

Çuha: Has yünlü kumaştan yapılan, beli büzgülü ve üstten giyilen, Kafkasya yöresine bağlı bir elbise.

Dahma: Taş, çamur vesairenden yapılan tek odalı, küçük ve alçak iptidai ev.

Debbağ: Sepici, tabak, deri terbiye eden kimse.

Despot: 1. Bir ülkeyi zora ve baskıya dayanarak yöneten kimse. 2. Ortodoks Rumların din başkanlarına verilen ad. 3. Her istediğini ve dilediğini yaptırmak isteyen kimse.

Ehd: Üzerine alma, söz verme, yemin.

Emperyalist: Bir milletin başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılmasını veya yayılmayı istemesini destekleyen.

Enber: Adabalığının midesinden çıkarılan güzel koku, siyah bir madde.

Encümen: Komisyon, komite.

Entrika: Bir işi sağlamak veya bozmak için girilen gizli çalışma, oyun, dolap, hile.

Etimoloji: 1. Köken bilimi. 2. Bir kelimenin kökeni.

Etnoloji: İnsanların ırklara ayrılışını, bunların nereden çıktığını, oluşumunu, yeryüzüne yayılışını, aralarındaki niteliklerini inceleyip karşılaştıran ve sınıflayan bilim, irkiyat.

Evlek: 1. Tarlanın tohum ekmek için saban iziyle bölünen bölümlerinden her biri. 2. Dönümün dörtte bir kadar olan alan ölçüsü. 3. Tarlalarda suyun akması için açılan su yolu.

Federal: Federasyon durumunda birleşmiş olan. Küçük devletlerin tek bir devlet durumuna gelmek için yaptıkları ortaklıktan oluşan devletler birliği.

Ferag: Ayrılık, hicran, firkat.

Fiili: Eyelmli, edimsel, gerçekten yapılan.

Gaflet: Dalgınlık, dikkatsizlik, boş bulunma, aymazlık, dalgı, ihtiyatsızlık.

Garantör: Güvence veren ve bunun gerçekleşmesini gözeten ve denetleyen kimse, kuruluş veya devlet.

Hacamat: Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip, üzerine boynuz, bardak veya şişe oturtarak kan alan kimse.

Hadisat: Olaylar.

Halça: Halı.

Halel: Bozma, bozukluk.

Hallaç: Yorgancı.

Hanay: İki katlı evin üst katı.

Harda: Nerde.

Hayma: Başiboş hayvanların salındığı çayırılık.

Helvet: Tenha, gizli yer, kimsenin olmadığı yer.

Homojen: 1. Bağdaşık. 2. Bütün terimelri aynı derecede olan. (Çok terimli)

Husule Gelmek: Olmak, oluşmak, doğmak, çıkmak, meydana gelmek.

Hündür: Yüksek, uzun.

İhdas Etmek: 1. Ortaya çıkarmak, meydana getirmek. 2. Kurmak.

İhtilaf: Ayrılık, anlaşmazlık, aykırılık, uyumsuzluk.

İlhak Etmek: 1. Katmak, bağlamak. 2. Egemenliği altına almak.

İltimas: 1. Haksız yere, yasa ve kurallara uymaksızın kayırma, arka çıkma. 2. Birine herhangi bir konuda öncelik ve ayrıcalık tanıma.

İmtiyaz: Başkalarına tanınmayan özel, kişisel hak veya şart, ayrıcalık.

İntişar: 1. Yayılma. 2. (Gazete, dergi) çıkma, yayımlanma.

İstibdad: Uyruklarına hiçbir hak ve özgürlük tanımayan, sınırsız monarşi, despotluk, despotizm.

İstihfaf: Küçümseme, hor görme, hafifseme.

İstihza: Gizli veya ince alay.

İstimlak Etmek: Kamulaştırmak.

İstismar: 1. İşletme, yararlanma. 2. Birinin iyi niyetini kötüye kullanma. 3. Sömürme.

İthalat: Bir ülkeye başka bir ülkeden mal getirme veya satın alma.

İtkin: Kaybolmuş.

Kağnı: İki tekerlekli, tekerlekleri tek parça, dingili tekerlekle birlikte dönen öküz arabası.

Kâm: Arzu, istek, gaye, murat, dilek.

Kapitalist: Sermayedar, ana malcı.

Kazaz: İpekçi.

Kec: Yan bakmak, kötü niyetle bakmak.

Keher: Açık kestane renginde at.

Kemhacı: İpek dokumacısı.

Kile: Genellikle tahıl ölçmede kullanılan bir ölçek.

Koloni: 1. Sömürge. 2. Göçmen topluluğu veya bu topluluğun yerleştiği yer. 3. Bir ülkede bulunan küçük yabancı topluluğu.

Komünist: Bütün malların ortaklaşa kullanıldığı ve özel mülkiyetin olmadığı toplum düzeni yanlısı.

Kömek: Bir kimsenin karşılaştığı zorlukları, sıkıntıları hafifletmek için yapılan iş, hareket, yardım.

Kuram: 1. Uygulamalardan bağımsız olarak ele alınan soyut bilgi. 2. Belirli bir konuda düşüncelerin, görüşlerin bütünü. 3. Sistemli bir biçimde düzenlenmiş bir çok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü.

Kurna: Hamamlarda, musluk altında, içinde su biriktirilen, yuvarlak ve çoğunlukla mermer veya taş tekne.

Lepelenmek: Dalgalanmak.

Levent: 1. Osmanlı donanmasında ve kıyılarında görev yapan asker sınıfı. 2. Boylu boslu, yakışıklı (kimse).

Maral: Ceylan, geyik.

Mason: Bir takım kardeşlik ilkelerini benimseyen, birbirlerini parola ve işaretlerle tanıyan loca denilen bölümlere ayrılan kimselerden kurulu derneğin üyesi.

Maşın: Enerjiyi bir şekilden başka bir şekle dönüştüren mekanizma veya mekanizmaların tamamı.

Mehman: Misafir, konuk.

Mensubiyet: Bir yerle bir kimse ile ilgili, ilişkili olma durumu, ilgilik.

Meşrutiyet: 1. Hükümdarla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükümet biçimi. 2. Osmanlı İmparatorluğu'nda

1876 Anayasası ile başlayan ve 1918 Mondros Mütarekesi'ne kadar süren ve I. ve II. Meşrutiyet Dönemi adlarıyla anılan süre.

Metleb: Arzu, istek, dilek.

Meyan: Ara, orta.

Mezra: 1. Ekime elverişli, ekilecek tarla veya yer. 2. En küçük yerleşim birimi.

Mihik: Karanfil ağacının kurutulmuş goncalarından hazırlanan kokulu, keskin tatlı, toz şeklinde baharat.

Muharrem Ayı: Kamer takviminin birinci ayı, aşure ayı.

Muhtelif: Çeşitli.

Mukavemet: Dayanma, karşı durma, direnme, direniş.

Murafa: Duruşma, mahkeme olma.

Mutaf: Keçi kılından hayvanlara yem torbası gibi şeyler dokuyan ve satan esnaf.

Mutlakiyet: Saltçılık. Hükümdarın bütün siyasal kudreti elinde bulundurduğu yönetim biçimi.

Muvafakat: Uygun görme, onama, kabul etme.

Mümin: 1. İnanan, inançlı, imanlı. 2. Müslüman.

Münevver: Aydın.

Müşg: 1. Ceylanın göbeğinden çıkarılan hoş kokulu madde, misk. 2. Güzel koku, ıtır.

Müşterek: Ortak.

Müttefik: Bağlaşıp.

Nâr: Ateş.

Neşriyat: Yayın.

Ohşumak: Benzemek.

Öşür: Aşar, ondalık.

Özdeşlik: 1. Özdeş olma durumu, ayniyet, aynılık. 2. Değişen durumlarda aynı kalma, aynı olma. 3. İki yanı birbirinin aynı olan veya harflerle verilen sayısal değerler ne olursa olsun iki yanı da sayıca eşit değerler alan eşitlik.

Özge: Başka, diğer, gayrı.

Özgün: 1. Yalnız kendine özgü bir nitelik taşıyan, orjinal. 2. Bir buluş sonucu olan, nitelikleri bakımından benzerlerinden ayrı ve üstün olan. 3. Çeviri olmayan.

Parlamento: Başlıca görevi yasama, devlet bütçesini çıkarma, hükümeti denetleme olan ve üyeleri halk oyu ile belirli bir süre için seçilen meclis veya meclisler.

Payız: Sonbahar mevsimi.

Peyman: Yemin, and.

Plebisit: 1. Devletler hukukunda bir ulusun hangi devlete bağlanacağıyla ilgili oylama. 2. bir kimse veya bir sorun için halkın olumlu veya olumsuz kanısının belirmesi amacıyla yapılan oylama.

Potin: Ayakkabı.

Seğmen: Bayram günlerinde, düğünlerde törene yerli giysilerle, atlı ve silahlı olarak katılan yiğit, seymen.

Sepelenmek: 1. Dağılmak, oraya buraya dökülmek. 2. Serpilmek, saçılmak.

Subaylıh: Bekarlık.

Sülükçü: Sülükle kan almayı meslek edinen kimse.

Süvari: Atlı asker.

Şevesaç: Saçları simsiyah olan.

Şıra: 1. Henüz mayalanmamış üzüm suyu. 2. Bazı meyve ve sebzelerin özlerine verilen ad. 3. Süzölmüş afyon.

Şura: Danışma kurulu.

Şuur: Bilinç.

Tahrip Etmek: Yıkma, kırıp dökmek, bozmak.

Tahsisat: 1. Bir kimseye bir kuruluş veya topluluğa ayrılmış para, ödenek. 2. Bir işi gerçekleştirmek için ayrılmış para.

Tasfiye: Arıtma, ayıklama, temizleme.

Tatbik: Uygulama, pratik.

Tebaa: Uyraklı.

Tedrisat: Öğretim.

Tefrik: Ayırma, ayırt etme.

Telesmek: Bir işi mümkün olduğu kadar çabuk yapmak, acele etmek, sabırsızlık göstermek.

Terlan: Güçlü gagası ve uzun kanatları olan yırtıcı bir kuş.

Teskere: 1. Sedye. 2. Yapılarda malzeme taşımak için kullanılan dört kollu ve iki kişinin taşıdığı tahta araç.

Totaliter: Demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu bütün yetkilerin bir elde veya küçük bir yönetici grubunun elinde toplandığı demokratik olmayan (devlet düzeni).

Transit: 1. Bir yerden dinlenmeden, beklemeden, durmadan geçme. 2. Milli topraklardan geçiş sırasında, hiç durmadan geçen mallar için gümrüksüz geçme. 3. Bir katarın, bir gardaki art arda gelen yol bölgelerinden durmadan geçmesi.

Tullamak: Bir şeyi fırlatmak, atmak.

Tura: 1. Bazı oyunlarda vurmak için kullanılan düğümlenmiş mendil. 2. Ucu düğümlenmiş bir mendil aracılığıyla yanan veya yanılanların ebe tarafından cezalandırıldığı bir tür çocuk oyunu.

Üzerlik: Sedef otugillerden, yaprakları alması, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi ettiğine inanılan bir bitki.

Yarpız: Ballıbabagillerden, naneye benzeyen, su kenarlarında yetişen güzel kokulu bir bitki.

Yaylıg: Üç veya dört köşeli baş örtüsü.

Yuymak: Yıkamak.